

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE DOĞA-TOPLUM İLİŞKİLERİNİ
DÖNÜŞTÜRME STRATEJİLERİ: KENT TARIMI ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÜŞRA KIYAK

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi Ali Babahan

BOLU, EKİM-2024

KABUL VE ONAY SAYFASI

Büşra KIYAK tarafından hazırlanan **"TÜRKİYE'DE DOĞA-TOPLUM İLİŞKİLERİNİ DÖNÜŞTÜRME STRATEJİLERİ: KENT TARIMI ÖRNEĞİ"** adlı tez çalışması jürimiz tarafından Sosyoloji Ana Bilim Dalı'ndan Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir. 23/10/2024

Jüri Üyeleri

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ali BABAHAN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Çağrı ERYILMAZ
İzmir Bakırçay Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Zuhul GÜLER
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

İmza

.....

.....

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu ve Şablonuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
 - Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
 - Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
 - Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
 - Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir
- aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin Turnitin adlı programında enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %30'u geçmemektedir.

Bu çalışma için Bolu Abant İzzet Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulundan 09.04.2023 tarih ve 2023/03 sayısı ile etik izin alınmıştır.

.....

BÜŞRA KIYAK

ÖZET

**TÜRKİYE’DE DOĞA-TOPLUM İLİŞKİLERİNİ DÖNÜŞTÜRME
STRATEJİLERİ: KENT TARIMI ÖRNEĞİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
BÜŞRA KIYAK
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI
(TEZ DANIŞMANI: DR. ÖĞRETİM ÜYESİ ALİ BABAHAN)
BOLU, EKİM - 2024
X + 107 SAYFA**

Bu çalışma doğa-toplum ilişkisinin dönüşümü bağlamında yararlanılan bir strateji olarak kentsel tarım uygulamalarının sürdürülebilirliği üzerine odaklanmaktadır. Çalışmanın amacı, çevre sorunlarının çözümü ve doğa-toplum dönüşümü bağlamında kentsel tarımın potansiyelini artırmak ve bu alandaki mevcut sorunları belirleyerek çözüm önerileri sunmaktır. Tez, kentsel tarımın çevresel, ekonomik ve toplumsal faydalarını vurgulamakta ve bu uygulamaların şehirlerin sürdürülebilir gelişimine katkı sağlama potansiyelini incelemektedir. Araştırma, bu kapsamda, nitel yöntemle gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşmeler, kentsel tarım alanında çalışan sivil toplum kuruluşları temsilcileriyle yapılmıştır. Toplamda 20 katılımcı ile gerçekleştirilen görüşmeler, katılımcıların kentsel tarım uygulamaları hakkındaki deneyimlerini, görüşlerini ve karşılaştıkları zorlukları anlamak amacıyla tasarlanmıştır. Bu katılımcılar, kentsel tarımın çeşitli yönleri hakkında bilgi ve deneyimlerini paylaşarak çalışmanın derinlemesine analizine katkıda bulunmuşlardır.

Bulgular, kentsel tarım uygulamalarının sürdürülebilirliğini tehdit eden birkaç temel sorunu ortaya koymaktadır. Katılımcılar, mevzuat eksikliklerinin, yerel yönetimlerle iletişim sorunlarının, finansal zorlukların ve toplumsal farkındalık eksikliğinin kentsel tarımın gelişimini engellediğini belirtmişlerdir. Özellikle, mevcut yasal düzenlemelerin yetersizliği, tarım alanlarının korunması ve kentsel dönüşüm süreçlerinde tarım arazilerinin kaybedilmesi gibi konularda belirsizlikler yaratmaktadır. Bu durum, yerel üreticilerin motivasyonunu olumsuz etkilemekte ve kentsel tarım projelerinin hayata geçirilmesini zorlaştırmaktadır.

Tez, kentsel tarımın desteklenmesi için yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve bireyler arasında işbirliğinin önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, kentsel tarımın toplumsal dayanışmayı artırma potansiyeli ve çevresel sürdürülebilirliğe katkısı üzerinde durulmaktadır. Sonuç olarak, kentsel tarım uygulamalarının yaygınlaşması için kapsamlı politikaların ve stratejilerin geliştirilmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır. Bu bağlamda, kentsel tarımın potansiyelinden en iyi şekilde yararlanmak için gerekli adımların atılması gerektiği ifade edilmektedir.

ANAHTAR KELİMELELER: Sivil Girişimler, Çevre Sosyolojisi, Doğa-Toplum İlişkisi, Kent Tarımı, Permakültür.

ABSTRACT

STRATEGIES FOR TRANSFORMING NATURA-SOCIETY RELATIONS IN TURKEY: THE CASE OF URBAN AGRICULTURE

MASTER THESIS

BÜŞRA KIYAK

BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY

INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

DEPARTMENT OF SOCIOLOGY

(SUPERVISOR: ASSIST. PROF. DR. ALİ BABAHAN)

BOLU, NOVEMBER – 2024

X + 107 PAGES

This study examines the viability of urban farming as a means to transform the relationship between nature and society. The research aims to enhance urban agriculture's potential in addressing environmental challenges and fostering the relationship between nature and society, while also identifying and proposing solutions to existing issues in this domain. The dissertation highlights the environmental, economic, and social advantages of urban farming and investigates how these practices can contribute to sustainable urban development. A qualitative methodology was employed for this study. Representatives from civil society organizations involved in urban agriculture were interviewed in-depth. The study included 20 participants, whose interviews were designed to gain insights into their experiences, perspectives, and obstacles encountered in urban farming initiatives. These participants enriched the study's comprehensive analysis by sharing their expertise and experiences across various aspects of urban agriculture.

Urban agriculture's sustainability faces numerous critical obstacles, as revealed by the study's results. Participants identified inadequate legislative codes and regulations, ineffective communication with local officials, financial hardships, and a lack of public awareness as major impediments to urban farming's progress. The deficiencies in current legal frameworks are particularly problematic, creating uncertainty regarding farmland preservation and its potential loss during urban redevelopment. This ambiguity dampens local producers' enthusiasm and creates barriers to the successful implementation of urban agriculture projects. The combination of these factors poses significant challenges to the expansion and long-term viability of urban farming initiatives.

The dissertation underscores the significance of collaborative efforts among municipal authorities, community organizations, and citizens in promoting urban farming initiatives. It also highlights urban agriculture's capacity to enhance community bonds and contribute to ecological sustainability. The study concludes that comprehensive policies and strategies are essential for expanding urban agricultural practices. In this light, it recommends taking necessary actions to fully harness the potential of urban farming.

KEYWORDS: Civil Initiatives, Environmental Sociology, Nature-Society Relationship, Urban Agriculture, Permaculture.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLO LİSTESİ	viii
KISALTMALAR VE SEMBOLLER LİSTESİ	ix
TEŞEKKÜR	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	15
1. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	15
1.1 Modern Dönemde Doğa-Toplum İlişkisinin Dönüşümü ve Yeni Ekolojik Paradigmanın Ortaya Çıkışı	15
1.2 Eko-Marksist Teoriler.....	16
1.3 Weberyen Teoriler Işığında Kapitalist Rasyonalitenin İrrasyonelliği	18
1.4 Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları ve Ekofeminizm	19
1.5. Kentsel Tarım	24
1.5.1. Dünyada Kentsel Tarımın Tarihi	26
1.5.2 İlk Kentsel Tarım Örneklerinin Ortaya Çıkışı	26
1.5.3 Tarımsal Üretimde Sürdürülebilirlik ve Küba’da Kentsel Tarımın Gelişimi	27
1.5.4 Diğer Ülkelerde Kentsel Tarım Uygulamaları	32
1.5.5 Türkiye’de Kentsel Tarım Uygulamaları.....	37
1.6 Farklı Kentsel Tarım Model ve Uygulamaları.....	38
1.6.1 Permakültür Felsefesi ve Uygulamaları	38
1.6.2 Atık ve Kompost Uygulama ve Teknikleri.....	43
İKİNCİ BÖLÜM	45
2. BULGULAR.....	45
2.1 Doğa-Toplum İlişkisinin Dönüşümünde Kent Temelli Tarım Faaliyetlerinin Önemi: Sürdürülebilir Gelecek İçin Stratejiler	45
2.2 Toplumsal Cinsiyet ve Kentsel Tarım: Doğa ve Toplum Arasındaki Bağlantılar	52
2.3 Atık Yönetimi ve Kompost Uygulamaları.....	56
2.4 Permakültür Felsefesi ve Uygulamaları: Kentsel Tarımda Doğal Dengeyi Yeniden Kurmak.....	62
2.5 Kentsel Tarım Uygulamalarının Yaygınlaştırılmasında Çocuklar ve Gençlerle Çalışmanın Önemi	69
2.6 Kentsel Tarımla İlgili Sorunlar ve Engeller.....	74

2.6.1 Toplumdaki Yerleşik Görüşlerden ve Önyargılardan Kaynaklanan Zorluklar	74
2.6.2 Finansal Sürdürülebilirlik Sorunu	77
2.6.3 Kentte Tarım Yapılmasına Yönelik Yasal Boşluk ve Problemler	79
2.6.4 Sivil Toplum Faaliyetlerinin Sürdürülebilirliğine Yönelik Engeller	81
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	84
3. TARTIŞMA.....	84
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA.....	102

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1. Demografik Bilgiler	9
---	---

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

EUT	: Ekosistem Temelli Uyum (Ecosystem Based Adaptation - EbA)
FAO	: Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization)
IPPC	: Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (Intergovernmental Panel on Climate Change)
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TÜSEV	: Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı
UNFCCC	: Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (United Nations Framework Convention on Climate Change)
WWF	: Doğal Hayatı Koruma Vakfı (World Wide Fund for Nature)

TEŞEKKÜR

Bu çalışma, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından 123K047 Numaralı proje ile desteklenmiştir. Projeye verdiği destekten ötürü TÜBİTAK’a teşekkürlerimi sunarım.

“This study was supported by Scientific and Technological Research Council of Turkey (TUBITAK) under the Grant Number 123K047 The authors thank to TUBITAK for their supports.

Tez çalışmamın her aşamasında yakın ilgi ve desteğini gördüğüm; çalışmalarımın yönlendirilmesi ve sonuçlandırılmasında büyük emeği geçen, tüm bu süreçte, akademik bilgisi, ilgisi ve desteğini esirgemeyen çok değerli danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Ali Babahan’a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Tez jürimde bulunarak katkı veren, değerli görüşlerini paylaşan Prof. Dr. Çağrı Eryılmaz ve Dr. Öğretim Üyesi Zuhal Güler hocalarıma,

Yüksek lisans eğitimim sürecince bilimsel gelişimine büyük katkılar sunan Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı öğretim üyelerine,

Çalışmaya katılmayı kabul eden, kıymetli görüşlerini, bilgilerini ve zamanlarını benimle paylaşan tüm sivil oluşum girişim temsilcisi ve çalışan katılımcılarıma teşekkürlerimi sunarım. Bu araştırma, sivil oluşum girişimlerinin katkıları ve destekleri olmadan tamamlanamazdı.

Tüm bu süreçte beni her zaman sonsuz sevgileri ve inançlarıyla destekleyen canım aileme, sevgili ablamlarım, Yasemin Alkan ve Merve Turan’a,

Yüksek lisans öğretimim süreci boyunca benimle birlikte endişelen, kaygılanan, heyecanlanan ve mutlu olan canım kardeşim Hacer Kıyak’a, çok teşekkür ederim.

Ve en önemlisi tüm bu süreci mümkün kılan; Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün başlattığı Cumhuriyet Devrimleri ve Aydınlanma Mücadelesine sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

Kent tarımı, modern şehirlerin dinamiklerine entegre olmuş bir tarımsal üretim biçimidir ve şehir içindeki ve çevresindeki alanlarda gerçekleştirilen tarımsal faaliyetleri kapsamaktadır. Geleneksel tarım alanlarının şehirleşme süreciyle azalması, kent tarımını önemli bir uygulama alanı haline getirmiştir. Bu uygulama, yalnızca gıda üretimi ile sınırlı kalmayıp, aynı zamanda yeşil alanların artırılması, toplumsal ilişkilerin güçlendirilmesi ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması gibi çok boyutlu faydalar sunmaktadır.

Dünyada hızla büyüyen şehirler, tarımsal üretim için ayrılan alanların azalmasına neden olurken, kent tarımı, bu sorunu ele almakta ve şehir sakinlerine yerel kaynakları daha verimli kullanma imkânı tanımaktadır. Kentlerdeki tarımsal faaliyetler, gıda güvenliğini artırmanın yanı sıra sosyal bağları güçlendirir ve bireylerin doğayla olan bağlantılarını yeniden tesis etme potansiyeli taşımaktadır. Bu bağlamda, kent tarımı, bireylerin çevrelerine olan duyarlılığını artırmakta ve toplulukların güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Tarımsal faaliyetler aracılığıyla, şehirde yaşayan bireyler, yerel kaynakları etkin bir şekilde kullanarak çevresel sorunlarla başa çıkma yeteneklerini geliştirebilmektedir.

Kent tarımının dönüşümü, sadece ekolojik bir süreç değil, aynı zamanda sosyal bir değişim sürecidir. Bu uygulamalar, topluluk içinde dayanışma, işbirliği ve katılımı teşvik ederken, bireylerin toplumsal sorumluluklarını yeniden değerlendirmelerine olanak tanımaktadır. Dolayısıyla, kent tarımının doğa-toplum ilişkisi üzerindeki etkileri, bireylerin ve toplumların refahı açısından kritik bir önem taşımaktadır. Bu noktada, kent tarımının sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarının derinlemesine incelenmesi, sürdürülebilir bir şehir yaşamının inşası için gerekli anlayışı geliştirecektir.

Türkiye özelinde kent tarımı ise, doğa-toplum ilişkilerini dönüştürme stratejileri, sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda görece daha az uygulanan bir alandır. Türkiye’de kent tarımı, doğa-toplum ilişkilerini dönüştürme stratejileri açısından henüz yeterince gelişmemiş bir alan olmasına rağmen, büyük bir potansiyele sahiptir. Bu kısıtlı alanda uygulanan stratejiler, çevresel sürdürülebilirliği sağlarken toplumsal dayanışmayı da güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Yukarıda belirtilen stratejilerin etkin bir şekilde uygulanması, sadece çevresel sürdürülebilirliği değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı

güçlendirerek daha yaşanabilir şehirlerin inşa edilmesine katkı sağlayacaktır. Bu süreçte, tüm paydaşların katılımı ve işbirliği büyük bir önem arz etmektedir.

Kent tarımının sağladığı faydalar arasında gıda güvenliği, çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik kazançlar ve sağlık ile refah gibi olumlu çıktılar bulunmaktadır. Ancak kent tarımı, uygulama alanlarında çeşitli zorluklarla da karşı karşıya kalmaktadır. Şehir alanlarındaki kısıtlamalar, yasal ve politik engeller ile finansal sorunlar, kent tarımının önündeki başlıca engellerdir. Bu zorlukların aşılması, kent tarımının potansiyelinden en iyi şekilde yararlanmak için gereklidir. Kent tarımının desteklenmesi, modern şehirlerin sürdürülebilirliğini ve yaşanabilirliğini artırma yolunda atılacak önemli adımlardan biri olacaktır. Bu zorlukların aşılması, kent tarımının potansiyelinden en iyi şekilde yararlanmak için hayati öneme sahiptir. Yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve bireyler arasındaki işbirliği, bu engellerin üstesinden gelinmesine yardımcı olmakta önemli bir rol oynamaktadır. Kent tarımının desteklenmesi, sadece gıda üretimini artırmakla kalmayarak, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı da artırma yolunda önemli adımlar atılmasını sağlayacaktır. Böylece, kent tarımı, hem ekolojik hem de toplumsal faydalar sunarak daha sağlıklı ve dayanıklı şehirlerin inşasına katkı sunabilmektedir.

Kentsel tarım, FAO'ya göre, “ev bahçeleri, balkonlar, çatılar ve arka bahçeler, kamusal ve kurumsal alanlardaki bahçeler, boş araziler vb. gibi farklı kentsel bağlamlarda, dikey tarım, topraksız tarım veya seracılık gibi farklı yöntemler kullanılarak yerel halk için gıda üretme[ye]” yönelik faaliyetlerin tümünü kapsamaktadır. Bu çerçevede, kentsel tarımın, günümüzde dünyanın birçok bölgesinde, çevreyle ilgili sorunların olumsuz sonuçlarından etkilenen bölgelerinde giderek daha sık başvurulmuş bir üretim stratejisi haline geldiği görülmektedir (FAO, 2011'den akt. Bahçeci, 2023: 46). Bu kapsamıyla özellikle gelişmekte olan kentlerde yaygınlaşan “işsizlik, gıda güvencesi, yetersiz beslenme gibi sorunların aşılabılmesinde önemli bir rol oynayan” kentsel tarımın, bunun yanı sıra ise, uygulanageldiği sahalarda topluluk içerisinde hem çevre koruma bilincinin gelişmesine hem de doğa-toplum arasındaki ilişkinin yeniden kurgulanmasına da yardımcı olan çok yönlü bir strateji olduğu da belirtilmelidir (Rasouli, 2012'den akt. Tandoğan ve Özdamar, 2022: 225).

Bu doğrultuda kentsel tarım uygulamalarının, “ticari”, “ticari olmayan” ve “hibrit uygulamalar” olmak üzere üçe ayrıldığı söylenebilir. Bunlardan ticari

kapsamlı olan, “pazara yönelik yapılan uygulamalar, kentsel ve kent çeperlerinde bulunan çiftlikleri, arıcılığı, topraksız ve hidroponik sistemleri ve gıda ürünlerinin işlenme, dağıtım ve satışı için gerekli donanım, malzeme ve alt yapıyı” kapsamaktadır. İkinci grubu oluşturan ve ticari kapsamlı olmayan uygulamalar da, “özel, toplumsal, kurumsal, gösteri ve gerilla bahçeleri, yenilebilir peyzaj uygulamaları, hobi olarak yapılan arıcılık ve kümes hayvancılığına kadar geniş bir alana yayılmaktadır”. Üçüncü ve son grubu oluşturan ve her iki uygulama tipini bir arayan getiren “hibrit uygulamalar” ise, “gıdanın üretimi, işlenmesi, dağıtımı ve pazarlamasından oluşan sosyal faaliyetleri, [ve] sosyal, ekonomik veya çevresel amaçlara yönelik çeşitli kurumlar tarafından yapılan ücretsiz eğitim faaliyetlerini kapsamaktadır” (Rasouli, 2012’den akt. Tandoğan ve Özdamar, 2022: 225).

Bu kapsamda, kent tarımının mevcut çevre ve gıdaya erişim sorunlarını çözümleyebilmeye yönelik gücü ve etkisi, dünya genelinde her geçen gün daha fazla tartışmaya konu olurken, bu ikisi arasındaki dolaylı veya dolaysız ilişkiyi ortaya koyan ampirik araştırma sayısının da aynı süreçte arttığını ve çeşitlendiğini tespit edebilmek mümkündür. Bu kapsamda, uluslararası yazında, Mougeot, (2000); Veenhuizen, (2006); ve Rasouli, (2012), kent bahçeciliğinin ve yaklaşımlarının tanımlanmasında; Petts, (2001); Garnett, (2010); Gustedt, (2017); Wunder, (2013); Cavallo, Donato ve Mariano (2016); Demailly ve Darly, (2017); Giacche ve Toth, (2013); Wastfelt ve Zhang, (2016); Tandoğan ve Özdamar, (2022); Koç, (2023); ülkelerde kent bahçeciliği örnekleri; Kunt, (2009); Anya, (2017); Purnomohadi, (2000); Ahluwalia, (2018); Prove, (2016); Kontothana-sis, (2017) ise, gelişmekte olan ülkelerde kent tarımı örnekleri konularında öncü çalışmalar olmuşlardır.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan kentsel tarım uygulamalarının ise, birçok gelişmiş ülkedeki yaygınlığının aksine, Türkiye’de henüz pek de bilinmeyen ve dolayısıyla yeterince yaygınlaşamamış, sınırlı örneklerden ibaret bir strateji olduğu görülmektedir. Bunun açık bir kanıtı ise, Türkiye’de özel olarak, “kentsel tarım” konusunda yapılmış çok az çalışmanın bulunmasıdır. Bu kapsamda tespit edilebilen Türkçe yazılmış en erken tarihli çalışma, kentsel tarım örneklerinden biri olan kent bahçeciliği uygulamaları ve göç ilişkisi üzerine yazılmış, Diniz’e (2017) ait bir makale iken; bunun dışında, ise, sadece, Bahçeci’nin "Kentsel Alanda İklim Değişikliği ile Toplumsal Temelli Mücadele:

Bir Yöntem Olarak Kent Bahçeleri" (2019) başlıklı yüksek lisans tezi ile Tandoğan ve Özdamar'ın (2022) kentsel tarım ve bunun tarihsel süreç içerisindeki değişimini analiz eden çalışmaları sayılabilir.

İşte bu çalışma, bu çerçevede, küresel düzeyde gün geçtikçe daha çok tartışılan ve endişe konusu haline gelen, özel olarak çevre sorunlarına çözüm bulabilmek, genel bir başlık olarak ise mevcut doğa-toplum ilişkilerini dönüştürmeye yönelik arayışlar kapsamında, dünyanın farklı yerlerinde yaygın olarak uygulanan, Türkiye'de ise henüz sınırlı sayıda örnekten ibaret kentsel tarım uygulamalarını ele alarak analiz etmeye yönelmektedir. Bunun için, İstanbul merkezli olarak örgütlenmiş ve faaliyetlerini esas olarak çevre alanında sürdüren çeşitli sivil toplum kuruluşlarında çalışan 20 kişiyle 15 Mayıs 2023- 15 Eylül 2024 tarih aralığında gerçekleştirilmiş olan derinlemesine görüşmeler yapılmış ve bu alanda detaylı bilgi toplanılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümü tezin konusunu, amacı ve sorularını, kapsamını, örneklem, veri toplama tekniği ve sınırlılıkları ortaya koyan yöntem bölümünden oluşmaktadır. İkinci bölümde de tezde kullanılan temel kavramların teorik olarak incelendiği kavramsal ve kuramsal çerçeve ortaya konulmuştur. Bu kapsamda, bu bölümde öncelikle modern dönemde doğa-toplum ilişkilerinin nasıl kurulduğu ve bunu aşmaya yönelik olarak ortaya çıkan yeni ekolojik paradigmayı takiben, eko-Marksist teoriler, Weberyen teoriler, ve toplumsal cinsiyet tartışmaları bağlamında ekofeminist yaklaşımlar ele alınmıştır. Bunu takip eden diğer kısımda da, dünyanın farklı bölgeleri ve özel olarak Türkiye'de kentsel tarımın ortaya çıkışı ve gelişimi sürecine dair deneyimler incelenmiştir. Sonraki kısımda ise, kentsel tarım türleri başlığı altında atık, kompost ve permakültür ilke ve uygulamaları üzerine durulmuş ve konuyla ilgili literatüre yer verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümü ise, bulgulara ayrılmıştır. Bulgular kısmında her bir bölüm kendi içerisinde temalara ayrılarak incelenmiş; bu kapsamda, kentsel tarımın kent özelindeki yeri, kentsel tarımın eko feminizm ile ilişkisi, farklı kent tarımı uygulamaları, kent tarımı eğitim ve uygulamalarında çocuklara ve gençlere verilen değer ve son olarak da, kentsel tarım temelli sorunlar ve engeller ortaya konmuştur. Bulguları takip eden dördüncü bölümde de, elde edilen verilerin tartışmasına girilmiş, bulgular mevcut literatürün sundukları bağlamında ayrıntılı olarak analiz edilmiştir.

Yöntem

Kentsel alanlarda yaşayanların doğaya uyum ve doğa-toplum ilişkilerini dönüştürebilmek kapsamında geliştirdiği stratejilerin tespit edilmesi, bu doğrultuda geliştirilecek politikaların, taahhütlerin ve uygulamaların başarılı bir şekilde hayata geçirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda kentsel alanlarda geliştirilen önemli stratejilerden biri olan kentsel tarım uygulamaları, dünyanın gelişmiş ve gelişmekte olan bölgelerinde oldukça yaygın olarak kullanılırken; Türkiye'de görece daha az uygulanmakta ve uygulama alanı ile örnekleri oldukça sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle konunun hem teorik hem de uygulama boyutları üzerinde daha fazla durulması, gerek dünyanın farklı bölgelerindeki gerekse Türkiye'deki uygulama örnekleri üzerinde daha çok araştırma yapılması gerekmektedir. Bu çalışmanın ana problemini, Türkiye'de sivil toplum girişimlerinin doğa-toplum etkileşimini dönüştürüp yeniden inşa etmeye yönelik uyum pratiklerinden biri olan kent tarımı oluşturmaktadır.

Türkiye'de kent tarımı yapan sivil toplum girişimlerinin, kent tarımını doğa-toplum ilişkisi bağlamında nasıl konumlandıkları, buna yönelik stratejileri, pratikleri ve bunlara dayalı olarak oluşan yaşam deneyimleri çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bahsedilen konu ile kentsel tarım arasındaki doğrudan ilişki göz önüne alındığında, bu konuda daha fazla çalışma yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'de kentsel tarım ile doğa-toplum ilişkisinin dönüşümü arasındaki ilişkinin ele alınıp araştırılması, hem ilgili literatüre hem de kentsel tarım politikalarının geliştirilmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

Nitel araştırma yaklaşımının kullanıldığı bu tezin amacı, Türkiye'de sivil toplum girişimlerinin doğa-toplum etkileşimini dönüştürmeye yönelik olarak günlük yaşamda geliştirdikleri uyum pratiklerinden biri olan kent tarımını incelemektir. Sivil toplum, devletten bağımsız olarak yurttaşlar tarafından kurulan organizasyonlar, kulüpler, işletmeler ve gönüllü kuruluşlardan oluşan, bu yapıların bir araya gelerek oluşturduğu dinamik sosyal alanı ifade etmektedir. Bu alan, bireylerin ortak amaçlar etrafında bir araya gelerek toplumsal katılım sağladığı, dayanışmayı güçlendirdiği ve sosyal değişim yaratma çabalarını desteklediği bir alandır.

Sivil toplum kavramının kökeni çok eskilere dayanmaktadır. Modern sivil toplum anlayışı, özellikle Alexis de Tocqueville'in çalışmalarıyla şekillenmiştir.

Tocqueville, 19. yüzyılda kaleme aldığı "Amerika'da Demokrasi" adlı eserinde, "sivil örgütler" kavramını öne çıkararak, bireylerin devlet dışında, gönüllü olarak bir araya geldikleri, sosyal ve politik etkiler yaratma kapasitesine sahip olan yapıları tanımlamıştır. Tocqueville, bu örgütlerin demokratik toplumların işleyişinde kritik bir rol oynadığını vurgulamış ve sivil toplumun bireylerin katılımını artırarak demokratik değerlerin güçlenmesine katkıda bulunduğunu belirtmiştir (Giddens ve Sutton, 2018: 373).

Bu keşifsel çalışma, bu kapsamda, Türkiye'de kent tarımı yapan sivil toplum girişimlerinin, buna yönelik stratejileri ile pratiklerini ve bu konudaki yaşam deneyimini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmacının nitel araştırma sürecindeki amacı, mevcut literatürde söylenenler veya araştırmacıların araştırmaya yükledikleri anlamdan ziyade, katılımcıların problem veya soruna yükledikleri anlamı öğrenmeye odaklanır (Creswell, 2017: 186). Bu nedenle doğa-toplum etkileşiminin dönüşümü kapsamında kent tarımı yapan sivil oluşumların faaliyetlerine yükledikleri anlamları ortaya çıkarmak, bu çalışmanın nihai amacını oluşturmaktadır.

Bu amaca ulaşmak için belirlenen araştırma soruları aşağıda sunulmuştur:

1. Kent tarımı yapan bireylerin doğa-toplum ilişkisi bağlamında daha sürdürülebilir yaşam sistemleri adına gündelik yaşamlarında geliştirdikleri stratejik planlar ve uygulamalar nelerdir?
2. Kent tarımı yapan bireylerin geliştirdikleri stratejilerin uygulamaya dönüştürülmesi, toplumda yaygınlaştırılması ve sürdürülebilir olması süreçlerinde ne gibi faaliyetler yürütülmektedir?
3. Kent tarım yapan bireylerin doğa ve toplum ilişkisi bağlamında faaliyet alanlarına katılım düzeyi yaş, cinsiyet ve toplumsal sınıf açısından değişmekte midir? Uygulamalara katılım en çok hangi sosyo-ekonomik profil faktörlerinden etkilenmektedir?
4. Kent tarımı yapan bireylerin geliştirdikleri pratiklerin uygulanması, toplumda yaygınlaştırılması ve sürdürülebilir olması süreçlerinde ne gibi zorluklarla karşılaşmaktadırlar?

Çalışmanın evrenini Türkiye'de kent tarımı uygulamaları yapan sivil toplum girişimleri oluşturmaktadır. Odaklanılan sivil oluşumlar mikro düzeyde olduğundan, internet ve saha üzerinden yapılan incelemede, Türkiye'de ekoloji alanında yerel ve ulusal düzeyde faaliyet gösterdiğini ifade eden birçok küçük

çaplı sivil oluşumun bulunduğu tespit edilmiştir. Bunu takiben, araştırmanın örnekleminin belirlenmesinde, “olasılıklı olmayan amaçsal örnekleme” ve “kartopu örnekleme” teknikleri kullanılmıştır (Güçlü, 2019: 118). Bunun için, ilk katılımcıya tanıdık bir kişi vasıtasıyla telefonla ulaşılmış; daha sonra bu katılımcıdan, amaçsal örneklem dahilinde, temas halinde bulunduğu ya da en azından bilgi sahibi olduğu kent tarımı ile ilgilenen oluşumların isimleri istenmiş; nihai olarak ise, kendisinden alınan isimlerle bir liste oluşturulmuştur. Bunun ardından, sırasıyla bu listedeki oluşumlarla iletişime geçilmiş ve kabul edenlerle görüşmeler yapılmıştır. Örnekleme artırmak adına, görüşülen oluşumlardan da yeni isimler istenmiş ve böylelikle kartopu örnekleme ile liste genişletilmiştir.

Araştırma kapsamına daha çok sivil toplum girişimini dahil edebilmek adına sosyal medyadan da yararlanılmış ve bu şekilde potansiyel oluşumlarla temasa geçilmiştir. Bu sosyal medya araçları arasında özellikle “Instagram” uygulaması öne çıkmış; bu platformdaki sosyal medya hesaplarında kent tarımı konusunda sayfalar hazırlayan oluşumlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tüm bu süreçte katılımcılarla gerçekleştirilen her bir mülakattan sonra katılımcıya, kendilerine benzer başka oluşumların iletişim bilgileri sorulmuş, listeye dahil edilen oluşumlarla yüz yüze, e-posta ve telefon aracılığıyla temasa geçilerek mülakata katılma teklifinde bulunulmuştur. Katılmayı kabul eden oluşumlarla görüşmeler yarı yapılandırılmış mülakat formu ile gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak örnekleme ulaşma süreci, büyük ölçüde kartopu örnekleme tekniğiyle devam etmiştir. Nihai olarak oluşturulan liste çok daha fazla sayıda sivil oluşumu içerse de, toplamda, her biri farklı bir sivil oluşumu temsil eden (20) kişiyle görüşme yapabilme imkânı bulunmuş ve cevaplar kendini tekrar etmeye başladığında ve belirli konular etrafında toplandığında, daha fazla kişiye ulaşma gereği duyulmamıştır.

Güçlü (2019), kartopu örnekleme tekniğini şöyle açıklar; “küçük kartopu, karda yokuş aşağı yuvarlandıkça büyür ve gelişir. Kartopu örnekleme, bu benzetme kullanılarak geliştirilen olasılıklı olmayan bir örnekleme tekniğidir. Kartopu örnekleme çalışma evreni ile ilgili örnek listenin olmadığı veya üyelerin sabit bir mekânda bulunamaması gibi birçok durumda amaçlı örnekleme, hedeflerini takip eden yararlı bir...” tekniktir. Bu teknik, iki aşamalı şekilde uygulanır. Birinci aşamada, araştırma konusuyla bağlantılı olan kişi ya da kurum

tespit edilir ve görüşme gerçekleştirilir. İkinci aşamada ise, görüşme yapılan kişiler aracılığıyla diğer katılımcılar tespit edilir (Güçlü, 2019: 118-119).

Böyle bir tekniğin kullanılması, araştırma yapılacak alanda genellikle yeterli bilgi olmadığında tercih edilmektedir. Bunun için belirli bir noktadan başlanarak hedef kitleye ulaşılmaya çalışılır. Temas kurulan ilk kişi(ler) ya da kurum(lar) aracılığıyla süreç içerisinde başka kişi ya da kurumlara ulaşılır ve onlar da örnekleme katılarak veri toplama işlemi daha da zenginleştirilmeye çalışılır. Böylelikle, araştırmanın en başında belirsiz olan örneklem, alana dahil olan farklı katılımcılardan toplanan bilgiler aracılığıyla, bir dağın tepesinden aşağı yuvarlanırken büyüyen bir kartopu gibi, gittikçe genişleyerek büyümüş olur. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, örnekleme dahil olan kişilerin bilgilerinin kişisel arka planları ile şekillenmesi nedeniyle, kartopu yaklaşımının çeşitli yanlışlıklar içeriyor olmasıdır. Dolayısıyla araştırma sonuçları da bundan etkilenir (Doğanay, 2012: 121-122).

Yine bu çalışmada örneklemin tespit edilmesine yararlanılan diğer bir araç olan, amaçlı örnekleme tekniğinde ise, araştırmacı, örnekleme dahil edilecek birimleri, önceki bilgi, deneyim ve gözlemlerinden hareketle amacına uygun olarak kendi yargısıyla belirler (Doğanay, 2012: 121). Araştırmacı, bu süreçte kendi yargı ve değerlendirmeleriyle hareket ettiği için, evren hakkında önceden fikir sahibi olmalıdır. Buradaki temel husus, araştırmacının örneklemini belirlerken araştırma sorununa en uygun cevabı verebilecek olan katılımcıları seçmeye dikkat etmesidir. Dolayısıyla, örneklem belirli bir amaç çerçevesinde toplandığından, bu örneklemin evreni temsil etme kapasitesi azalır. Böylelikle, sonuçların araştırma amacına ve seçilen örnekleme göre analiz edilmesi en doğru yol olacaktır (Doğanay, 2012: 121).

Tablo 1.1. Demografik Bilgiler

Katılımcı (K) Sayısı	Cinsiyet	Yaş	İş	Eğitim Durumu	Nerede Yaşadığı
K1	Kadın	42	Dernek Çalışanı	Master	İstanbul
K2	Kadın	45	Özel Sektör	Lisans	İstanbul
K3	Erkek	43	Özel Sektör	Lisans	İstanbul
K4	Kadın	45	Permakültür Eğitmeni	Master	İstanbul
K5	Kadın	38	Permakültür Eğitmeni	Master	İstanbul
K6	Kadın	45	Dernek Çalışanı	Lisans	Mersin
K7	Erkek	33	Özel Sektör	Lisans	İstanbul
K8	Kadın	44	Fransızca Öğretmeni	Lisans	İstanbul
K9	Kadın	27	Çiftçi	Lisans	Bursa
K10	Kadın	33	Akademisyen	Master	İstanbul
K11	Kadın	46	Dernek Çalışanı	Master	İstanbul
K12	Kadın	31	Diyetisyen	Lisans	Bursa
K13	Kadın	58	Doktor	Lisans	İstanbul
K14	Kadın	42	Kuaför	Lise	Bolu
K15	Erkek	62	Emekli	Lisans	Bolu
K16	Kadın	48	Öğretmen	Lisans	Bilecik
K17	Erkek	35	İnşaat Mühendisi	Master	Çanakkale
K18	Kadın	52	Akademisyen	Doktora	İstanbul
K19	Kadın	36	Sosyolog	Lisans	İstanbul
K20	Kadın	44	Öğretmen	Lisans	Aydın

Bu tez, kent tarımı yapan sivil toplum girişimlerinin, kentsel alanlardaki yaşam deneyimlerini, pratiklerini ve stratejilerini derinlemesine incelemeyi hedeflemektedir. Kent tarımının doğa-toplum ilişkisini yeniden tesis etme potansiyeli, bu çalışmanın temel odak noktasını oluşturmaktadır. Bu kapsamda, çalışmada, sivil oluşumların, kentsel tarım uygulamalarını nasıl tanımladıkları ve bu uygulamaları doğa-toplum ilişkisi bağlamında nasıl ele aldıkları üzerinde durulacaktır.

Tez, belirlenen amaçlar çerçevesinde, kent tarımının yalnızca bir gıda üretimi biçimi değil, aynı zamanda toplumsal ve çevresel bir etkileşim alanı olduğunu vurgulamaktadır. Bu doğrultuda, çalışmada, kent tarımının şehir yaşamında toplumsal dayanışma, ekosistem hizmetleri ve sürdürülebilirlik açısından ne denli önemli bir rol oynadığı analiz edilecektir. Ayrıca, bu sivil toplum girişimlerinin, doğa ile toplum arasındaki ilişkiyi yeniden inşa etme çabaları ve bu bağlamda benimsedikleri yöntemler de detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Araştırmada bu amaçlara uygun olarak, nitel araştırma deseni benimsenmiştir. Çünkü nitel yöntemle dayalı teknikler, katılımcıların deneyimlerini, algılarını ve uygulamalarını derinlemesine anlamaya olanak

tanınmaktadır. Bu kapsamda, görüşmeler, gözlemler ve belge incelemeleri gibi tekniklerle, sivil toplum girişimlerinin kent tarımına dair geliştirdikleri pratiklerin ve teorik yaklaşımların nasıl şekillendiği ve uygulandığı incelenecektir.

Bu bağlamda, Creswell'e göre, nitel araştırma sosyal ya da beşerî bir probleme bireylerin veya grupların atfettiği anlamları keşfetme ve anlamaya yönelik bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Nitel araştırma araştırmacının konumunu tespit eden konumlandırılmış bir etkidir.

“Nitel araştırma, dünyayı görünür hale getiren bir dizi yorumlayıcı, materyal uygulamalarından oluşur. Bu uygulamalar dünyaya dönüştürür. Bu uygulamalar dünyayı; alan notları, mülakatlar, konuşmalar, fotoğraflar, kayıtlar ve kendinize yazdığınız notları içeren bir temsili her serisine dönüştürür. Bu düzeyde, niteler araştırmanın dünyaya dair yorumlayıcı ve doğal bir yaklaşımı vardır. Bu, nitel araştırmacıların kendi doğal ortamlarındaki şeyleri insanların olaylara verdiği anlamlar açısından anlamlandırmaya çalışması veya yorumlaması anlamına gelir” (Denzin ve Lincoln, 201'den akt. Creswell, 2021:44).

Derinlemesine görüşme, bir veri toplama tekniği olarak, öncelikle açık-uçlu soruların sorulması ve dinlenmesi, daha sonra ise, alınan cevapların kaydedilerek, bunlarla ilgili sorularla araştırma konusunun detaylı bir şekilde incelenmesine olanak tanımaktadır. Bu teknik, yalnızca bilgi toplama aracı olmanın ötesinde, derin bir iletişim ve ilişki kurma sürecini kapsamaktadır. İlk bakışta, bu tür bir görüşmenin ve dinlemenin her araştırmacı için kolay olacağı düşünülse de; gerçekte bu süreç, duyarlılık, konsantrasyon, empati, öz farkındalık ve disiplin gibi karmaşık ve entegre beceriler gerektirmektedir. Etkili bir derinlemesine görüşme gerçekleştirmek, araştırmacının yalnızca doğal bir yeteneğe sahip olmasını değil, aynı zamanda bu becerileri bilinçli bir şekilde geliştirmesini de zorunlu kılmaktadır. Duyarlılık, karşımızdaki kişinin duygusal durumunu anlamamıza ve ona uygun bir yanıt vermemize yardımcı olurken; konsantrasyon, görüşme süresince dikkatimizin dağılmadan kalmasını sağlamaktadır. Empati ise, katılımcının deneyimlerine dair derin bir anlayış geliştirmemizi mümkün kılar; bu sayede, görüşme daha samimi ve anlamlı hale gelmektedir (Kümbetoğlu, 2008).

Derinlemesine görüşme tekniği kapsamında kazanılan öz farkındalık, araştırmacının kendi önyargılarını ve duygusal tepkilerini tanımasını sağlarken; disiplin ise, görüşme sırasında belirlenen yapıyı koruyarak, hedeflenen konularda derinlemesine bilgi edinmeyi desteklemektedir. Tüm bu unsurlar bir araya geldiğinde, derinlemesine görüşmenin kalitesi ve etkisi önemli ölçüde artmaktadır. Sonuç olarak, bu teknik becerilerin geliştirilmesi, aynı zamanda araştırmacının başarısı için kritik bir gereklilik haline gelmektedir. Bu nedenle, araştırmacıların derinlemesine görüşme becerilerini sürekli olarak gözden geçirmeleri ve geliştirmeleri, kaliteli veriler elde etmenin anahtarıdır (Kümbetoğlu, 2008).

Derinlemesine görüşmede, araştırmacı tanımadığı bir kişiyle ayrıntılı bir sohbet gerçekleştirmek üzere bir araya gelmektedir. Bu süreç, sıradan bir konuşmadan çok daha fazlasını kapsamalıdır; bu nedenle araştırmacının özeni ve dikkati büyük bir önem taşımaktadır. Konuşma sırasında insanların sorular sorması ve yanıtlar alması doğal bir akışla gerçekleşmektedir. Ancak, biraz daha derinlemesine incelendiğinde, bu sürecin her zaman net ve ayrıntılı olmadığı, daha çok belirli bir yöne yönelmeyen, soruların, tepkilerin ve yanıtların sık sık kesildiği ve yüzeysel bir iletişimi barındırdığı anlaşılabilmektedir (Pattan, 1987'den akt. Kümbetoğlu, 2008: 71).

Derinlemesine görüşme, sıradan günlük konuşmalardan farklı olarak araştırmacının konuşmayı yönlendirdiği, zaman zaman daha ayrıntılı sorularla zenginleştirilen bir süreçtir. Bu süreçte, katılımcı kendini rahatça ifade edebilme fırsatı bulmaktadır. Görüşme, araştırma amacına uygun bir şekilde yapılandırılır ve her iki tarafın bu amaca dair anlayışını paylaşması da hayli önemlidir. Bu husus, katılımcıların kendilerini doğru bir şekilde ifade etmelerine yardımcı olmaktadır. Niteliksel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan bu teknik, sosyal dünyada 'görünür' olan birçok olgu ve ilişkiyi yüzeysel bir bakışla ele almak yerine, bunların özüne inmeyi, detaylarını kavramayı ve bütüncül bir anlayış geliştirmeyi sağlamaktadır. Araştırılan konuya odaklanarak, bireylerin düşünce ve değerlendirmelerini bir araya getirerek anlamlı veri elde etmeyi amaçlayan etkili bir tekniktir (Kümbetoğlu, 2008).

Bu teknik ile doğrudan gözlemlenemeyen, davranışlara yansımayaabilen, ancak belirli bir süre içinde ortaya çıkabilecek anlamlara, niyetlere ya da beklentilere bakarak, bireylerin dünyalarını nasıl oluşturdukları, dış dünyaya ilişkin algıları ile kendilerini kuşatan sosyal çevreyi nasıl değerlendirdiklerini

ortaya koyma fırsatı yakalanabilmektedir. Bireylerin anlatı ve ifadelerine yansıyanlarla, onu ve içinde yer aldığı koşulları derinlemesine anlama çabası bu tekniklerle gerçekleştirilmektedir (Kümbetoğlu, 2008).

Görüşmecinin temel sorumluluğu, görüşülen kişinin rahatça ve doğru bir şekilde yanıt verebileceği bir ortam oluşturmaktır. Bu süreçte, görüşmecinin amacı, katılımcının dünyasına derinlemesine girmektir. Elde edilecek verinin kalitesi, büyük ölçüde görüşmecinin becerisine bağlıdır. İki kişi arasında kurulacak samimi ve yakın bir ilişki, görüşülenin yüzeysel yanıtlar vermek yerine gerçekten kendi deneyimlerini paylaşabileceği bir atmosfer yaratmaktadır. Bu güvenli ortamı sağlamak için görüşmeci, karşısındaki kişiye anlama isteğini ve bunun önemini hissettirmelidir. Ayrıca, etkili bir dinleyici olmak ve geri bildirim yöntemleri kullanarak katılımcıyı cesaretlendirmek de kritik öneme sahiptir. Sürecin her zaman karşılıklı bir öğrenme ve deneyim paylaşımını içereceği akılda tutulmalıdır (Seale, 1998'den akt. Kümbetoğlu, 2008: 72).

Yarı yapılandırılmış görüşmeler, nitel sosyal araştırmalarda en yaygın kullanılan tekniktir. Bu tür görüşmeler, araştırmacının belirli soruları her katılımcıya sormasını ve aynı zamanda görüşmenin esnek kalmasını sağlayarak katılımcıdan daha fazla bilgi edinmeyi amaçlamaktadır. Araştırmacı, her görüşme için bir görüşme programı oluşturur. Bu program, tartışılacak konuların ve belirli soruların listesini içerebilmektedir. Amaç, her görüşmede sürekliliği sağlarken, yeni bilgilerin ortaya çıkmasına da fırsat tanımaktır (Kümbetoğlu, 2008).

Gömülü teori gibi tekniklerde, bu görüşme programı sürekli olarak güncellenebilir ve önceki görüşmelerden elde edilen bilgilerle zenginleştirilebilir. Bu esneklik, araştırmanın derinliğini artırırken, katılımcıların deneyimlerine ve görüşlerine daha geniş bir perspektiften yaklaşma imkanı sunmaktadır (Dawson, 2015: 28).

Çalışmada, kartopu tekniğiyle yapılan görüşmelerde elde edilen veriler, nitel araştırma yaklaşımıyla incelenmiştir. Her bir görüşme yarı yapılandırılmış mülakat sorularından elde edilerek çözümlenirken; kendi iç dinamikleri dikkate alınarak ve aynı zamanda diğer görüşmelerden elde edilen verilerle hem benzerlik gösterdiği hem de farklılaştığı noktalar nedensellik bağlamında da ele alınıp sorgulanmıştır.

Bunun sağlanabilmesi adına, öncelikle, görüşmelerden elde edilen transkriptlerde yer alan veriler, öncelikle açık kodlamaya tabi tutulmuş ve

ATLAS.ti programı ile kod listesi oluşturulmuştur. İkinci aşamada, eksensel kodlama aracılığıyla açık kodlamalar arasındaki ilişkiler belirlenip, bunlar daha genel bir olguya işaret eden tematik kodlamaya tabi tutulmuştur. Açık kodlama, kavramların belirlenmesinin ve bunların özellikleri ile durumlarının verilerden keşfedilmesinin analitik sürecidir. Eksensel kodlama ise, açık kodlamayla oluşturulan kavramların birbiriyle karşılaştırılarak daha kapsamlı kavramların meydana getirilmesi amacıyla yapılan işlemdir (Staruss ve Corbin, 1998'den akt. Güçlü, 2019: 344-346). Açık kodlama, kategorilerin özellikleri ve durumlarını belirlerken; eksensel kodlama ise sistematik olarak kategorileri inceleyerek alt kategorilerle bağlantı kurulmasıdır. Kodlamanın son aşamasında ise, ana temalar ile alt temalar ve bunların birbirleriyle olan ilişkileri temelinde seçici kodlama yapılmış ve elde edilen nihai bulgular düzenlenip, tanımlanmış ve yorumlanmıştır. Tüm bu süreç neticesinde elde edilen bilgiler, bu tezin “bulgular ve tartışma” kısmında detaylı olarak ele alınmıştır.

Tüm araştırma süreci boyunca, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Etik Kurul Beyanına titizlikle uyulmuştur. Araştırmanın güvenilirliğini ve katılımcıların mahremiyetini sağlamak amacıyla, sivil toplum kuruluşlarıyla yapılan görüşmelerde katılımcıların sosyal medya hesaplarından doğrudan alıntılar yapılmamıştır. Bu, katılımcıların anonimliklerinin korunması açısından önemli bir adımdır. Alıntılar yalnızca mülakatlardan elde edilen verilere dayanmaktadır.

Etik kurul beyanında belirtildiği gibi, katılımcıların kişisel bilgilerinin gizliliğini sağlamak için, görüşmelerden alınan ifadelerde doğrudan isim kullanımı yerine, “Katılımcı 1”, “Katılımcı 2”, ..., “Katılımcı 20” şeklinde kodlamalar yapılmıştır. Bu yol, katılımcıların kimliklerini ifşa etmeden, elde edilen verilerin güvenilir bir şekilde sunulmasını sağlamaktadır. Böylece, katılımcıların bireysel görüşleri ve deneyimleri, araştırma sürecinde özgürce ifade edilebilmiş ve aynı zamanda gizlilikleri korunmuştur.

Bu etik yaklaşım, hem araştırmanın akademik bütünlüğünü korumakta hem de katılımcıların haklarını gözetmektedir. Araştırma sürecinin her aşamasında bu etik ilkelere uyulması, katılımcıların güven duymasını sağlamış ve araştırmanın daha sağlıklı bir şekilde yürütülmesine katkı sunmuştur. Sonuç olarak, etik kurallar çerçevesinde yürütülen bu çalışma, hem bilimsel hem de toplumsal açıdan değerli bir kaynak oluşturmayı hedeflemektedir.

Türkiye'de genel olarak kentsel tarım, inceleme ve araştırma alanı olarak çeşitli sınırlılıklara sahiptir. Bu konu üzerine yapılacak bir araştırmada, alanın sınırlı ve dar çerçevesi içinde veri toplamak en önemli zorluklardan biridir. Kentsel tarım yapan dernek, vakıf ve sivil toplum girişimlerinin sayıca az olması, onlara erişim imkânını zorlaştırmaktadır. Araştırma sürecinde kartopu örneklem tekniğiyle erişilebilen oluşum sayısının tahmin edilenden daha az olması da, bunu doğrulamıştır. Bu durum, araştırmanın en önemli bulgularından biri olarak ele alınmalıdır. Başka bir deyişle, Türkiye'de doğa-toplum ilişkilerini dönüştürebilme bağlamında kentsel tarım faaliyetleri icra ettiğini beyan eden sivil oluşum sayısı çok görünse de, bunlar arasında aktif olarak bu alanda çalışmalarını sürdüren oluşum sayısının sanılandan az olduğu söylenebilir.

Bir başka sınırlılık ise, kentsel tarım yapan bireylerin zaman kısıtlaması olmasıdır. Bu nedenle görüşme yapılmak istenen kişilerin hem kişisel nedenlerden dolayı hem de faaliyet alanlarının iş yükü nedeniyle görüşmeyi kabul etmek istememeleri en önemli zorluklardan biri olmuştur. Bir diğer sınırlılık ise, katılımcılarla araştırmacı arasında güven problemi yaşanmasıdır. Doğa ve çevre ile ilgili çalışmaların günümüz Türkiye'sinde görece politik konular olarak görülmesi nedeniyle, katılımcıların bu konuda araştırma yapmak isteyen kişilere güven duymamasına neden olmaktadır. Gerçekten de, bu çalışma süresince hem yüz yüze görüşme hem de online görüşme taleplerimiz, iletişime geçilen birçok sivil toplum temsilcisinin güven kaygısı nedeniyle reddedilmiştir. Bu nedenle, araştırmada hedeflenen katılımcı sayısına ulaşabilmek, süreç içerisindeki en büyük sorunu oluşturmuştur. Sonuç olarak, görüşme yapılabilen kişi sayısı (20) kişi ile sınırlı kaldığından, bu katılımcılardan elde edilen verilerin, her şeye rağmen, bunların dahil oldukları evrene genellenemeyeceği de özel olarak belirtilmelidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1 Modern Dönemde Doğa-Toplum İlişkisinin Dönüşümü ve Yeni Ekolojik Paradigmanın Ortaya Çıkışı

Modern toplumlar, 18. Yüzyıldan itibaren Batı dünyasından başlayan ve sanayileşme, rasyonelleşme, kentleşme, kapitalizmin yayılması ve yeni ideolojilerin ortaya çıkışı ile karakterize edilebilecek modernleşme dalgasıyla birlikte, doğa ve toplum ilişkisine dair, “insan istisnaiciliği” olarak adlandırılan, yeni bir görüşü benimsemiştir. İnsanı doğadan ayırıştırarak tüm varoluşun merkezine alan bu yaklaşım, doğal çevreyi yalnızca insan ihtiyaçlarına yönelik bir kaynak olarak görmeye başlamış, bu durum ise, toplumların çevre ile olan ilişkilerini köklü bir şekilde değiştirmiştir. Bu bakış açısı, doğanın kullanımını rasyonel, faydacı ve verimlilik temelli bir çerçeveye oturtmuş; doğal kaynakların sömürülmesi ve özellikle hızlı sanayileşme dalgasının neden olduğu çevresel sorunların göz ardı edilmesi sonucunu doğurmuştur (Catton ve Dunlap, 1978a; Dunlap, 2002’den akt. Konak, 2010).

İnsanı doğanın merkezine yerleştiren ve doğayı araçlaştıran bu yaklaşım, özellikle sanayi devrimiyle birlikte hız kazanmış; üretim süreçlerinin otomatikleşmesi ve teknolojik gelişmeler, doğal çevrenin insan yararına kullanımını daha da teşvik etmiştir. Bilim, doğanın kurallarını anlamak ve insanın bu kurallar üzerinden doğayı daha etkin bir şekilde kontrol etme arayışında önemli bir araç haline gelmiştir. Bu yaklaşım, çevresel sorunları çözmekten çok, insanın doğayı nasıl daha iyi kullanabileceği üzerine yoğunlaşmıştır. Sonuç olarak, doğanın sadece bir kaynak olarak görülmesi, bilimsel çalışmaların yönünü belirlemiş ve çevresel sürdürülebilirlik yerine verimlilik ve kârlılık ön plana çıkmıştır (Catton ve Dunlap, 1978a; Dunlap, 2002’den akt. Konak, 2010).

Bu bağlamda, Avrupa’da 18. yüzyılda ortaya çıkan “Sanayi Devrimi”, bu dönüşümün köşetaşı olarak tanımlanabilir. Tarımdan uzaklaşma ve endüstrileşme, toplumların ekonomik yapısını köklü bir şekilde değiştirmiştir. Tarım toplumları, doğayla iç içe bir yaşam sürerken, sanayi toplumları doğayı dışsal bir kaynak olarak görmeye başlamışlardır. Bu dönüşüm, şehirleşmeyi de beraberinde getirmiş; kırsal alanlardan şehirlere göç, insanların biyofiziksel çevre ile olan bağlarını zayıflatmıştır. Şehirleşme süreci ise, insanları doğadan uzaklaştırmış ve

bireylerin doğal çevre ile etkileşimlerini azaltmıştır (Catton ve Dunlap, 1978a; Dunlap, 2002'dan akt. Konak, 2010).

Modern toplumların giderek biyofiziksel çevreden bağımsız hale geldiği fikri de, bu süreçlerin sonucunda ortaya çıkmıştır. İnsanlar, doğanın döngülerine ve doğal kaynakların sınırlılıklarına dair farkındalıklarını kaybederken, çevresel sorunlar da derinleşmiştir. Bu bağımsızlık, yalnızca fiziksel bir ayrışma değil, aynı zamanda toplumsal bir bilinç kaybını da beraberinde getirmiştir. İnsanlar, doğal çevrenin sağlığı ve sürdürülebilirliği konularında daha az bilgi sahibi olmuş; bu durum da çevresel sorunların büyümesine yol açmıştır (Catton ve Dunlap, 1978a; Dunlap, 2002'dan akt. Konak, 2010).

Dunlap ve Catton'un (1978 akt. Konak, 2010) ortaya koyduğu bu kapsamlı analiz, Batı kültürünün toplumsal yapılar üzerindeki etkisini ve günümüzde bu etkilerin doğa ve toplum arasındaki ilişkileri nasıl şekillendirdiğini gözler önüne sermektedir. İnsan merkezli bir yaklaşımın benimsenmesi, doğal çevrenin yalnızca bir kaynak olarak görülmesine yol açmış ve bu durum, modern toplumların çevre sorunlarıyla başa çıkma becerilerini zayıflatmıştır. Bu bakış açısına göre, özellikle sanayileşme sonrasında ortaya çıkan çevre problemleri, eko-sisteme çok ciddi zararlar vermektedir. Sonuç olarak, günümüzde sürdürülebilirlik arayışları, bu tarihsel bağlamın yeniden değerlendirilmesini ve doğayla olan ilişkilerin yeniden inşa edilmesini gerektirmektedir (Catton ve Dunlap, 1978a; Dunlap, 2002 akt. Konak, 2010: 274).

İşte bu bağlamda geliştirilen ve insanı doğadaki diğer tüm canlılardan ayırarak, istisnaî bir yere yerleştiren modern toplumlardaki hakim ekolojik paradigmanın eleştirisine dayanan “yeni ekolojik paradigma” ise, temelde, doğa-toplum ilişkisinin karşılıklı bağımlılık esasına dayandığı ve insanın doğadan ayrıştırılamayacağı fikrine dayanmaktadır. Buna göre, modern toplumların sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için, hem sosyal yapıların hem de gelişmiş teknolojilerin doğal sistemle uyumlu bir şekilde çalışması gerekmektedir (Catton ve Dunlap, 1980'den akt. Konak, 2010: 276).

1.2 Eko-Marksist Teoriler

Temellerini Marx'ın sosyolojisinden ve kapitalizm eleştirilerinden alan ve yeni ekolojik paradigma kapsamında geliştirilen yaklaşımlardan ilki, Marx ve Engels'in kapitalizm eleştirilerinin çevreyle ilgili yönleri üzerinde yürütülen

tartışmalardan doğmuştur. Bu açıdan, örneğin Foster (1999'dan akt. Konak, 2010: 276), işçilerin sağlıklarını tehdit eden hava kirliliği ve diğer kirliliklerin nedenini kapitalizmde gören Marx'ın, sosyolojinin kurucu isimleri arasında çevre problemleri ile modern toplum yapısı arasındaki ilişkiye işaret eden ilk isim olduğunu belirtir. Bu kapsamda, Marx'ın ve Engels'in yazılarını temel alan bu alandaki güncel çalışmalar ile birlikte, genel başlığı "eko-Marksist teoriler" olarak tanımlanabilecek bir başlık altında, bir dizi teorik fikir ve yaklaşım ortaya çıkmıştır.

Bunlardan ilki olan "koşu bandı teorisi," modern kapitalist toplumlarda devlet-sermaye işbirliğinin çevre problemlerinin ortaya çıkışındaki belirleyiciliği üzerinde durur. Zira Marksist teoriye göre, kapitalist pazar ekonomisi sürekli olarak büyüme ve tüketime odaklanmaktadır. Bu bağlamda, modern toplumlardaki devlet politikaları da bu döngünün sürdürülmesinde, kapitalist pazar ekonomisiyle işbirliği yapmaktadır. Bu ise, aynı yaklaşıma göre, politikacılar ve devlet yetkililerinin ekonomik büyüme sağlayabilme, hükümetin vergi gelirlerini koruma ve iktidarı tekrar elde tutabilmeye yönelik kaygılarından kaynaklanmaktadır. Devletler, sermaye birikimini artırmak amacıyla özel sektör üretiminin maliyetlerini sosyalleştirip, ilgili kişilere, kurumlara parasal destek sağlayarak çeşitli harcamalar yapar. Ancak, üretim ve tüketimin artışı, çevresel açıdan önemli sonuçlar doğurur. Artan üretim ve tüketim, daha fazla doğal kaynak ve işlenmemiş hammadde gerektirir. Bu durum, ekosistemden kaynak çekilmesine (doğal kaynakların tükenmesi) ve ekosisteme kirlilik eklenmesine yol açar (Schnaiberg, 1980; Schnaiberg ve Gould, 1994'den akt. Konak, 2010: 277).

O'Connor (1998'dan akt. Konak, 2010) ise, sermaye ve emek kategorilerine çevre kategorisini de ekleyerek; Marksist çelişki teorisini daha da güçlendirmiştir. Yazara göre, meta üretim ekonomileri, özellikle kapitalist sistemler, sürekli bir büyüme bağımlılığı içindedir. Kapitalistler üretim araçlarına sahip olduklarından, kapitalist sistemde iki tür çelişki vardır. Birincisi, sermaye ve emek arasındaki çelişkiyi ifade eder. Kapitalist üretim yalnızca meta üretimiyle sınırlı kalmaz; aynı zamanda artı değerın üretimini de içerir. Kazanç elde etme amacı, kapitalistleri teşvik ettiği için, kapitalistler işçilere ürettiği malların değerinin çok altında ücret öderler. Bu durum, düşük ücret ödeyerek emeğin sömürülmesine, kazanç sağlama arzusuna ve emeğin üretim sürecinden yabancılaşmasına yol açar. Marx'a göre, bu artı değerin yaratılması, emeğin

sömürülmesi yoluyla gerçekleşir (O'Connor, 1998'den akt. Konak, 2010). Kapitalizmin ikinci çelişkisi ise, mevcut koşullar içerisinde bu sistemin ekosisteme zarar verme eğilimiyle ilgilidir. Kapitalistler, üretimden kazanç elde etme kaygısıyla, doğanın kaynaklarını hesapsız bir şekilde sömürüp tüketerek, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde ekosisteme geri döndürülmesi zor zararlar vermektedirler. Dolayısıyla bu kurama göre, kapitalistler hem doğayı hem de emeği eş zamanlı olarak sömürmektedirler (O'Connor, 1998'den akt. Konak, 2010: 277).

1.3 Weberyen Teoriler Işığında Kapitalist Rasyonalitenin İrrasyonelliği

Murphy (1994) de, sosyolojinin bir başka kurucu ismi olan Max Weber'in modern toplumun temel örgütlenme ve zihniyet tarzı olan "rasyonelleşme"ye yönelik analizlerini temel alarak, bunları çevre alanındaki tartışmalar bağlamında geliştirmeye çalışan isimlerden biri olmuştur. Yazar, modern toplumda artan bir eğilim olarak rasyonalizasyon ve resmi rasyonalitenin yaygınlaşmasının, teknolojik yenilik arayışları ve insan kaynaklı çevre tehditlerine yeterince dikkat edilmemesi gibi sorunlara, yani bir tür irrasyonelliğe yol açtığını belirtir. Ekolojik yıkımda sermaye birikiminin merkezi rolünü eko-Marksist çevre sosyologları gibi kabul eden Murphy, ancak bu bağlamda devlet politikaları ve bürokratik egemenliğin etkilerini vurgular. Murphy'ye göre, çevre problemleri monopol güçlerin doğal çevre üzerindeki sömürgeci ilişkilerinden kaynaklanır. Bu tekel güçlerin büyüklüğü arttıkça da, ekolojik kriz derinleşir. Bürokratik seçkinlerin kararları, sanayi kazaları, atık birikimi ve çevresel bozulma gibi sorunların sorumlusudur. Bilim ve teknolojiye dayalı egemenlik, kapitalistlere ve bürokratik güçlere kontrol sağlarken, bu durum ise, aynı zamanda çevre yıkımını ve sosyal çatışmaları da artırır (Murphy, 1994: 215-216 akt. Konak, 2010: 278).

Bu bağlamda, literatürde, Weberyen bir yaklaşımla endüstriyel tarımın da iki ana başlık altında eleştirildiği söylenebilir. İlk olarak, tarihsel süreçte tarımsal üretim anlayışının 'bilimsellik' adı altında bir verim anlayışına indirgenmesi eleştirilmektedir. Bu durum, soyut bir birey ile onun dışsal ihtiyaçları doğrultusunda bir varlığa sahip olabilen, dolayısıyla doğanın toplumsallığından ve ekolojik karakterinden soyutlanmış bir ilişkiye yol açmaktadır (karş. Moore, 2015; Schneider ve McMichael, 2010; Shiva, 2012; van der Ploeg, 2013).

İkinci eleştiri ise, gıdanın teknikleşmiş bir beslenme anlayışına indirgenmesi ile ilgilidir. Bu noktada, gıda, soyut bir insan bedeninin ihtiyaçları doğrultusunda, karbonhidrat, protein, yağ ve enerji gibi besin değerlerine ve niceliksel hesaplamalara indirgenerek, gıdanın toplumsal, ekolojik, politik ve kültürel karakterinin göz ardı edildiği ifade edilmektedir (karş. Carolan, 2012; Clapp, 2012; Nestle, 2013). Bu durum, gıdanın yalnızca beslenme aracı olarak görülmesine yol açmakta, onun sosyal ve çevresel boyutlarını gözden kaçırmaktadır.

1.4 Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları ve Ekofeminizm

Genel olarak geleneksel ataerkil düzenin, özel olarak ise 18. Yüzyıldan itibaren modern toplumların temelini oluşturan kapitalizmin kadın sömürüsüne yönelik eleştirel bir akım olarak gelişen “sosyalist feminizm” ile yeni ekolojik paradigmanın birleşiminden ortaya çıkan bir başka yaklaşım ise, “Ekofeminizm” olmuştur. Ekofeminizm terimini tarihte ilk defa Françoise d’Eaubonne 1974’te kullanmış; terim, özellikle 1980’lerden itibaren tarihsel süreçte hızla tekrarlanan çevresel yıkıma karşı gösterilen protestolarla popülerlik kazanmıştır (Shiva, 2014).

Shiva’ya (2014) göre, ekofeminizm, aslında, “kadim bir bilgelige konmuş yeni bir isimdir.” Ekofeminizm, basitçe, kadınlar üzerindeki baskı ve sömürü ile doğaya yönelik baskı ve sömürü arasında benzer yönler olduğunu savunmaktadır. Ekofeministler, bu ikisi arasındaki ortak ve benzer yönlerin neler olduğunu göstermeye çalışmaktadırlar.

1980’de Amherst’te düzenlenen dünyanın ilk Ekofeminizm Konferansı’nın organizatörlerinden biri olan Ynestra King de, ekofeminizm ve çevresel tahribat arasındaki ilişkiyi şu sözlerle açıklamıştır:

“Ekofeminizm temelde kuram ve pratiğin bütünlüğüyle ilişkilidir. Ekosistemdeki her canlının özel gücünü ve bütünlüğünü gözetir. Bizce *Percina tanasi* balığı ile bir topluluğun su ihtiyacı, musurgiller ile ton balığı talebi ve Skylab uzay istasyonu ile bir gün üzerlerine düşeceği canlılar bir arada ele alınmalıdır. Biz kendini kadın kimliği ile tanımlayan bir hareketiz ve bu tehlikeli dönemde yapmamız gereken önemli işler olduğuna inanıyoruz. Dünyanın ve üzerindeki varlıkların şirketler tarafından tahrip edilmesini ya da nükleer yıkım

tehdidini feminist meseleler olarak görüyoruz. Bu kendi bedenlerimizin ve cinselliğimizin üzerinde karar verme hakkımızı elimizden alan ve kendi iradesini dayatmak için çeşitli tahakküm sistemlerine ve devlet gücüne dayanan erilci zihniyetin aynısıdır (Shiva ve Mias, 2014: 58-59).”

Kapitalist ataerkil model, kadın emeğini dışlayarak, kadınların bağımlı oldukları yerel üretim kaynaklarından onları ayırmakta, doğal kaynaklara, topraklara, ormanlara, sulara, tohumlara ve biyoçeşitliliğe onları yabancılaştırmaktadır. Bu bağlamda, Shiva’ya (2014) göre, yeryüzüne tecavüz ile kadınlara yapılan tecavüz arasında hem mecazi hem de maddi olarak kadınların yaşamlarını şekillendirme anlamında birbirine doğrudan bağlanmış ilişki yumağı bulunmaktadır. Dolayısıyla, eğer kadınlar ekolojik yıkıma ya da nükleer kıyıma karşı bilinçlenirse, kadınlara ve doğaya yönelik ataerkil şiddet arasındaki kültürel kodları fark edeceklerdir (Shiva, 2014: 19-59).

Shiva’ya (2014) göre, Modern Batılı ataerkinin “bilim devrimi” olarak adlandırdığı süreç, aslında, “indirgemeci” bir yaklaşımdır. Yazar, bunun sebebini, sırasıyla, şöyle açıklar: Birincisi, insanın doğayı bilme kapasitesi kısıtlanması; ikincisi ise, ekosistemin üretme kapasitesinin etkisizleştirilerek, bütünü parçalayarak azaltılmasıdır. Bu bağlamda, Carolyn Merchant’a göre, günümüzde yaşanan çevresel yıkımın çelişkisinin ilk izlerini ve bunun bilim, teknoloji ve ekonomi ile ilişkisini araştırırken, gerçekliğin kavramsallaştırılmasının arkasında yatan, kadının ve doğanın tahakküm altına alınmasını salık veren dünya görüşünün ve bilim anlayışının oluşumu yeniden incelenmelidir (Shiva, 2014: 60).

Bu noktada, Shiva’ya (2014) göre, bu tahakküm ilişkisi, yapısı gereği şiddet barındırmaktadır. Ona göre, indirgemeci bilim hem kadına hem de doğaya şiddet uygulayarak, kadın ve doğanın elindeki üretkenliğe, kendini dönüştürme potansiyeline ve gücüne el koymaktadır. Mooney de, kadın ve doğanın sömürgeleşme süreci arasındaki benzerliği şu sözlerle açıklar:

“İndirgemeci, mekanistik metafor, aynı anda hem değer ölçütünü hem de değersiz gördüğü şeyin imhasının araçlarını yaratır. Bedava ve kendi kendini üretebilen şeylerin sömürgeleştirilmesini ve kontrol altına alınabilmesini mümkün kılar. Teknolojik gelişme çoktan dönüştürülmüş ve kullanılmış olan şeylerden henüz el değmemiş şeylere doğru ilerler. İşte bu anlamda, yaşamın üretimi üzerinde

iktidar kurma alanları olarak tohum ve kadın bedeni, kapitalist ataerkinin gözünde son sömürgeler arasındadır (Mooney, 1190'dan akt. Shiva, 2014: 77).

Shiva'ya göre (2014), toplumsal cinsiyet ve biyoçeşitlilik arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Kadınların “ikinci cins” ve “biyoçeşitliliği”nde tek türe indirgenmesinin asıl sorumlusu ataerki dünya görüşüdür. Ona göre ataerki sistemde çeşitliliğe yer yoktur. Bu nedenle, kadınlar farklılıkları nedeniyle sistematik olarak eşitsizliğe maruz kalmaktadırlar. Aynı nedenle, doğadaki çeşitlilik de değerli kabul edilmez. Ataerki sistemde doğa sadece ticari kazanç için ekonomik sömürü aracılığıyla belirlenir. Böylelikle, çeşitlilik bir sorun haline getirilir (Shiva, 2014). Yazara göre, bu süreçte kadınların marjinalleştirilmesi ve çeşitliliğinin yok edilmesi de aynı doğrultuda ilerler. Sonuç olarak, bu çeşitliliğin yok edilmesi, beraberinde monokültür, tekdüze ve homojen bir ataerki modelini oluşturur.

Shiva (2014), tam bu noktada, kadınlar ve çeşitlilik arasındaki ilişkiyi, kadınların sahip oldukları emek ve bilgeliği ilkesi olarak tanımlar. Kadınlar her ne kadar bu çeşitliliğin dışına itilmiş olsalar da, çeşitliliğin korunmasında ve aktarılmasında önemli bir konumda yer almaktadırlar (Shiva, 2014: 271-272). Shiva'ya (2014) göre:

“Kadınların emeği ve bilgeliği, biyoçeşitliliğin hem korunması hem de kullanılması için merkezi önemdedir. Çünkü onlar ‘sektörler’ arası çalışanlar ve birden fazla görevi yerine getirirler. Çiftçi olarak kadınlar tüm katkılarına rağmen görünmezliklerini korurlar. Ekonomistler kadınların emeğini ‘üretim’ olarak saymama eğilimlerindedirler; çünkü onların emeği sözde ‘üretim sınırı’nın dışında kalır. Bu yok saymanın sebebi, çalışan kadın sayısının az olması değil; çok fazla kadının, çok çeşitli işlerde, çok fazla çalışmasıdır” (Shiva, 2014: 274).

Günümüzde gıda üretimi ve ondan elde edilen ürünlerin işlenmesinde, kadınların bilgi ve becerisine ihtiyaç duyulmaktadır. Shiva'ya (2014) göre, tüm toprak faaliyetlerinde kadınların bilgileri gerekmektedir. Ona göre, kadınlar tarihsel süreç içerisinde her zaman tohum bekçileri olmuşlardır. Kadınların bilgi ve becerileri biyoçeşitliliğinin korunmasında ve etkin stratejilerin geliştirilmesinde hayati öneme sahiptir. Kadınlar hem biyoçeşitliliği üretir hem

tüketir hem de korurlar. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta, kadınlar tohumu korurken aslında bir yandan da biyoçeşitlilikteki denge ve uyumu da korumaktadırlar (Shiva, 2014: 275-277).

Öte yandan, “kültürel ekofeminizm” olarak adlandırılan perspektife göre ise, kadınların çevresel olaylara karşı daha duyarlı olmalarının temel nedeni, toplumsal olarak kendilerinden beklenen “bakım emeği”dir (Tong ve Botts, 2021: 313). Bu bakım emeği, kadınların aile bireylerinin sağlığını, beslenmesini ve genel yaşam kalitesini sürdürebilmek için sürekli olarak çevresel koşulları gözetmelerini zorunlu kılmaktadır. Bu durum, kadınların çevre sorunlarına karşı daha fazla duyarlılık geliştirmelerine ve bu sorunları kendi yaşam deneyimleriyle derinlemesine ilişkilendirmelerine yol açmaktadır (Tong ve Botts, 2021: 313).

Kadınlar, genellikle su, hava ve toprak kirliliği gibi çevresel tahribatların yanı sıra, gıdaya erişim sorunlarıyla da doğrudan yüzleşmekte ve bu sorunlar, onların günlük yaşamlarını ciddi şekilde etkilemektedir. Örneğin, temiz suya erişim eksikliği, çocukların sağlığını ve dolayısıyla ailelerin genel refahını olumsuz etkileyebilmektedir. Su kirliliği, özellikle çocukların bağışıklık sistemini zayıflatabilir ve çeşitli sağlık sorunlarına yol açabilmektedir. Bu tür sorunlarla karşılaşan kadınlar, yalnızca kendi yaşamlarını değil, aynı zamanda ailelerinin de yaşamlarını ve sağlığını korumak amacıyla, çevresel koşullara daha fazla odaklanmak durumunda kalmaktadırlar. Bu bağlamda, kadınlar çevresel krizlerin etkilerini doğrudan deneyimleyerek, bu durumun getirdiği zorluklarla başa çıkma konusunda daha duyarlı ve etkili bir tutum geliştirmektedirler. Örneğin, gıdaya erişim sorunları, özellikle düşük gelirli ailelerde, kadınların tarımsal üretim yöntemlerini ve yerel gıda kaynaklarını değerlendirmelerine neden olmaktadır. Bu tür durumlar ise, nihai olarak, toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde, kadınları çevresel sorunlara çözüm bulma konusunda aktif birer aktör haline getirmektedir (Tong ve Botts, 2021: 313).

Kadınların çevresel koşullara duyarlılıkları, hem kendi yaşamlarını hem de ailelerinin yaşam kalitesini sürdürebilmek için kritik bir öneme sahiptir. Bu durum, kadınların çevre sorunlarına yönelik geliştirdikleri tutum ve davranışlarıyla, toplum genelinde çevresel farkındalığın artırılmasına da katkıda bulunmaktadır (Tong ve Botts, 2021: 313). Kültürel ekofeministler, bu durumu, kadınların çevre sorunlarına yönelik mücadelelerinin temel bir bileşeni olarak görmektedirler. Kadınların, çevre koruma çabalarına katılımı, sadece kişisel

sağlıkları için değil, aynı zamanda toplumsal dayanışma ve ekolojik adalet sağlama açısından da önemlidir. Bu bağlamda, kadınların çevresel sorunlar konusundaki duyarlılığı, onların güçlenmesini ve toplumsal değişim süreçlerinde aktif bir rol oynamasını teşvik eden bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Tong ve Botts, 2021: 313).

Sonuç olarak, kültürel ekofeminizm, kadınların çevre sorunlarına karşı duyarlılıklarının ardındaki dinamikleri anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Kadınların bakım emeği, sadece aile bireylerinin sağlığını korumakla kalmayıp, aynı zamanda daha geniş bir çevresel bilincin ve toplumsal değişimin de temellerini atmaktadır. Bu nedenle, kadınların bu alandaki rolü, çevresel sürdürülebilirlik ve toplumsal eşitlik açısından kritik bir öneme sahiptir (Tong ve Botts, 2021: 307-313).

Orther'a (1995) göre de, kadınların kendilerini doğadan ayırmaları kolay değildir; çünkü, neredeyse tüm toplumlarda kadınların doğaya erkeklerden daha yakın olduğuna dair kuvvetli inançlar vardır. Ona göre, bu inancın arkasındaki üç sebep, evrensel özellikler taşımaktadır:

“Birincisi, kadınların fizyolojisi “yaşam türleriyle” çoğu zaman daha fazla iç içe geçmiş durumdadır; insanlığın geleceğini sürdüren kadın bedenidir. İkincisi, [kadınların] bakım vermek zorunda oldukları bebeklerinin kültürel birer varlık olmasındaki rolü ve görevleri... [ile ilgili]dir. Üçüncüsü, kadınların “sosyalleşmeleriyle annelik işlevlerine uygun olarak şekillendirilen” ruhu, ilişkisel, somut ve özel düşünce modlarına erkeklerinkinden daha fazla yatkın olmalarıdır.” (Orther, 1995’den akt. Tong ve Botts, 2021: 314-315).

Orther'a (1995) göre, toplumun kadınları kültür ile doğa arasında bir aracı olarak görmesi, kadınların sosyal gerçekliklerine dayanmaktadır. Bu sosyal gerçeklik, kadınların fizyolojik yapıları, ev içindeki rollerinin yanı sıra; onların dişiliğine atfedilen niteliklerden de beslenmektedir. Kadınların fizyolojisi, doğurganlık ve yaşam döngüsündeki rolleri nedeniyle, toplum, onları doğanın bir parçası olarak konumlandırmaktadır. Bu bağlamda, kadınların bedensel özellikleri, onlara doğa ile daha derin bir bağ kurma imkanı tanır. Bu ise, toplumsal algıda kadınların doğanın koruyucuları veya bakım verenleri olarak görülmesine yol açabilmektedir (Orther, 1995’den akt. Tong ve Botts, 2021).

Sonuç olarak, Orthar'ın (1995) belirttiği üzere, kadınların kültür ve doğa arasında bir aracı olarak görülmesi, onların sosyal gerçekliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu sosyal gerçeklik, kadınların fizyolojik yapıları ile ev içindeki rollerinin yanı sıra; dişil nitelikleri ile şekillenir ve bu durum, toplumda kadınların doğayla olan ilişkisini derinleştirerek, kadınların çevresel bilincinin ve toplumsal rolünün önemini vurgulamaktadır.

Son olarak, kültürel ekofeminist kuramcılarının çoğunun, toplumsal cinsiyet kimliği oluşumunun biyolojik farklılıklardan ziyade toplumsal etkileşimlerden kaynaklandığını savunduğu söylenebilir. Bu nedenle, kadınların kişisel gibi görünen sorunlarının ardında, aslında politik sorunlar yattığı kabul edilmektedir (Tamkoç, 1996: 81). Kadınlar, toplumsal olarak üstlenmek zorunda bırakıldıkları roller nedeniyle, doğayla yakın ilişki içindedirler ve bu durum ise onları egemen güçlere karşı koymaya itmektedir (Tamkoç, 1996: 83).

1.5 Kentsel Tarım

Günümüzde yükselen yeni ekolojik paradigma kapsamında ortaya çıktığı kabul edilebilecek ve doğa-toplum ilişkisini dönüştürmeye yönelik önde gelen uygulamalardan biri kentsel tarım olmuştur. Bu kapsamda, öncelikle bu tarım faaliyetlerinin ortaya çıktığı mekan olarak, kentler üzerinde durmak yerinde olur. Kent, modernleşme süreciyle birlikte geleneksel anlamından farklı anlam ve işlevler kazanan mekanlar olarak, toplumsal ve çevresel gelişim şartlarını burada bulabilme hakkına sahip olan, dayanışma vaziyetlerinin mesuliyetini taşıyanların ortak mekanıdır. İş bölümü ve örgütlenmenin yoğun olduğu, geçim kaynakları, ticaret ve sanayiye dayanan heterojen yapıdaki yerleşim bölgesidir. Gelişmiş, yaygın işbölümü ve organizasyonlar ile gayri şahsi kurumların, sosyal hayatı derinden etkilediği sosyal mekanlardır (Dervişoğlu, 2007: 973).

Kentlerin sosyal yapısı, bireylerin toplumsal dayanışma ve yardımlaşma biçimlerini belirlerken; kentsel mekanlar da, bireylerin yaşam kalitesini etkileyen birçok hizmet ve olanak sunmaktadır. Bu açıdan, eğitim, sağlık, ulaşım gibi alanlardaki hizmetler, kentin işleyişinde kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, kentler yalnızca fiziksel bir yerleşim alanı değil, aynı zamanda sosyal ilişkilerin ve toplumsal dinamiklerin şekillendiği karmaşık bir yapıdır. Sonuç olarak, kent, bireylerin sosyal etkileşimde bulunduğu, ekonomik ve kültürel faaliyetlerde yer aldığı, toplumsal dayanışmanın yaşandığı dinamik bir yaşam alanıdır. Bu ortak

mekan, toplumsal yapının temel taşlarından birini oluşturur ve bireylerin yaşam standartlarını, sosyal ilişkilerini ve toplumsal gelişimlerini etkileyen önemli bir yaşam alanıdır (Dervişoğlu, 2007: 973).

Bu bağlamda, günümüzde kentler bireylere pek çok avantaj sunmasına rağmen, çevre alanında yaşanan bir çok problemin olumsuz sonuçlarına en açık alanlar olmaları nedeniyle, dezavantajlı bir konumda bulunmaktadır. Sharifi vd. (2021: 6), kentlerin bir yandan yüksek istihdam olanakları ve sağlık, eğitim gibi hizmetlere erişim konusunda önemli avantajlar sunduğunu; ancak aynı zamanda da çevresel sorunların hem nedenleri hem de sonuçları açısından en kırılgan bölgeler olduklarını belirtmektedirler. Bahçeci (2023) de, benzeri biçimde, çevre sorunlarının kentlerle doğrudan bağlantısı olduğunu belirtmiş; kentlerin, hem bu sorunların ortaya çıkmasında en büyük payı olan ve bunların etkilerine karşı en hassas mekânlar olmalarının yanında, bunların “tarımsal üretim üzerindeki etkisinin bir sonucu olarak, gıdaya erişim ve gıda fiyatları bağlamında, gıda erişiminin tehdit altında olduğu yerleşim yerlerini teşkil et[tiğinin]” altını çizmektedir (Bahçeci, 2023: 18).

İşte özellikle son yıllarda gelişmekte olan ülkelerin yanı sıra, gelişmiş ülkelerdeki kentlerde de, çevre sorunlarıyla mücadele ve doğa-toplum ilişkisini dönüştürebilme kapsamında giderek yaygınlaşan tarım uygulama alanlarından biri “kentsel tarım” (*urban agriculture*) olmuştur. Mougeot’un (2006: 97) tanımına göre, kentsel tarım, “kentsel alanların hem içinde hem de çeperinde yürütülen tüm gıda ve gıda dışı ürün yetiştirme, işleme ve dağıtım faaliyetleri bütününe kapsayan bir tarım faaliyeti” olarak tanımlamaktadır (Akt. Tandoğan ve Özdamar, 2022: 224). Bu faaliyet kolu, aynı zamanda, "gıda ve gıda dışı bitki ve ağaç mahsullerinin yetiştirilmesi, işlenmesi ve dağıtımı ile kentsel alanın hem içinde hem de dışında doğrudan kentsel pazar için hayvan yetiştirilmesi[ni]" de kapsamaktadır (Mougeot, 2006: 97’den akt. Tandoğan ve Özdamar, 2022: 224).

Aynı alanda çalışmalar yürüten Van Veenhuizen (2006) de, benzeri biçimde, kent tarımını, kentsel alanların hem içinde hem de dışında tarımsal ürün yetiştirilen ve bu amaç doğrultusunda yürütülen üretim, işleme ve pazarlama faaliyetlerini de içeren çok yönlü yapı olarak tanımlamıştır (Van Veenhuizen, 2006’den akt. Bahçeci, 2023: 56).

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FOA) (2011) ise, kentsel tarımı, “daha spesifik olarak, ev bahçeleri, balkonlar, çatılar, arka bahçeler, kamusal ve

kurumsal alanlardaki bahçeler, boş araziler vb. gibi farklı kentsel bağlamlarda, dikey tarım, topraksız tarım veya seracılık gibi farklı yöntemler kullanılarak yerel halk için gıda üretmek” olarak tanımlamıştır (Akt. Bahçeci, 2023: 55).

Bu bağlamda, Mougeot (2000:1)’ya göre, kentsel tarımı kırsal tarımdan ayıran temel fark, ilkinin "yerel kent ekonomisi" ve "ekolojik sistem" ile ilişkili ve bütünleşmiş olmasıdır (Akt., Tandoğan ve Özdamar, 2022: 224). Dolayısıyla, bu bağlamda, yazar, kentsel tarım faaliyetleri ile kentlerin sürdürülebilirliği arasındaki ilişkinin son derece önemli olduğunu belirtmektedir (Mougeot, 2005’den akt. Bahçeci, 2023: 56).

Öte yandan, dünyanın farklı bölgelerinde zamanla ortaya çıkmış ve kentsel tarım genel başlığı altında toplanabilecek tarım faaliyetlerinin büyük bir çeşitlilik gösterdiği söylenebilir. Örneğin, çatı bahçeciliği, arı yetiştiriciliği, okul bahçelerinde seralar, dar gelirli ailelerin kendi öz tüketimleri için gıda üretimi, topluluk oluşturma amaçlı hobi bahçelerinin yanı sıra, atık yönetimi, kompostlama ve permakültür uygulamaları gibi birçok farklı alanı kapsayan teknikler ve uygulamalar bu kapsamda ele alınabilecek uygulamalar olarak sayılabilir (Koç, 2003: 34). Bu açıdan, bu kısımda, kentsel tarımın dünyanın farklı yerlerindeki tarihsel gelişimi ve uygulamalarını daha ayrıntılı bir şekilde ele almak yerinde olacaktır.

1.5.1 Dünyada Kentsel Tarımın Tarihi

Kentsel tarım, dünyanın birçok farklı bölgesinde, yerel yönetimler, kamu kuruluşları, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları tarafından farklı amaçlar doğrultusunda uygulanan önemli bir tarımsal faaliyet alanı olarak gelişmiştir. Sadece sanayileşme açısından gelişmiş ülkelerde değil, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde de, kentlerin fiziki, ekonomik, coğrafi ve siyasal değişkenleri göz önünde bulundurularak, farklı amaçlar doğrultusunda uygulanan birçok tarımsal üretim uygulaması bulunmaktadır. Bu uygulamalar, kentsel alanlarda öz tüketim ve ekonomik kazanç gibi farklı amaçlarla yapılmaktadır

1.5.2 İlk Kentsel Tarım Örneklerinin Ortaya Çıkışı

Dünyadaki kentsel tarım uygulamalarının ilk örneklerinin, Afrika, Asya ve Latin Amerika’daki az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıktığı söylenebilir. Bu bölgelerdeki kentsel tarım uygulamaları, tarihsel süreç içerisinde

kökenleri ve gelişim biçimleri açısından gelişmiş ülkeler örneğinden farklılık göstermektedir. Modernleşmenin özellikle hızlı ve plansız bir süreç içinde geliştiği ülkelerde, sanayileşmeyle birlikte yoğun şekilde kırdan kente yaşanan göç hareketi, kent nüfusunda hızlı ve yoğun bir artışı beraberinde getirmiştir. Daha yüksek ücretle çalışma umuduyla kentlere göç eden köylüler, bir çok yerde, umulanın aksine, kayıt dışı sektörlerde çalışmak zorunda kalmışlardır. Bu da, dolaylı olarak, köylülerin fakirleşmesine neden olmuş, onları riskli işlerde çalışmak zorunda bırakmıştır (Kunt, 2015).

Bu ise, köylülerin bir kısmını, yeni yerleştikleri kent mekanında hem kendi karınlarını doyurmak hem de ürettiklerinin bir kısmını kentsel gıda pazarlarında satmak üzere, yani bir hayatta kalma ve gelir kazanma stratejisi olarak, tarımsal gıda üreticiliğini benimsemeye itmiştir. Bu üreticiler, tarımsal faaliyetlerde geleneksel olarak öğrendikleri davranış kalıpları ile modern tarım kimyasalları ve suni gübre kullanımını bir araya getirerek, buralarda kentsel tarımın ilk örneklerini ortaya çıkarmışlardır. Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki kentsel tarıma yönelik olarak yapılan son döneme ait kapsamlı incelemelerde, buralardaki üreticilerin petrol bazlı yakıtları ve tarım kimyasallarını günümüzdeki kentsel tarım uygulamalarında da kullanmaya devam ettikleri rapor edilmiştir (De Bon, 2010'dan akt. Kunt, 2015).

1.5.3 Tarımsal Üretimde Sürdürülebilirlik ve Küba'da Kentsel Tarımın Gelişimi

Aslında petrol bazlı yakıtların ve yoğun kimyasalların kullanımının sadece az gelişmiş ülkelerde rastlanan bir yönelim olmadığı; aksine, bunun, modern endüstriyel tarımın yaygın bir özelliği olduğu söylenebilir. Gerçekten de, büyük tarlalarda kullanılan tarımsal makine ve ekipmanların çalışması için fosil yakıt gerekir ve tek tip ekin üretimi endüstriyel tarıma ait bir paradigmadır. Bu tarımsal modelde, petrol, yüksek verimlilik sağlayabilmek için gerekli olan gübre ve tarım ilaçlarının üretiminde de temel önemde bir girdidir. Bu modelle belli bir yerde ve yerel ihtiyacı aşan miktarlarda üretim yapılarak, ürünlerin tüketicilere ulaşabilmesi için uzun mesafeler boyunca taşınması gerekir. Bu da ilave yakıt kullanımını zorunlu kılar. Üstelik sadece taşıma için değil; aynı zamanda taşınan gıdaların yol boyunca bozulmalarını önlemek için de yakıt kullanılmaktadır (Kunt, 2015).

Günümüzde doğal kaynakların geri dönülemez şekilde tüketilmesi hususunda yükselen endişeler, endüstriyel tarımın geleceği konusundaki tartışmaları ve yeni arayışları ortaya çıkarmıştır. Bu konunun gündemdeki yerini korumasının ardındaki en önemli neden ise, bu şekilde sürdürülen gıda üretiminin insan sağlığı ve çevre üzerinde kalıcı biçimde zararlı etkilerde bulunuyor olmasıdır. Tarımsal faaliyetlerde kullanılan ilaçlar hem tarım işçileri ve tüketicileri hem de hayvanlar ve ekosistemler için yaygın zehirlenmelere yol açabilmektedir. Aşırı suni gübre uygulamaları, dolaylı yoldan sızıntıyla göllerin, nehirlerin ve körfezlerin kirlenmesine neden olmaktadır. (Kunt, 2015: 18).

Mevcut tarımsal üretim tarzından kaynaklanan bir diğer sorun ise, toprağın kalitesinin korunmasıyla ilgilidir. Ekosistemin doğal döngüsüne uygun olmayan toprak uygulamaları nedeniyle toprak yoğunlaşmış sıkışmaktadır. Böylelikle sera gazı salınımı ve "iklim[in], karşılaştırılabilir zaman dilimlerinde gözlemlenen doğal değişkenliğine ek olarak, küresel atmosferin bileşimini değiştiren doğrudan veya dolaylı insan faaliyetlerinden kaynaklı değişimi" (UNFCCC, 1992) anlamına gelen iklimsel değişikliklerin toprak üzerinde deneyimlenen çevresel etkileri, sorunu daha da derin ve ileri boyutlara taşımaktadır (Kunt, 2015: 19).

İşte, günümüzde gittikçe yaygınlaşan bir paradigma olarak “sürdürülebilir tarım düşüncesi”, yukarıda ifade edilen sorunlar bağlamında, yaşamın ve tarımın "sürdürülemezliğine" karşı bir tepki ve çözüm arayışı olarak gelişmiştir. Sürdürülebilir tarım, bu bağlamda, kuşaklar arası eşitliği gözetken, sadece gıda arzının değil, tüm temel insani ihtiyaçların herkes için garanti altına alınmasını hedefleyen, yönetsel alanda katılımcılığı sağlayan, doğal çevrenin korunmasını ve idamesini öngören yeni nesil bir yaklaşımdır (Kunt, 2015). Bu yaklaşım, sürdürülebilir tarımı, dar bir çerçevede, "sadece, tarımsal üretim temelindeki doğal kaynakları koruyarak devam ettirme ya da artırmayı sağlayan bir tarımsal model" olarak tanımlayan yaklaşımın aksine; bu tarım tipini, daha geniş bir çerçevede, siyasi, ekonomik ve diğer sosyal konuları da içine alan, hayli kapsamlı bir tarım modeli olarak ele almaktadır (Barracough, 2000: 9; Akt.: Kunt, 2015: 20).

Bu bağlamda, son 30 yıllık süreçte dünyanın farklı bölgelerinde ortaya çıkmış başarılı sürdürülebilir tarım uygulamalarının başında, Küba'daki kentsel tarım deneyimi gelmektedir. Kunt, kentsel tarımın, Küba'da sürdürülebilir tarım arayışının bir parçası olarak ortaya çıktığı süreci şu şekilde aktarmıştır:

“1990’ların başların Küba hükümeti ekonomik krizle karşı karşıya kalmıştır. Petrol, gübre, tarım ilaçları ve makine-teçhizat ithalatı imkânsız hale gelmiş ve ülkenin bu girdilere bağımlı yüksek oranda endüstrileşmiş tarım sektörü sadece birkaç yıl içinde felç olmuş, üretkenliğini yitirmişti. Bu zor zamanlarda hükümet ve halk işbirliği ile kentsel tarım uygulamaları başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Hükümetin nihai hedefi, makineler ve kimyasalların kullanıldığı tarımsal yöntemleri terk etmek ve insan gücüne dayalı küçük ölçekli tarıma yönelerek, halkın beslenme ihtiyaçları için kendi kendine yeterliliğini sağlamaktı. Bu çabalar doğrultusunda, Küba, özellikle de taze sebze üretimi alanında hatırı sayılır başarılar elde etmiştir.” Kunt (2015: 16).

Kunt, (2015), yukarıda bahsedilen krizin, Küba’da 1990’ların başından itibaren tarımsal üretimin kaçınılmaz olarak kentlere kaymasına yol açmasından önce de, aslında devletin teknoloji donanımı, politikalar ve uygulamalar açısından kent tarımına belirli bir hazırlık yaptığını belirtmektedir. Bunda, bahsedilen dönemde, Sovyetler sisteminin dağılma aşamasına gelmesinin doğurduğu zorunlulukların payı büyüktür. Bu şartlarda Sovyet desteğini gün geçtikçe kaybeden Küba, bir bakıma kaçınılmaz olarak, tarımsal uygulamalarda kendi kendine yeterliliğe ve eko-tarım teknolojilerine yönelmek zorunda kalmıştır. Bu kararlar birlikte, ulusal yönetim aşamasında hızlı ve etkin kararlar alınmış ve dönemin ağır şartlarını aşmaya yönelik uygun politikalar geliştirilerek, gıda üretiminde kent merkezli bir tarımsal üretim modeline geçilmiştir (Kunt, 2015: 53).

Kunt’a (2015) göre, Küba’daki kentsel tarımın özelliği, sürdürülebilir ve doğayla uyumlu, yani ekolojik bir tarım modeline dayanıyor olmasıdır. Yazar, bu konudaki arayış ve uygulamaları şu şekilde detaylandırmıştır:

“Küba, sürdürülebilir tarım uygulaması arayışları kapsamında, son 30 yıllık süreçte, kentsel tarım, organik gübreler, bitkisel atıklar, solucanlar, humuslu toprak, tarımsal zararlıların biyo kontrolü ve makinelerin nadiren kullanımı gibi organik ve eko-tarımsal alternatiflere yönelmiştir. Bu çerçevede, Küba’daki kentsel tarım uygulamalarında, kimyasalların yerine, dönüşümlü ekim, araya ekim ve ürün çeşitliliği konusunda çiftçilerin geleneksel bilgi ve

uygulamalarına, yoğun iş gücüne ve yerelde üretilen biyolojik girdilere dayalı, daha çevre dostu yetiştirme teknikleri benimsenmeye başlanmıştır.” (Kunt, 2015: 47)

Böylelikle, Küba, tarihsel süreç içerisinde durum ve şartların da zorlamasıyla, sürdürülebilir kentsel tarımı gıda arzı sağlamak için önemli bir kaynak olarak görmeye başlamış ve bu kapsamdaki üretim faaliyetleri zamanla kentsel nüfusun diyetindeki taze gıda arzının neredeyse tamamını oluşturmaya başlamıştır. Kunt’a (2015) göre, Küba’da yerel halk sadece kendi bahçelerinde tarımsal ürün yetiştirmekle kalmayıp; diğer kamusal alanları da kullanarak kendi kendine yeterliliğe yönelmiştir. Böylelikle, “yenilikçi teknolojiler uygulayan daha büyük üretim birimleri de sadece kendi işçilerini beslemekle kalmamış; okullar, hastaneler ve diğer pazarlardaki kentsel tüketicilere de gıda ulaştırmaya başlamıştır”. (2015: 21)

İşte, Küba’da, tarihsel süreç içerisinde yaşanan bu dönüşüm ile, ülkedeki kentsel arazilerde yapılan bütün tarım uygulamaları, sürdürülebilir organik tarım modelinde ilerlemiştir (Kunt, 2015: 45). Dünyada sadece Küba’da uygulanan ulusal düzeydeki kentsel tarım altyapısı, kent alanları içindeki kullanım dışı arazileri tarımsal üretim veya hayvan yetiştiriciliği gibi belli amaçlar doğrultusunda yeniden dönüştürerek kullanmaktadır (Kunt, 2015). Günümüzde Havana’nın 721 km²’lik kentsel alanı 2,13 milyon insanı barındırırken, kentte 35.000 hektardan fazla alan kentsel tarım faaliyetlerine ayrılmış durumdadır. Havana, böylelikle, günümüzde kişi başına günlük olarak 340 gram sebze yetiştirme kapasitesiyle kendi kendine yetebilen bir kent haline gelmiştir (Kunt, 2009). Kunt’a göre, tüm bu faaliyetlerin bir sonucu olarak, Kübalılar, tarihsel süreçte, dolaylı olarak da olsa, bilinmeyen bir alanın öncüleri rolüne erişmişlerdir (Kunt, 2015: 21).

Küba’daki kentsel tarıma dair bir diğer ayırıcı özellik ise, devletin bu konu özelinde yaklaşımı ve desteği ile ilgilidir. Küba’daki kentsel tarım uygulamasındaki başarının arka planında Küba devleti ve önderlerinin tarım üreticilerine verdiği etkili ve güçlü destek olduğu görülmektedir. Gelişmiş dünyada birçok ülkede, kırdan gelen göç eden kişilerin kendi evlerini gecekondu tarzında inşa edip, evlerinin çevresinde tarımsal üretim yapma girişimleri karşısında devletler genellikle iki türde yaklaşım benimsemişlerdir. Bunlardan birincisi, bu tür faaliyetleri görmezden gelerek yok sayma; ikincisi ise, bunları

tamamen ortadan kaldırma girişimi şeklinde vuku bulmuştur. Bunu izleyen diğer politika uygulamaları olan, yerleşim yerlerini bölgelere ayırma düzenlemeleri, mülkiyete izinsiz girişle ilgili yasalar çıkarma ve mülkiyet haklarının korunmasına yönelik girişimler de, birçok yerde kentsel tarımın büyük bölümünü yasadışı hale getirmiştir (Kunt, 2015: 23-24). İşte, aralarındaki dönemsel yer değiştirmeler ile gündeme gelen ve çoğu zaman yok etme şeklinde kendini gösteren bu davranış kalıpları, Küba, Asya'nın belli bölgeleri ve kentsel tarımın henüz doğum sancılarını yaşayan birkaç başka yer dışında, yaygın bir desen olarak evrensel varlığını korumuştur (Kunt, 2015: 23-24).

Eugenio Fuster Chepe'ye (2006) göre, Küba'daki kentsel tarım fikri, 6 temel ilkeye dayanmaktadır: Eko-tarım ve sürdürülebilirlik, üretimin çeşitlendirilmesi, küçük ölçekli üretim, üreticilere yönelik uygun teşvikler, kentsel çevreyle uyum ve halkın topyekûn mücadelesi (akt. Kunt, 2015: 59). Aynı yazar, Küba'daki kentsel tarım çabalarının altında yatan 4 temel özelliği de şöyle sıralar: Birincisi, kent yakınlarında tarımla uğraşan herkesin örgütlenmesi ve bir araya getirilmesi; ikincisi, mahalle mahalle ve mahalle için üretim yapılması; üçüncüsü, gıda üreticilerine yönelik ve onların başarılarını garanti altına alacak şekilde hazırlık, eğitim ve destek sağlanması; dördüncüsü ve en önemlisi de ekimden sofraya kadar olan tüm zincirdeki bağlantıların, yani girdilerin sağlanması, üretim ve pazarlama alanlarının özelleştirilmemesidir (Kunt, 2015: 59).

Küba'nın Havana kentinde, kentteki tarım işçileri farklı kategorilere ayrılan bahçe ve tarlalarda, iki tür amaç için üretim yapmaktadırlar. Birincisi kendi öz tüketimleri için ikincisi ise gelir elde etmek amacıyla gıda yetiştirmektedir. Buradaki önemli nokta, yetiştirilen bu gıda ürünleri kenttin öz kaynakları içinde kentsel alanlarda yetiştiriliyor olmasıdır. Kunt'a göre Havana'da, üreticilerin yetiştirdiği gıdaların düşük gelirli insanlara ulaştırılmasını amaçlayan politikalar uygulanmakta ve bu amaçla kamu kontrolünde, sıkı fiyat politikası uygulanan pazarlar bulunmaktadır. Bunun amacı, alt sosyoekonomik sınıflardaki bireylerin veya grupların gıdaya erişimini kolaylaştırarak hem yoksulluğu azaltmak hem de yoksul bireylerin mevcut duruma direncini artırmaktır (Kunt, 2015: 245-253).

Küba kentlerinde kentsel tarıma geçiş, toplumsal yapılanma ve örgütlenme çabalarını da gerektirmiş ve harekete geçirici etkide bulunmuştur. Yoğun olarak yerel iş gücü kullanan, küçük ölçekli üretim teknikleri, toplumun üyelerinin

sadece tüketiciler olarak değil, aynı zamanda üreticiler olarak da devreye girmesini gerektirmiştir. Beslenme rejiminde, bazıları Küba'da daha önceden bilinmeyen sebzeleri de içeren değişiklikler, toplumun sağlığına katkıda bulunduğu gibi, beslenmeyle ilgili eğitici katkılarda da bulunmuştur. Dahası, kentlerdeki tarımsal iş gücü de Küba'nın kendi insan kaynaklarından sağlanmaktadır. Toplumun devreye sokulup istihdam edilmesi ihtiyacı, kentsel tarımın işleme şekline açıkça yansımaktadır. Aslında toplumsal yapılanma ve örgütlenme, hem niyetler hem de tasarım bazında kentsel tarımın en temel gereksinimleri olarak belirir (Kunt, 2015: 251). Böylelikle Küba'da kentsel tarıma dönüşüm, üretim ve dağıtımın ötesine geçen çok anlamlı sonuçlar doğurmuştur. Tüm bunlar neticesinde de, Havana kentsel tarım uygulamaları, sürdürülebilir gıda temini ve yoksulluğun önlenmesinde dikkate alınması gereken önemli bir model haline gelmiştir.

1.5.4 Diğer Ülkelerde Kentsel Tarım Uygulamaları

Küba örneğinden farklı olarak, Batı dünyasında, İngiltere, Almanya, Kanada ve Amerika Birleşik Devleti vb. ülkelerde kentsel tarım uygulamaları bir kriz nedeniyle zorunlu bir şekilde hayatta kalma stratejisi olarak benimsenmemiştir. Bu ülkelerde kentsel tarım uygulamaları daha çok sosyal eşitsizliklere çözüm olarak uygulanmaktadır. Örneğin, İngiltere'de yoksulluğu azaltma politikası olarak geliştirilen kentsel tarım uygulamaları ile hem kamu hem de sivil toplum kuruluşları tarafından, tamamen düşük gelirli kesimlerin faydalanması ve katılımına yönelik toplumsal gıda yetiştirme programları yürütülmektedir (Petts, 2001'den akt. Bahçeci, 2023: 64). İlgili çalışmalar, bu ülkelerde hem metropollerde hem de diğer kentlerde yoksulluğu azaltma, sosyal ve çevresel onarım ve yeniden yapılandırma gibi benzer işlevleri yerine getirdiğini ortaya koymaktadırlar. Bu kısımda, kısaca da, bunlardan bazılarını ele almak yerinde olacaktır.

Almanya'da kentsel tarım iki amaç doğrultusunda yapılmaktadır: Gelir elde etmek ve kendi ihtiyaçlarını gidermek. Almanya'da, yerel halkın kent alanları içerisinde tarımsal ürün yetiştirmek için toprak kiraladıkları uygulamaların oldukça yaygın olduğu bilinmektedir (Gustedt, 2017'den akt. Bahçeci, 2019: 65).

Christopher Clark tarafından çekilen ve 2015 yılında yayımlanan "Deutschland Saga" adlı belgeselde de gösterildiği gibi, Alman parsel bahçeciliği

dünyaca üne sahiptir. Almanya'da uygulanan kent bahçeciliği, 200 yılı aşkın süredir devam etmektedir. Günümüzde hâlihazırda bu bahçeler kentsel yaşam içerisinde uyumlu şekilde varlığını korumaktadır. Almanya'da toplamda 910.000 parselde, 40.000 hektardan fazla alanda 911.876 kayıtlı bahçeci faaliyet göstermekte ve üretilen gıda ve hizmetlerden 5 milyondan fazla insanın fayda sağladığı tahmin edilmektedir. Almanya'da hem özel hem de kamusal binalarda çeşitli gıda yetiştiriciliği yapılmaktadır. Özellikle son on yılda, geçmişten günümüze gelen bu bahçecilik kültürü yeni biçimler almaya başlamıştır (Gustedt, 2017'den akt. Bahçeci, 2019: 67).

Almanya'da kent bahçeciliğinin yaygın olarak yapıldığı başkent Berlin, bu açıdan önemli bir örnektir. Kent bahçeciliği ve kentsel tarımın farklı türleri, Berlin kentsel alanlarında kamusal ve özel arazilerde, kamu, sivil toplum ve özel sektör iştirakleri gibi çeşitli aktörler tarafından uygulanmaktadır (Bahçeci, 2023; 65). Kentte ortalama 100'den fazla toplumsal tarım faaliyeti, diğer Alman kentlerinde olduğu gibi binlerce kişinin dahil olduğu ve ortaklaşa iş birliği yaptığı parsel bahçeciliği, çocuk çiftlikleri, çatı bahçeciliği gibi çeşitli uygulamalar yapılmaktadır (Wunder, 2013'den akt. Bahçeci 2023: 65). Kentte birçok farklı kurum ve kuruluş, kentsel alanda gıda yetiştirmek ve ekonomik kazanç elde ederken bir yandan da toprakla haşır neşir olmak, doğa-toplum ilişkisini yeniden onarmak ve özellikle genç ve çocuk odaklı olmak üzere kuşaklar arası iş birliğini geliştirebilmek gibi amaçlarla tarımsal faaliyet yürütmektedir (Bahçeci, 2023: 66). Örneğin, bir toplum bahçeciliği girişimi olan Allmende Kontor'da kendi kendine örgütlenen 500'ü aşkın bahçeci, kişisel tüketim amacıyla çeşitli sebze ve meyveler üretmektedir. Aynı zamanda, kentte, Berlin Eyalet Senatosu Çevre, Ulaşım ve İklim Koruma Departmanı'nın resmi verilerine göre, 2.932 hektar alanda, 71.473 parselde kentsel tarım faaliyeti yürütülmektedir. Kentsel alanın yüzde 3'ünü kapsayan bu alanlarda faaliyet gösteren bahçecileri bir araya getiren 25'in üzerinde sivil toplum kuruluşu da bulunmakta ve yurttaşlar arasında iş birliği ve dayanışma amacıyla faaliyet göstermektedir. Berlin'de 67.000'den fazla parselde bahçecilik yapan kayıtlı bahçeci sayısı 66.603'tür ve parsel bahçeciliği için sıra bekleyenlerin sayısının 12.000'den fazla olduğu ifade edilmektedir (Bahçeci, 2019: 68).

Benzer şekilde, Londra da, gelişmiş ülkelerde kentsel tarımın yaygın olarak yapıldığı metropollerden biridir. 157.800 hektarlık alanı kapsayan Londra,

7 milyonluk nüfusuyla Birleşik Krallık nüfusunun %12'sini barındırmaktadır. Kentte,

“kent çeperindeki ticari bahçelerden tahsisli bahçelere, yerel yönetimlere ait ya da onların yönetimindeki arazilerden kişisel bahçelere, pencere önlerinden balkonlara kadar çeşitli yerlerde gıda yetiştirildiği görülmektedir. Gıda yetiştirme yaklaşımları ticari girişimler, bireysel etkinlikler ve toplum bahçeleri şeklinde olabilmekte, üretilen gıdalar arasında meyve ve sebze, et, yumurta, süt, bal ve şarap yer almaktadır” (Petts, 2001: 5; Akt., Bahçeci, 2019: 66).

Londra yüzölçümünün yaklaşık yüzde 10'u tarımsal faaliyetler için aktif olarak kullanılmaktadır. Günümüzde kentte kentsel tarıma yönelik olumlu yaklaşımlar benimsenmektedir. Örneğin; çiftçi marketleri büyümüştür, yerel gıdaya kentlilerin ilgisi artmıştır. Böylelikle, kent bahçeciliğinin giderek geliştiği ifade edilmektedir (Bahçeci, 2019: 66). Tara Garnett'in çalışması da,

“Londra’da kentsel alanda tarımsal faaliyetlerin, ticari tarla ve çiftlikler, tahsisli araziler (kamu tarafından kentin içinde ve kenarlarında bulunan kamusal arazilerin bakım karşılığı tahsisi), kent çiftlik ve bahçeleri, topluluk bahçeleri, özel bahçeler, okul bahçeleri, meyve bahçesi ve bağlar, parklar geçici/boş araziler gibi mekânlarda tarımsal üretim yapıldığını belirtmektedir, Londra’da yapılan bu tarımsal üretim ile yılda en az 35000 ton gıda yetiştirildiğini ortaya koymaktadır” (Garnett, 2010).

Garnett, yürütülen çalışmada kentin öz tüketim ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan üretimi hesaplamıştır. Kentte mevcut olan tarıma uygun alanın (108.521 ha.) yüzde 20'sinin (21.706 ha.) kenti beslemek amacıyla kullanılması durumunda, kentin günlük taze gıda ihtiyacının yüzde 20'si gibi önemli bir orana karşılanabileceğini göstermiştir (Garnett, 2010’dan akt. Bahçeci, 2023: 67).

Gelişmiş ülkeler kategorisinde yer alan Almanya ve İngiltere, kentsel tarım uygulamaları açısından iki ilginç örnek sunmaktadır. Her iki ülke de kentsel tarımı benimsemiş ve çeşitli amaçlar için uygulamaktadırlar. Ancak bu uygulamalar, kapsamaları, tarihçeleri ve toplumsal etkileri bakımından farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle, Almanya ve İngiltere'deki kentsel tarım

uygulamalarını farklılıkları aşağıda detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bahçeci'nin (2023) tespitiyle;

Tarihçe ve Gelenek: Almanya'da kentsel tarım, yerel halkın kent içindeki arazilerde tarımsal üretim yapma motivasyonu hem gelir sağlamak hem de öz tüketim için yaygın bir uygulamadır. Almanya'da bu tür bahçecilik, kentsel yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilir ve oldukça köklü bir gelenekten beslenir. İngiltere'de kentsel tarım daha modern bir gelişim sürecine sahiptir. Özellikle son yıllarda yerel gıda hareketlerinin ve çiftçi pazarlarının artmasıyla birlikte önem kazanmıştır.

Uygulama Alanları ve Kapsamı: Almanya'da kentsel tarım genellikle küçük ölçekli, bireysel veya topluluk temelli bahçeler şeklinde gerçekleştirilir. Londra'da kentsel tarım, hem ticari hem de topluluk temelli bahçelerde yaygındır.

Sosyal ve Ekonomik Etkiler: Almanya'daki kentsel tarım uygulamaları, toplumsal dayanışma ve çevre bilincini artırmak amacıyla yapılan girişimler olarak görülmektedir. Bu uygulamalar, özellikle sosyal entegrasyon ve kuşaklar arası iş birliğini teşvik etmektedir. Ayrıca, bu bahçecilik uygulamaları ekonomik kazanç ve öz tüketim sağlamakta önemli bir rol oynamaktadır. Londra'daki kentsel tarım, yerel gıda hareketlerinin desteklenmesi ve toplumun gıda güvenliğini artırmak için önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir. Çiftçi pazarlarının büyümesi ve yerel gıdaya olan ilginin artması, kentsel tarımın ekonomik ve sosyal faydalarını ön plana çıkarmaktadır.

Politika ve Destek: Almanya'da kentsel tarım genellikle yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının desteklediği bir alan olarak gelişmiştir. Çeşitli devlet destekleri ve yerel yönetim politikaları, bu uygulamaların sürdürülmesine ve genişletilmesine yardımcı olmaktadır. İngiltere'de kentsel tarım politikaları, yerel yönetimlerin ve özel sektörün katkılarıyla şekillenmektedir. Ayrıca, çeşitli devlet destekleri ve yerel yönetim teşvikleri, kentsel tarımı teşvik etmekte ve geniş bir kitleye ulaşmasını sağlamaktadır.

Kısaca Almanya ve İngiltere'deki kentsel tarım uygulamaları, her iki ülkenin sosyal, kültürel ve ekonomik bağamlarına göre farklılık göstermektedir. Almanya, uzun bir gelenek ve köklü bir kültürel geçmişe sahipken, İngiltere daha modern ve yenilikçi yaklaşımlar benimsemektedir. Her iki ülke de kentsel tarımın toplumsal faydalarını ve ekonomik kazançlarını vurgulamakta, ancak uygulama biçimleri ve kapsamları farklılık göstermektedir. Almanya'daki kentsel tarım daha

köklü ve yerel topluluklara odaklanırken, İngiltere’de modern pazar dinamikleri ve sosyal inovasyonlar ön plandadır.

Çeşitli çalışmalar, İngiltere ve Almanya'nın yanı sıra, İtalya'nın Roma kentinde (Cavallo, Donato ve Mariano, 2016); Fransa'nın Paris kentinde kent tarımı uygulamaları yoksulluğu azaltma için önemli bir strateji olarak uygulanmaktadır (Demailly ve Darly, 2017); İspanya'nın Barcelona (Giacche ve Toth, 2013) kentinde kent tarımı uygulamaları önemli devlet politikaları olarak varlığını korumaktadır.; Göteborg, İsveç’te (Wastfelt ve Zhang, 2016), Gent, Belçika’da (Prove et al., 2016) ve Selanik, Yunanistan' da (Kontothana-sis, 2017) olduğu gibi eski dou bloku ülkeleri şehirlerinden olan Varşova da da (Prove, 2016) kent tarımı örneklerine rastlandığını gösteren bilimsel çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar, kentsel tarım uygulamalarının, diğer birçok yerde olduğu gibi, Avrupa’daki örneklerde de, neoliberal politikaların yol açtığı tehdide bir yanıt olarak, gıda temini ve mutfak masraflarını azaltmak amacıyla uygulandığını tespit etmektedir (Bahçeci, 2023: 66).

Günümüzde Küba ve Batı dünyası dışındaki birçok ülkede de, artık kentlerdeki uygun alanlarda yerel toplulukların gıda ihtiyacını karşılamak amacıyla büyük oranda tarımsal üretim yapıldığı görülmektedir. FAO'nun 2014 yılında yayınladığı "Latin Amerika ve Karayipler'de Daha Yeşil Şehirler Yetiştirmek" adlı raporda, Havana haricinde, Mexico City (Meksika), Antigua ve Barbuda, Tegucigalpa (Honduras), Managua (Nikaragua), Quito (Ekvador), Lima (Peru), El Alto (Bolivya), Belo Horizonte (Brezilya) ve Rosario (Arjantin) gibi kentlerde de kent tarımı faaliyetlerinden örnekler verilmektedir. Çalışma da gösterildiği üzere, bunlardan bir olan Mexico City kentsel alanında, 22.800 hektarlık bir araziye yayılmış olan 11.500 aile çiftliğinde, 16.000 kişi tarafından kent bahçeciliği yapılmaktadır. Buralarda, büyük oranda sadece kişisel tüketim amacıyla değil, aynı zamanda yerel satış için de meyve, mısır ve sebzeler yetiştirilmekte ve bununla birlikte hayvancılık faaliyeti de yürütülmektedir (FAO, 2014'den akt. Bahçeci, 2023: 61-62).

FAO'nun verilerine göre, Antigua ve Barbuda ile Tegucigalpa'da yapılan kentsel tarım uygulamaları da, yoksulluğu azaltma konusunda bölgelerine önemli katkılar sağlamıştır. Antigua ve Barbuda'da gelir eşitsizliği ve nüfusun yüzde 28'inin yoksulluk sınırının altında yaşaması nedeniyle, 2008 yılı itibarıyla küresel gıda fiyatlarındaki yükseliş ve bunu takip eden yıl yaşanan Omar kasırgası

sonrasında, temel gıdaya erişim belli zorluklar barındırmaktadır. Bu soruna yönelik çözüm olarak, yıllardır süregelen bir sosyo-kültürel gelenek olan arka bahçe/mutfak bahçeciliğini yeniden canlandırmayı amaçlayan bir program başlatılmıştır. 2008 ile 2012 yılları arasında, kentteki tarım ürünlerinin 500 tondan 900 tona çıkmasını sağlayan bu uygulama sayesinde, kentteki alt sosyo-ekonomik düzeyde olan ve gıdaya erişim konusunda zorluklar yaşayan yoksulların bu konudaki durumları daha dirençli hale gelmiştir (FAO, 2014). Honduras'ın başkenti olan ve 1,7 milyon insana ev sahipliği yapan Tegucigalpa'da ise, FAO aracılığıyla yürütülen kent bahçeciliği uygulaması, kısa vadede 1.200 kişiye istihdam olanağı sağlamıştır (FAO, 2014'den akt. Bahçeci, 2023: 60).

Bahçeci'ye (2023: 62) göre, gelişmekte olan çeşitli Asya şehirlerinde de kentsel tarımın giderek daha fazla yaygınlaştığını gösteren bilimsel kanıtlar her geçen gün artmaktadır. Bunlardan birisi ise Jakarta'dadır. Purnomohadi, "Endonezya'nın başkenti Jakarta'da, kentin meyve talebinin yaklaşık yüzde 20'sini kentsel tarım uygulamaları ile elde edildiğini ortaya koymaktadır. Kentte yaygın olarak kullanılan kent bahçeciliği modellerinden biri de dikey su bahçeciliği adı verilen uygulamadır. Kentsel kapalı alanda yapılan bu dikey tarım ile 150 noktada kent yönetiminin 75 yeni dikey su bahçesi eklemeyi planladığı bilinmektedir." Kentsel tarım uygulamalarının olumlu çıktıları arasında istihdamda da gösterilmektedir. Örneğin, kentteki bahçecilik projeleri basın tarafından, gençlerin yeniden iş hayatına kazandırılması açısından önemli bir fırsat olarak gösterilmektedir (Ahluwalia, 2018; Anya, 2017; Purnomohadi, 2000'dan akt. Bahçeci, 2023: 62-63).

1.5.5 Türkiye'de Kentsel Tarım Uygulamaları

Kentsel tarım uygulamaları Türkiye özelinde ele alındığında, öncelikle söylenmesi gereken, ülkemizde bu konuda henüz kurumsal, kapsayıcı ve uzun vadeli bir planlamanın ve uygulama örneklerinin ortaya çıkmamış olmasıdır. Bunun önemli bir nedeni olarak, devlet kurumlarının bu konuda bir önceliğinin olmaması gösterilebilir. Bu nedenle, bugüne kadarki girişimler genellikle sınırlı kalmış ve genellikle sivil inisiyatifin tercih ve kapasitesine bırakılmıştır. Oysa ki, Bahçeci'nin (2023) tespitleriyle, örneğin, İstanbul'daki bostan geleneği, tarihi Bizans dönemine kadar geriye giden ve dolayısıyla belki de tarihteki ilk kentsel tarım örnekleri olarak gösterilebilecek uygulamalar olmuşlardır. Yazar,

alışmasında, İstanbul'daki bu bostanların dünyadaki örnekleriyle benzer yönlerini vurgulayarak, bunların İstanbul'a ve sürdürülebilir kent yönetimine olan katkısını ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiştir (Bahçeci, 2023: 79-82).

Türkiye'de bu alanda, devlet kurumları nezdinde yürütölmüş nadir örneklerden biri, İzmir Belediyesi tarafından yapılan "Kadifekale'den Darağaç'a Mahelle Bostanları" uygulaması olmuştur. Bir önceki dönemde İzmir Büyükşehir Belediye Başkanlığı yapan Tunç Soyer tarafından hayata geçirilen uygulama ile, toplam 54 parsel alan, 51 kadına tahsis edilmiştir. Projenin amacı, bu kentsel tarım uygulaması sayesinde, kadınların hem üretim hem de sosyalleşme aşamasında aktif rol almalarının sağlanmasıdır. Tarımsal ürün yetiştirmek isteyen ama yeterli olanaklara sahip olmayan kadınlar için Belediye tarafından tahsis edilen bu alan, sonuç olarak, sosyo-ekonomik yönden kadınlara birçok fayda sağlamıştır (İzmirtube, 2022).

Aylin Çankaya da, "İstanbul çeperindeki toprağa dönüş insiyatifleri" başlığı altında, yedi bölümlük bir Youtube serisi ile son yıllarda İstanbul çevresinde artmakta olan tarımsal faaliyetleri gündeme getirmiştir. Organik gıda üretme amacıyla yola çıkış hikayelerinin anlatıldığı seride, katılımcıların kentsel tarım uygulamalarında, yerel belediyenin ve iktidarın teşvik edici politikaları olmadığı için, uygulama alanların kısıtlı kaldığından bahsedilmektedir. Yedi bölümlük seride, belediyelerin imar politikalarının tarım alanlarına nasıl ve neden zarar verdiği anlatılmıştır (Mekan'da Adalet). Bu yayında dile getirilen tespitlere göre, diğer gelişmekte olan ülkelere benzer şekilde, Türkiye'de de bu uygulamalar gıda verimliliğinin korunmasında ve ekosistem temelli topluluk oluşturmada aktif rol oynamaktadır.

1.6 Farklı Kentsel Tarım Model ve Uygulamaları

1.6.1 Permaköltür Felsefesi ve Uygulamaları

Günümüzde kentsel tarım uygulamaları arasında başı çeken model ve örneklerden ilki "permaköltür" uygulamaları olmuştur. Permaköltür, temelde, belli ilkeler kullanarak, sürdürülebilir insan yaşam yerleşimleri tasarlayan bir tasarım sistemidir. Bu terimi, hem "kalıcı költür" hem de "kalıcı tasarım" anlamını verecek şekilde kullanıma sokan kişiler, Avusturalyalı Bill Mollison ve David

Golmgren'dir. Mollison permakültürü ilk kez 1959 yılında hayvanları gözlemlerken kullanmıştır (Hemenway, 2018: 18).

Mollison'ın tanımına göre, permakültür, ekosistem gözetlenerek, sürdürülebilir ve çeşitlilik arz eden insan yerleşimleri kurgulayarak oluşturulan bir tasarım sistemidir. Mollison'a göre permakültürün amacı, kendisine yeten, ekosistemin dengesini bozmayan, ekonomik olarak uygulanabilirlik sağlayan, çevresini sömürmeyen ve sürdürülebilir yaşam sistemleri yaratmak amacıyla, ekosistemden öykünerek "doğal" ekosistemler tasarlamaktır (Mollison, 2017'den akt. Najafıdashtape ve Hamamcıoğlu, 2018: 4)

David Holmgren ise, permakültürü "yerel ihtiyaçların karşılanması amacıyla bol miktarda yiyecek, lif ve enerji verimliliğini sağlarken, doğada bulunan eğilimleri ve ilişkileri taklit eden, bilinçli olarak tasarlanmış peyzaj mimarisi" olarak tanımlamaktadır (Holmgren, 2002). Bu tanım, permakültürün sadece tarımsal üretim değil, aynı zamanda ekolojik tasarım ve sürdürülebilir yaşam biçimlerini de kapsadığını göstermektedir. Holmgren'e göre, permakültürün merkezinde insanlar, onların inşa ettikleri binalar, yollar ve bu yapıların kendilerini organize etme biçimleri yer almaktadır (Holmgren, 2002).

Holmgren (2002), günümüzde insan topluluklarının doğanın karmaşık sistemini gözlemleyerek ve bu sistemin işleyişini taklit ederek yeni yaşam yerleşimlerini tasarlayabileceğini savunmaktadır. Bu yaklaşım, mevcut doğal dengeyi bozmadan, doğanın kendi çalışma düzenini anlamayı ve buna uygun çözümler geliştirmeyi hedeflemektedir. Böylelikle, insan topluluklarının çevresel sürdürülebilirlik ve toplumsal uyum sağlamaları için doğanın nasıl işlediğini, kendini nasıl yenilediğini ve kalıcı olmayı nasıl başardığını öğrenmeleri önemlidir. Holmgren (2002), bu doğal sistemin işleyişini anlamanın, insan toplumlarının ekonomik, kültürel ve siyasi yapılarına da yansıtacağını öne sürmektedir. Doğanın sunduğu örneklerden yola çıkarak tasarlanan yaşam alanları, insan topluluklarına sürdürülebilir çözümler sunma potansiyeli taşımaktadır. Bu, yalnızca tarımsal üretimin artırılması değil, aynı zamanda sosyal ilişkilerin ve ekonomik faaliyetlerin de doğayla uyumlu bir şekilde şekillendirilmesi anlamına gelmektedir (Holmgren, 2002).

Hemenway'e (2009) göre de, permakültürün amacı, yerel ihtiyaçları karşılamak için temiz gıda ve su, doğal kaynakların yerini alan yenilenebilir enerji sistemi gibi daha sürdürülebilir kanalları inşa etmektir. Bu bağlamda, bu yaşam

sistemi, insanın ekosistem içerisinde sadece tüketici kimliğine değil; bunun yanı sıra, üretici konumuna da dikkat çeker (Hemenway, 2018: 19). Yazar, bu çerçevede, ekolojik olarak duyarlı kentsel tarım alanlarının inşasında, öncelikle su kaynaklarının sınırlarının ve bunları kullanmak için harcanan enerjinin bilincinde olunmasının gerekliliğini belirtir (Hemenway, 2018: 102-103).

Öte yandan, Najafidashtape ve Hamamcıoğlu'ya (2018) göre de, permakültür, ortaya koyduğu etik ve ilkeler ile, tasarımcıya öncelikli kararların belirlenmesi için bir tür etik yol haritası sunmaktadır. Bu etik ve ilkeler, doğa-toplum dengesi içerisinde, ortak amaç motivasyonu ile ihtiyaçların karşılanmasını hedeflemektedir. Enerjiyi en verimli şekilde kullanma biçiminden, kendi içinde atıkların değerlendirilmesine, gelir kaynağı sağlama, gıda üretimi, su kaynaklarının tutumlu kullanılması, çevrenin doğal yapısına uygun tasarlanması ve enerji tasarrufuna kadar birçok farklı konuda tasarım ilkeleri belirleyen permakültür, böylelikle doğaya uygun ve verimli sistemleri mümkün kılma arayışındadır (Najafidashtape ve Hamamcıoğlu, 2018: 6).

Bu çerçevede, permakültürün etik açıdan üç temel ilkesi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, yeryüzünü gözetme ilkesidir. Bu hedef, sağlıklı ve uzun ömürlü bir yaşamın ön koşulu olarak, insanın yerel ihtiyaçlarının ekosistemle ahenk içerisinde olmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. İlkelerden ikincisi, insanı gözetmektir. Batılı dünya görüşüne göre, doğanın merkezinde yer alan insan, ekosistem açısından da belirleyici bir rol oynamaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, yerel ihtiyaçlar karşılanırken, doğal dengenin bozulmadan sürdürülebilir şekilde uygulanmasıdır. Üçüncü ilke ise, kitlesel tüketimin sınırlandırılmasını, doğal kaynaklardan elde edilen enerji ve gıda gibi birçok ihtiyacın, tüm canlılar arasında adaletli ve eşit şekilde paylaşılmasını ve israfın önlenmesini vurgulamaktadır. (Najafidashtape ve Hamamcıoğlu, 2018, 5-6). Bu ilkelerin ardında yatan amaç, ekosistemle uyumlu ve sürdürülebilir yaşam sistemlerinin kurgulanması ve geliştirilmesidir. İlkeler, bu çerçevede, sürdürülebilir sistemlerin hem fiziksel hem de bilginin bütüncül ve kavramsal çerçevesini kapsar.

Hemenway'in (2018) "Permakültür Şehirde" ve "Permakültür Bahçeleri" kitaplarında tanımlanan başlıklar, bu ilkelerin temel tanımlarından oluşmaktadır:

- **Gözlem yapma:** Hemenway'e (2018) göre, permakültür uygulamalarının, planlı, uzun vadede düşünülmüş gözlemlere dayanması

gerekmektedir. Uygulama alanları her dönemin ve mekanın kendi şartına göre dikkatlice gözlemlenmelidir (Hemenway, 2018: 18). Böylelikle, bu uygulamalar ekosistemle uyumlu şekilde sürdürülerek gelişmektedir.

- **Bağlantı kurma:** Hemenway (2018), permakültür tasarımında "bağlantılı konum" ilkesini kullanmanın altını çizer. Ona göre, bu ilke, tasarım öğelerinin birbiriyle etkileşim halinde olduğunu anlatmaktadır. Bu ise, öğeler arasında faydalı bir etkileşim yaratırken, zamandan da tasarruf ettirir (Hemenway, 2018). Bu nedenle, bu ilke, permakültür tasarımı yapılan alanlarda enerjinin en verimli şekilde kullanılmasının planlanması ile ilişkilidir.

- **Enerjiyi depolama:** Hemenway'e (2018) göre, tasarımda faydalı yönler belirlenmeli, biriktirilmeli ve depolanmalıdır. Permakültür kendi döngüsü içinde eşsiz ürünler elde etmektedir; örneğin, sıcaklık, soğukluk ve yağış gibi farklı elementlerin değişiminden enerji üretilebilir. Sonuç olarak, kaynaklar geri dönüşüm çemberi içerisinde yeniden üretilebilir (Hemenway, 2018).

- **Öğeler arası işlevsellik:** Her öğe birden çok işleve sahip olmalıdır. Tasarım da öncelikle çoklu öğelerin seçilmesi ve ona göre kurgulanmasıdır. Böylelikle, bu ilişki ağıyla istikrarlı bütünlük sağlanabilecektir (Hemenway, 2018).

- **Kendi yeten sistemler kurma:** Bu ilkenin ana vurgusu, tasarım alanlarında dış müdahalelerden kaçınarak, sistemin kendi döngüsü içerisinde onarıcı rolünü ön plana çıkarmaktır. Çevreden elde edilen geri bildirim ile birlikte, sistemin sürdürülebilirliği ve verimliliği artırılır (Hemenway, 2018).

- **Doğal kaynakları kullanma:** Bu ilkede esas olarak, yenilenemez kaynaklar yerine, yenilenebilir kaynakları tercih etme vurgulanır. Bunun sebebi, yenilenebilir kaynakların zamanla yeniden üremesi ve birikmesidir. Bunlar böylelikle enerji depolayarak, yeniden kullanıma hazır hale getirilebilir (Hemenway, 2018).

- **Uygun Teknolojiyi Kullanımı:** Permakültürdeki uygun teknoloji, çevre dostu sürdürülebilir sistem ve ekipmanların yaygınlaştırılması ve kullanılması ile açıklanır (Hemenway, 2018).

- **Küçük ölçekli yoğun sistem kullanma:** Bu ilke, küçük sistemlerle başlayarak, zamanla bunları genişletmeyi amaçlar (Hemenway, 2018).

- **Kenarları optimize etme:** Bu ilkenin temel amacı, permakültür bahçelerinin mevcut kenarlarını optimize etmektir. Kenarların çok çeşitlilik

barındıran yapısı, enerji ve malzemeleri biriktirir ya da dönüştürebilir (Hemenway, 2018).

• **Bileşenlere İşlev Kazandırma ve Önemli İşlevlerin Desteklenmesi:**

Hemenway'e göre, her ögenin birden çok işlevi olmalıdır. Tasarımdaki her öge, olabildiğince çok işlevli olacak şekilde seçilmeli ve yerleştirilmelidir. Dolayısıyla çeşitli parçalar arasında kurulan faydalı bağlantılar ile istikrarlı bir bütün oluşturulabilir (Hemenway, 2018).

Hemenway'e (2018) göre, permakültürün amacı, ekolojik olarak duyarlı, ekonomik olarak zengin insan toplulukları tasarlamaktır. Bir dizi etik kuralın rehberliğinde hareket ederek, dünyayı gözetmek, insanları gözetmek ve bu gözetimin yarattığı artık ürünü yeniden bu ilkelerle vakfetmektir. Permakültür temelli tasarımlar ile, kentler insanların birçok ihtiyacını karşılayabilir ve ekili alanı ve ağaç çiftliklerinin bir kısmının doğallığa geri dönmesine izin verilebilir. Permakültür bahçecilik uygulamaları aracılığıyla hem insanlık için gıda ve diğer ürünleri sağlayan hem de diğer türler için habitat sunan peyzajlar tasarlanabilir, kentsel alanlar yeşertilebilir (Hemenway, 2018: 12-23).

Hemenway (2009), kent bahçıvanlarının yaşadığı çelişkilerin birçoğunun, kent yaşamının mekâna kar gözüyle bakmasından kaynaklandığını ifade eder. Şehirdeki kalabalık nüfus, her karış toprağı, sıkışık trafiğe, yoğun kullanıma ve çeşitli rakip kullanımlar için amansız bir talep yarışına maruz bırakmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan bugüne konutar hem kentte hem de kırdaki gittikçe büyüdüğü, ortalama taban alanları ikiye katlandığı için, etraflarında bahçe yapmak için daha az alan kalmıştır. Üstelik, küçülen bu bahçeler, bir de genellikle garaj girişi, patikalar ve diğer sert peyzaj elemanları ile daha da küçük parçalara bölünmüştür. Bu bağlamda, kent içinde ekolojik bahçecilik yapmak isteyenlerin, sürdürülebilir bir akıllıca strateji olarak, kentin güçlü yönlerini vurgulamaya yönelmesi gerekmektedir (Hemenway, 2018: 228).

Bu bağlamda Mollison'a (1998) göre, permakültür, tıpkı doğadaki gibi, sürdürülebilir yaşam sistemleri örnek alınarak, insanların yaşam alanlarına uyarlanabileceğini belirtmektedir. Permakültürdeki temel amaç, doğal yaşamdaki gibi çıktıların birbirini desteklemesi ve böylelikle sürdürülebilir yaşam alanlarının oluşturulmasıdır. Bu bağlamda permakültür felsefesi, insan yerleşimlerinin doğa ile ahenkli ve uyum içerisinde, doğayı örnek alarak uygun yaşam alanlarının tasarlanabileceğinin altını çizmektedir (Mollison, 1998).

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, permakültür, insanların doğa ile kurduğu ilişkiyi gözden geçirmesine ve bu ilişkiyi daha sürdürülebilir bir hale getirmesine olanak tanır. Bu bağlamda, permakültürün temel ilkelerini ve felsefesini savunanların önerileri, bireylerin ve toplulukların çevresel, sosyal ve ekonomik sorunlarla başa çıkmalarında yardımcı olacak yöntemleri içermektedir. Permakültür felsefesi, toplulukların daha dirençli, adil ve sürdürülebilir yaşam alanları oluşturmalarına katkıda bulunurken; aynı zamanda, bireylerin doğayla olan bağlantılarını güçlendirmeyi de amaçlamaktadır. Sonuç olarak, permakültür, sadece kent merkezli bir tarımsal model ve uygulama alanı değil, aynı zamanda insan toplumlarının doğayla uyumlu bir şekilde var olmasını sağlayacak bir yaşam biçimi ve düşünce sistemi olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, permakültür, sürdürülebilir bir gelecek için hem çevresel hem de toplumsal düzeyde önemli bir araçtır.

1.6.2 Atık ve Kompost Uygulama ve Teknikleri

Kentsel tarım kapsamında öne çıkan bir diğer uygulama modeli ise, atık ve kompost uygulama ve tekniklerinden oluşmaktadır. Bunlardan “atık” kavramının farklı tanımları olmakla birlikte, bu çalışmada kullanılan bağlamda, bu kavram, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın tanımına göre, üreticisi veya fiilen elinde bulunduran gerçek veya tüzel kişi(ler) tarafından çevreye atılan veya bırakılan ya da atılması zorunlu olan herhangi bir madde veya materyali ifade etmektedir. Bu tanımdan yola çıkılarak, geçmişte “çöp” olarak değerlendirilen atıklar, günümüzde planlı bir şekilde ele alınırsa, geri dönüşümle birlikte sürdürülebilir bir ekosistem için faydalı bir yöntem olarak ele kullanılabilir. Bu yöntemin nasıl uygulanacağı ve neleri kapsadığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından kısaca şöyle açıklanmıştır:

“Atık yönetimi, evsel, tıbbi, tehlikeli ve tehlikesiz atıkların minimizasyonu, kaynağında ayrı toplanması, ara depolanması, gerekli olduğu durumda atıklar için transfer istasyonlarının kurulması, atıkların taşınması, geri kazanılması, bertarafı, geri kazanım ve bertaraf tesislerinin işletilmesi ile kapatma, kapatma sonrası bakım, izleme-kontrol süreçlerini içeren bir yönetim biçimidir” (T. C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı)

Bununla ilgili olarak, dünyanın birçok yerinde zamanla hızla yaygınlaşan diğer bir uygulama olan “kompostlama” ise, organik maddeleri doğal ayrışma yoluyla besin açısından zengin, biyolojik açıdan toprağı besleyen, iyileştiren ve böylelikle onu kontrollü bir şekilde dönüştüren bir atık yönetimi işlemidir. Bu döngüden elde edilen ürün ise komposttur. Mikroorganizmalar kompostlama işlemi sırasında kompost yığınınına eklenen maddelerle beslenir. Böylelikle, kompostun büyümesi ve çoğalması için karbon ve nitrojene ihtiyaç duyulmaktadır (U.S. Environmental Protection Agency).

İKİNCİ BÖLÜM

2. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmanın amacı doğrultusunda kentsel tarım yapan sivil toplum girişimlerinden, derinlemesine görüşme tekniğiyle elde edilen verilerin analiz edilmesi neticesinde ulaşılan bulgular ve bunlara ilişkin yorumlar aşağıda sırasıyla verilmiştir. Bu bölümde yer alan bulgular, sahadan elde edilen veriler ışığında, sırasıyla, doğa-toplum ilişkisinin dönüştürülmesi kapsamında kent temelli tarım faaliyetlerin önemi, toplumsal cinsiyet ve kentsel tarım ilişkisi, atık yönetimi, kompost ve permakültür uygulamaları, kentsel tarım uygulamalarının yaygınlaştırılmasında çocuklarla çalışmanın önemi ve son olarak da, kentsel tarımda karşılaşılan sorun ve engeller başlıkları altında ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir.

2.1 Doğa-Toplum İlişkisinin Dönüşümünde Kent Temelli Tarım Faaliyetlerinin Önemi: Sürdürülebilir Gelecek İçin Stratejiler

Sahadan elde edilen veriler, katılımcıların kentsel tarımı gündemlerine almalarında ve çalışmalarını bu alanda yoğunlaştırmalarında, çoğunlukla, modernleşme ve sanayileşmenin getirdiği mevcut insan merkezli doğa-toplum görüşünü ve ilişkisini dönüştürmeye ve sürdürülebilirlik fikri çerçevesinde iyileştirmeye yönelik bir arayışın belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Zira, özel olarak kent alanları, katılımcılara göre, hem doğayı tahribata yol açan birçok faktöre ev sahipliği yapmaları, hem de içerdiği yoğun insan nüfusu nedeniyle bunun olumsuz sonuçlarından en fazla etkilenen mekânlar olmaları açısından kritik bir öneme sahiptir. Dolayısıyla, katılımcıların, doğa-toplum ilişkisini dönüştürmeye kentsel alanlardan başlanması gerektiği fikrinde uzlaştıkları söylenebilir. Gerçekten de, kavramsallaştırma bölümünde de tartışıldığı üzere, 18. Yüzyılda Batı dünyasından başlayan ve 20. Yüzyıl içerisinde neredeyse tüm dünyayı saran sanayileşme dalgası ve modern yaşam tarzı sayesinde, atmosfere kontrolsüz biçimde salınan sera gazları, fosil yakıtların yoğun kullanımı, emisyonlar ve aşırı tüketim gibi, doğal kaynakların hızla tükenmesine, kirlenmesine ve zarar görmesine neden olan unsurlar, günümüzde artık kent yaşamının ayrılmaz parçaları olmuşlardır. Bu faktörler, kentsel alanlardan başlayarak tüm gezegende hem ekosistem hem de insan sağlığı üzerindeki

olumsuz etkilerini artırmaktadır. Katılımcılar, kendi çalışma alanları bağlamında bu unsurların kentsel yaşam alanları üzerindeki etkilerini değerlendirirken, kentsel tarımın doğa-toplum ilişkilerini dönüştürmeye ve sürdürülebilir bir yaşam kurabilmedeki potansiyel rolünü de ortaya koymuşlardır. Örneğin, kimi katılımcılar, kentsel tarım uygulamalarının sera gazı emisyonlarını azaltma, yerel gıda üretimini teşvik etme ve tüketim alışkanlıklarını dönüştürme açısından önemli fırsatlar sunduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca, kentsel tarımın, doğal kaynakların daha sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasına katkıda bulunduğu ve şehirlerdeki yeşil alanları artırarak doğanın tahribatın karşı dayanıklılığı güçlendirdiği ifade edilmiştir.

İşte bu çerçevede, görüşme yapılan katılımcı sivil oluşum temsilcileri de, doğa-toplum ilişkilerini dönüştürebilmek bağlamında, kent alanlarını kent tarım faaliyetlerinin merkezi olarak tanımlamış ve temel faaliyetleri ve uygulamalarını kent merkezli olarak inşa etmeye yönelmişlerdir. Katılımcılara göre, bunun uygulanabilmesi için, kentlerin yeniden kent tarım uygulamalarına uyumlu şekilde inşa edilmesi gerekmektedir. Böylelikle, hem yapılacak yapısal değişikliklerle hem de bireylerdeki çevre bilincini geliştirmeye yönelik eğitim ve atölyeler ile birlikte çevresel sorunların tarımsal faaliyetler üzerindeki olumsuz sonuçlarının aşılabilmesine yönelik pratiklerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Bu bağlamda, sahadan elde edilen veriler de, katılımcıların doğanın tahribatı ile kentsel alanlardaki sorunlar arasında doğrudan ya da dolaylı bir ilişki kurduklarını göstermektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğuna göre, kentin olanaklarını kullanarak çevre sorunlarına çözüm bulunabilmek mümkün görünmektedir. Bu amaçla kentlerin var olan sistem içerisinde dönüştürülmesi ve harekete geçirilmesinin, toplumsal değişim ve dönüşümde büyük bir rol oynayabileceği düşünülmektedir. Örneğin, bir katılımcı buna yönelik olarak şunları ifade etmektedir:

“Bizim bütün derdimiz bu tohumları, bu bereketi acaba şehre getirebilir miyiz? İşte, biliyoruz, nüfusun %50’si şehirlerde yaşıyor. Hem üretimin hem tüketimin ana yeri... Bu kalabalık olma halini sadece dezavantaj olarak görmeyi doğru bulmuyorum... Ama tabii ki tüketimin de çok göbeğinde olduğu için, şöyle bir yerden bakmayı tercih ediyoruz..., biz şunu istiyoruz, yani bu kadar kalabalığın organik atıklarını toplasak, hektar toprağı besleyecek kadar kompost

yapabiliriz aslında. Yani bu kalabalığı bir avantaja çevirebiliriz” (Katılımcı 1).

“Kesinlikle bütün derdimiz bu; yani siz de bu işin parçası olabilirsiniz... Tabi ki burada çok büyük aktörler var... Evet, devletler aslında çok hızlı şekilde bu politikaları birtakım yaptırımlarla gündeme koyabilirler. Ancak öyle bir şeylerin olabilmesi için bu bireylerdeki talebin artması gerekiyor. Bu bizim yolculuğumuzda da kendimize sorduğumuz soruydu. Bireyler üzerinde şehirde neler yapabilirim ben?” (Katılımcı 1).

Görüşmelerden elde edilen bulgular, yukarıda da belirtildiği gibi, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun, kentsel alanların çevreyle ilgili sorunlarla mücadele etmede ve genel olarak doğa-toplum ilişkisini iyileştirmeye yönelik kritik bir araç olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Katılımcılar, bu çerçevede, kentlerin yalnızca tarımsal üretim süreçlerine entegre olmanın ötesinde, doğal ortamdaki tahribattan kaynaklanan zorluklarla başa çıkma ve değişen çevresel koşullara uyum sağlama konusunda son derece önemli bir rol oynadığını vurgulamışlardır. Bu açıdan kentsel alanlar sürdürülebilir tarım uygulamaları için de önemli bir işlev arz etmektedir. Kent tarımının, yerel gıda üretimini artırmanın yanı sıra, toplulukların çevresel farkındalığını güçlendirdiği ve sosyal dayanışmayı da teşvik ettiği belirtilmiştir. Sonuç olarak, katılımcıların görüşleri, kentsel alanların doğayla ilgili yaşanan sorunlarla mücadeledeki potansiyelini ortaya koymasının yanı sıra, bu alanların dönüşüm sürecinde nasıl bir rol üstlenmesi gerektiğine dair önemli bir çerçeve sunmaktadır. Bu, kentsel tarımın sadece bir tarımsal faaliyet değil, aynı zamanda bir sosyal ve ekolojik değişim aracı olarak algılanmasına olanak tanımaktadır.

Konuyla ilgili olarak bir katılımcı, kent alanlarının üç temel noktada önemine dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi, doğa-toplum ilişkileri bağlamında kentlerin önemi; ikincisi, doğanın tahribatının yarattığı olumsuz etkiler karşısında kentlerin kırılganlıkları; üçüncüsü ise, bu konuda birey odaklı dönüşümün başlangıç noktası olması açısından kentlerin temel konumuna yapılan vurgulardan oluşmaktadır. Katılımcı, bu konudaki görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

“Biz kendimizi kent odaklı olarak görüyoruz ve biz aslında şehirli insanlara ulaşmaya çalışıyoruz. Çünkü çok temel bir şey var,

özellikle, işte, İstanbul, Ankara, İzmir, bunları topladığımız zaman, gıda üretimi ya da herhangi bir şeyin tüketimi, atık gibi şeylere baktığın zaman, bunlar dev şeyler, hani dev kazanlar... Burada yaşayan insanlar her şeyi yiyor ve sonuçta atık üretiyor. Biz her şeyi düşündük; biz buradaki insanları etkileyebilirsek, bu çarpan etkisi olarak büyüyecektir. Herkes, %10'luk bir değişim de yapsa, İstanbul üzerinden bahsediyorum, 16 milyona bu çarpılacak. Hadi bir kısmını geçelim, ama en azından 5 milyona çarpılacak. O yüzden bizim odaklandığımız şey kentler. Burada ne yapabiliriz? Ve işte burada biz aslında ulaşmaya çalışabileceğimiz herkese ulaşmaya çalışıyoruz. O yüzden hiç kimseye hayır demiyoruz, hatta insanları kendimiz gidip buluyoruz...

...Yani biz şehirli insanın aslında bakış açısını değiştirip bir şey yapmaya çalışıyoruz, güç vermeye çalışıyoruz. Şimdi şöyle, bir bakıma çok güçlü yerler şehirler, ama bir taraftan da özellikle bu işte gıda üretimi ya da sağlıklı yaşama konusunda o kadar pasif ve o kadar zayıf durumdayız ki biz, o kadar kırılmanız ki” (Katılımcı 2).

Bir diğer katılımcı da, kent mekânı içinde kentsel tarım faaliyetlerini sürdürülebileceğine dikkat çekerek ve bu doğrultuda motivasyon sağlayarak, kentte yaşayan bireylere, kentsel tarım aracılığıyla, doğaya verilen zararın yıkıcı sonuçlarına karşı pratikler geliştirmede aktif katılımcılar olabilecekleri dikkat çekerek şu sözlerle ifade etmiştir:

“Buradaki temel hikâye, aslında dediğim gibi, hadi biz bunu şehrin içerisinde, şehrin ölçeğinde, örneğin Maslağın göbeğinde yapabiliyorsak aslında, işte o zaman farklı şehirlerde farklı insanlar da bunu yapabilir olduğunu bir noktada göstermekti amacımız... Aslında demin de dediğim gibi, önemli olan deneyim paylaşımı... Ve Türkiye’de bu daha çok olduğu için, hani ‘aaa, bu yapılabilirse, biz de yapabiliriz’ hikayelerinden... Birazcık daha örnek olmak anlamında doğmuş bir hikâye” (Katılımcı 3).

Bir başka katılımcı (Katılımcı 17) ise, kentte yaşayan bireylerin doğa-toplum ilişkisi konusunda daha donanımlı olması gerektiğini belirtmiştir. Katılımcı, bunun için, üyesi olduğu sivil girişim aracılığıyla, bir yandan, kentte yaşayan insanları çevre problemleri karşısında bilinçlendirmeye; diğer yandan ise,

kentte bu problemlere karşı dirençli yaşam koşulları inşa edilmesine katkı sağlamaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Bunun yapılabilmesi için ise, öncelikle sorunun kabul edilmesi, daha sonra da belli örneklerle çözümler geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Kentte yaşayan insanlar büyük bir kargaşa içerisinde belirsizliklerle birlikte ne yapacağını bilmiyorlar. Biz de diyoruz ki belli stratejiler belirleyip uygulamaya geçmek zorundayız. Kentte yaşayan insanlar belli şeylerin insanlığı tehdit ettiğinin farkına varması gerekiyor. Örneğin iklim değişikliğinin tarımsal ürünlerimizi tehlikeye soktuğunu biliyoruz. Bunun için belli stratejiler, önlemler belirlememiz gerekiyor. Bu konu için kentleri daha donanımlı kılmalıyız” (Katılımcı 17).

Yukarıdaki alıntılarda da belirtildiği gibi, katılımcılar tarafından çevresel hareketin merkezi kentler olarak konumlandırılmaktadır. Kentler, onlara göre, doğayla ilgili sorunların hem nedeni hem de çözümünde merkezde yer alırken; bu açıdan, dezavantajların yanı sıra avantajlara da sahiptirler. Bu nedenle, katılımcılar, çeşitli etkinlikler ile çevre problemleri konusunda her kesimden bireye ulaşmayı hedeflediklerini ifade etmişlerdir. Böylelikle bireylerde "farkındalık" yaratarak ve "kentlerin merkezinde değişiklikler" yaparak, çevre sorunlarının olumsuz etkilerine çözüm bulmaya çalışmaktadırlar. Örneğin, bir katılımcı buna yönelik şunları ifade etmiştir:

“Günümüz dünyasında maalesef insanlık çok kötü bir durumda. Özellikle şehir hayatından hiç çıkmamış insanlar tüm doğanın onlara hizmet ettiğini düşünüyor. Aslında olay tam tersi. Bizim doğaya hizmet etmemiz gerekiyor ki, daha temiz bir dünyaya uyanalım her sabah. Bu sebeple şehir yaşantısında doğanın korunması gerektiğini vurgulayan birçok etkinlik düzenlenmesi lazım. Sadece aydın kesimin doğa sevgisi olması maalesef yetmiyor. Her kesimden insanın doğanın korunması gerektiğinin bilincine sahip olması gerekiyor. Bu bilinç bence şu an ne bizim ülkemizde ne de başka ülkelerde tam olarak oturmuş değil” (Katılımcı 9).

Diğer yandan, birçok katılımcı, doğayla ilgili sorunların insanlar tarafından genellikle “kırsal sorunlar” olarak algılandığını ve bu kişilerin bu sorunlarla kent arasındaki bağlantıyı kuramadıklarını tespit etmiştir. Sorunu bu şekilde

tanımlamak ise, çözümün de ancak kırsal alanda yapılabilecek faaliyetlerle aranabileceği varsayımını getirmektedir. Örneğin, iki katılımcı bu konudaki yaygın görüşü şu şekilde aktarmıştır:

“...[B]izim şeyde, camia diyeyim, genelde böyle, bir kırsala gitmek ya da bizden beklenti de o, ailelerin beklentisi bile o oluyor, ...git de bir yerde çiftçilik yap diye. Biz de oralara gittik geldik falan, ama sonra oturduk, düşündük yani sonuçta biz burada yaşamayı seviyoruz, kent aslında doğanın bir parçası gibi, doğal bir şey aslında. O kadar da doğal olmayan bir şey değil, çünkü burada da insanlar yaşıyor...” (Katılımcı 2).

“Ekip olarak aslında biz şunu kırmaya çalışıyoruz, şu algıyı... Yani bu işlerle ilgilenen kişilerin genelde kırsala göçmesi bekleniyor ama biz tam tersine kentin merkezinde bu işlerin de yapılabileceğini göstermeye çalışıyoruz. Kentler, sayısız potansiyele sahip alanlar aslında biz de bunun bilincindeyiz. Bu avantajı kullanmak istiyoruz. Kentler potansiyel olarak nüfusu ve tüketimi çok yüksek yerler, dolayısıyla buralarda yapacağımız değişimler daha fazla insanı etkileyeceğini düşünüyoruz. Dolayısıyla biraz oradaki o algıyı dönüştürmeye değiştirmeye çalışıyoruz. Biz biliyoruz ki balkonda bahçede gıda yetiştirdiğimizde dünyayı kurtarıyoruz bütün besin ihtiyacımızı buradan karşılayamıyoruz ama en azından bunu yaptığımız zaman gıdanın değerini anlıyoruz, bu noktada bir sorgulamaya gidiyoruz gibi şeyler” (Katılımcı 18).

Araştırma süresince kentsel tarım bağlamında, İstanbul’da yaşayan katılımcıların büyük bir çoğunluğunun yaptıkları faaliyetler ile kentin gıda sorunlarına kesin çözüm bulunamayacağını farkında oldukları anlaşılmıştır. Katılımcılar, bununla ilgili olarak, kentin nüfusunun yoğun olması nedeniyle yeterli gıda üretimi sağlanamadığını belirterek, aslında kentlerdeki uygun alanların gıda yetiştirebilecek şekilde yeniden düzenlenebileceğini ifade etmişlerdir. Böylelikle, kısmi miktarda da olsa, gıda verimi elde edilebileceği düşünülmektedir. Örneğin, üç katılımcı buna yönelik şu tespitlerde bulunmuştur:

“Özellikle İstanbul, Osmanlı’da da hiçbir zaman kendini besleyebilen bir şehir olmadı. Yani, olamaz da, çünkü çok kalabalık... O zaman da çok kalabalıktı. Gıdalar hep dışardan

geliyordu günün sonunda. Bu nedenle, bizim de amacımız biraz kentte gıda yetiştirmek, kentteki sürdürülebilirlik...” (Katılımcı 2).

“İstanbul %100 kendi gıdasını üretemeyebilir, evet, bunu biliyoruz. Ama benim yaşadığım yer Beyoğlu'na 10 dakika uzaklıkta bir bostan. Yani İstanbul'da bostan kültürü hâlâ var. Eskiden de İstanbul'da bostanlar varmış ama zamanla azalmış biliyoruz. Biz şunu yapmaya çalışıyoruz bu bostanları sayısını artırma çalışıyoruz” (Katılımcı 17).

“Tabi ki bizim tahıl, protein vs. bütün bu ihtiyaçlarımızın şehrin merkezinde, göbeğinde karşılanması mümkün değil, bu çok açık. İstanbul gibi bir şehirde bu mümkün değil. Ama şu mümkün mü acaba? İşte burada park ve bahçelerde, peyzaj olarak kullanılan yerlerde birtakım alternatifler üretmek mümkün mü?” (Katılımcı 1).

Bir başka katılımcı da, kent merkezinde gıda ürünü yetiştirmenin zorluklarının farkında olduğunu, ancak yine de bu yönde çaba gösterdiklerini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Şehrin merkezinde çok fazla yapılaşmış binaların içerisinde üretim alanları bulmak zor. Tabii bu anlamda da, ‘her şeyi üreteceğiz’ diye bir şey de yok. Bir yandan onda da kendimizi kazandırmamız lazım, yani bu anlamda ‘biz ne yapıyoruz?’ İşte en çok sevdiğimiz, yemeyi sevdiğimiz şeyleri, bizi mutlu edecek şeyleri üretiyoruz. Tabii ki, bazı şeyleri dışarıdan almıyor muyuz? Alıyoruz tabii ki” (Katılımcı 3).

Katılımcıların belirttiği gibi, kentte tarım faaliyetleri yürütülmesi için öncelikle uygun tarım alanlarının olması gerekmektedir. Bu alanlar hem kamu hem de özel mülkler olabilmektedir. Katılımcılara göre, kentteki uygun alanların bu amaç için kullanılması, bu faaliyetlere katılım potansiyelini de arttıracaktır. Bir katılımcı, bu amaçla kentte tarım yapmanın önemine değinerek; İstanbul’daki eski bir binanın terasında yaptıkları uygulamaları şu şekilde anlatmıştır:

“Kentte tarım yapılmasını çok önemsiyorum ve tarım yapılabileceğini göstermek istiyorum. İstanbul'da bir arkadaşım var, Postane diye bir yer var. Evrenle birlikte “Yeni Kentli’nin Ekolojik Yaşam Rehberi” diye bir programı yürütüyoruz. Burada bütün ekolojik sorunları ele alıyoruz. Örneğin iklim krizi, atık ve benzeri

bütün güncel konularla ilgili hem bilgiler veriyoruz hem de permakültür ile ilgili bir takım bilgiler veriyoruz. Böylelikle kentli insanlara birtakım ekolojik bilgiler kazandırmaya çalışıyoruz. Bu beceriler tohum, bitki yetiştirme, kompost yapma ve zehirli şeylerle mücadele etme gibi şeyler” (Katılımcı 17).

Sonuç olarak, tüm bu açıklamalar ışığında, kentler, katılımcılar tarafından hem çevre sorunlarına ve iklim değişikliğine neden olmak hem de çözümünde önemli bir aktör olmak bakımından, bu sorunlarla mücadelede başlangıç noktası olarak görülmektedir. Dolayısıyla, katılımcıların çoğunun faaliyetlerini belirleyen temel amacın, hem çevre sorunlarının yaşam üzerindeki etkilerine karşı daha dirençli hem de bu sorunlara daha az neden olacak kent mekânlarının yapılandırılması olduğu söylenebilir. Bunun ise, katılımcıların büyük çoğunluğu açısından, kentsel alanları uyguladıkları faaliyetler ile dönüştürme hedefinin bir parçası olduğu anlaşılmaktadır.

2.2 Toplumsal Cinsiyet ve Kentsel Tarım: Doğa ve Toplum Arasındaki Bağlantılar

Görüşme yapmayı kabul eden sivil oluşum girişimlerinin kurucularının büyük çoğunluğunun kadın olması, araştırmanın dikkat çekici bulgularından birini oluşturmaktadır. Katılımcıların çoğu, bununla uyumlu biçimde, kendi gözlemlerine göre, bu oluşumlarda yer alan gönüllülerin, eğitim programlarına katılanların ve sosyal medya aracılığıyla bu girişimleri takip edenlerin büyük kısmının da yine kadınlardan oluştuğunu belirtmişlerdir. Bu bulgu ise, katılımcıların da ifade ettiği gibi, kadınların kentsel tarım ve sivil toplum faaliyetlerinde öncü ve belirleyici bir rol üstlendiğini göstermektedir. Birkaç katılımcı faaliyetlerindeki kadın ağırlığına dair şunları ifade etmiştir:

“%80’i kadındı katılımcıların ve çok enteresan, katılımcıların eğitim seviyesi lisansüstüydü, yüksek lisans ve üstüydü büyük çoğunluğu... Ona da çok şaşırmıştım.”(Katılımcı 4).

“Doğa temalı uygulamalarda kadın katılımının her zaman erkek katılımından daha yoğun olduğunu ve bu alanda aktif uygulamaları sürdürenlerin de kadın olduğunu söyleyebilirim” (Katılımcı 10).

“Tabii ki bunlar, dediğim gibi, hani sosyo-ekonomik, kültür olarak da, bir ayrımı geçiriyor ama cinsiyet tarafına baktığımızda, hani

benim görebildiğim, özellikle son on yılda yaptığım eğitimlerde kadınların bu anlamda daha önde olduğu...” (Katılımcı 2).

“Yani bu faaliyetlere katılanların ortak özellikleri açısından benim söyleyebileceğim sadece cinsiyet olabilir. Onu ben de beklemezdim aslında. Hiçbir eğitim durumu ya da sınıfsal bir şey ayırt etmiyor; ama cinsiyet tabii ki ağırlıklı olarak kadın... %80’inde kadınlar başrolde. Yani... Anadolu’ya da gittiğinizde tohum saklayan kadındır hani tarlada daha fazla çalışan kadındır. Biraz o tarafta bunu... rahatlıkla görebiliyorum. Bir eğitim yaptığınızda, bireysel eğitimin %70’i kadın kalanı erkeklerden oluşuyor. Birazcık daha o anlamda böyle şeyi sert görebiliyorsunuz. Hani bu anlamda söyleyebilirim tabii ki erkek bu anlamda çalışmıyor değil ama bu işlerin sahiplenme, bu işlerin önemini ve uygulama noktasına bence kadınlarda daha yüksek” (Katılımcı 3).

“Gerçekten bilmiyorum ama bizim her zaman eğitimlerimiz ve atölyelerimizde kadın sayımız ezici bir şekilde erkeklere oranla daha fazla oldu. Bu kadınların profilleri açıkçası genelde beyaz yakalı, eğitim seviyesi yüksek, ekonomik yönden daha üst seviyede olan kişiler, Nispeten de biraz daha genç orta yaşlı kadınlar eğitimlerimize katılıyorlar” (Katılımcı 17).

“Gerek öğretmenlerin katılımı gerek özel atölyelerimize katılanlara baktığımda, bu konuyla ilgilenen çoğunlukla kadınlar. O yüzden kadın katılımını çok önemli buluyorum” (Katılımcı 8).

Kadınların çevre ve toplumsal değişim kapsamına giren konularda aktif bir rol aldığı hususu, katılımcıların hepsinin paylaştığı, ortak bir görüştür. Katılımcılar, doğayla ilgili sorunlarda öncelikli olarak kadınların inisiyatif almasını da, iki cinsiyet arasındaki duyarlılık farkına bağlamıştır. Onlara göre, kadınlar, çevre sorunlarının olumsuz etkilerinden kendileri ve aileleri için daha fazla kaygı duyarak, var olan olumsuz koşulları bireysel hareket noktasından başlayarak olabildiğince azaltmaya ve farkındalık kazandırmaya çalışmaktadır. İki katılımcı, annelik ile bu konulara ilgi duymak arasında kurduğu ilişkiyi şu şekilde ifade etmiştir:

“Kadınlar... İlk başta ‘ben çocuğumu nasıl sağlıklı beslerim?’ kaygısı/arayışıyla geliyorlar. Bu, en çok duyduğumuz şeylerden bir

tanesi ve dediğim gibi bunu söyleyen de kadınlar genelde...”
(Katılımcı 2).

“Böyle olsun istemiyoruz ama birçok katılımcı kadınıımız genelde çocuk olduktan sonra bu işlere ilgi duyuyorlar. Genelde eğitime katılan katılımcılarımız çocukları doğduktan sonra çocuklarını besleme motivasyonu ile katılıyorlar.” (Katılımcı 18).

Kimi katılımcılar, bu yönelimi, kadınlarda “doğal” ya da “içgüdüsel” olarak bulunduğu varsayılan, “anaçlık”, “koruyuculuk”, “birleştiricilik” ve “toplumsal dayanışmayı sağlayıcılık” vasıflarıyla ilişkilendirmiştir. Bunu açıkça ifade eden bir katılımcı bu konuda şunları söylemiştir:

“Bence kadın anne, anaç. Anne olmasa da teyze, abla, yenge, hala ... kadında böyle bir duygu var. Korumacılık var, sahiplenme var. Yani çevre olaylarına karşı farkındalık daha yüksek kadında. Erkek öyle değil... Tabii erkekleri de çok kötülemek istemiyorum, ama bu bir gerçek... Genelde kadınlar daha çok sahiplenir her şeyi. Çünkü korumak ister, içgüdüleri var. Çocuklarını korumak ister, diğerlerini korumak ister. Ne bileyim, yeni gelen nesilleri korumak ister. Bu koruma içgüdüleriyle davrandığı zaman daha çok sahip çıkar olaylara.” (Katılımcı 4).

“Tabi ki de toplum içinde kadınlar ana kilit rol oynamaktadırlar. Bir toplumu yetiştiren ve devamlılığını sürdüren ve aktaran kadınlardır. Toplum içindeki kadınların eğitim seviyesi düştükçe maalesef yetiştirdikleri toplum içindeki insan kalitesi de düşmektedir. Toplum yapısı bozulan bir ülkenin doğaya, çevreye bakış açısı da farklı olmaktadır” (Katılımcı 7).

Bazı katılımcılar ise, bunu doğal bir eğilim olarak ele almak yerine, çok bilinçli ve sistematik bir şekilde olmasa da, öğrenilmiş toplumsal cinsiyet rol ve beklentileriyle açıklıyor görünmektedirler:

“[K]adınlar... [y]üksek ihtimal, cinsiyet rolleriyle ilgili nedenlerden dolayı bu konulara daha fazla ilgililer. Bunun nedenini bilmiyorum ama kadınlar bence değişimlere daha açık ve kendilerini değiştirme konusunda da daha açık davranıyorlar. Bir şeyleri değiştirme konusunda daha istekliler. Bir de tarım uygulamalarında bizim gibi bostanda uğraşan insanlar eliyle daha çok uğraşıyor... Bence, bu iş

biraz daha kafa işi olsaydı, erkekler bu işe daha çok ilgi duyabilirlerdi.” (Katılımcı 17).

“Toplumsal cinsiyete dair belli kodlarımız var yerleşmiş toplumumuza oradan kaynaklandığını düşünüyorum... Çocuğun beslenmesinden sorumlu kişi olarak kadınlar orada bulunuyorlar. Tabii bunlar yine bize toplumsal cinsiyet rollerimizin yürürlükte olduğunu gösteren noktalar... Mutfak konusunda da atık yönetimine dair kaygıyla gelip, bu işlere ilgi duyan kişiler genelde kadınlar. Mutfağındaki atığını nasıl değerlendirileceğini düşünerek kaygı duyan ve buna çözüm yolu arayarak gelen genelde yine kadınlar. Ama şunu da gözlemledik eğitimlerin oranları küçük olduğunda genelde kadınlar katılıyor, iş eğitim oranının da büyümeye geldiğinde örneğin bir bahçe tasarımı büyükçe bir yer planlandığında erkekler bu konuyu biraz daha ilgili davranıyor. Dediğim gibi eğer küçük ölçekli değil daha büyük ölçekli bir eğitimse erkek katılım oranımız artıyor...” (Katılımcı 18).

Öte yandan, kadını içgüdüsel/doğal yönelimleriyle erkeklerden ayıran Katılımcı 4, kadınların doğa ve toplumla ilgili soruların çözümündeki öncü rolünü daha ileri götürerek, "Dünyayı değiştireceksek biz değiştireceğiz," "Biz kadınlar her şeyi başarabiliriz," "Bizi kurtaracak olan her konuda, çevre konusunda da dahil, yine kadınlar olacağına inanıyorum," "Bolşevik İhtilali'nde de en önde kadınlar vardı" şeklindeki ifadeleriyle, kadınların cinsiyet rollerinden kaynaklı olarak toplumsal değişim ve dönüşümün temel aktörleri olduğunu vurgulamıştır.

Özellikle bu düşünceleri paylaşan katılımcılar açısından, kadınların, doğaları gereği, korumacı, şefkatli ve anaç olarak algılandığı söylenebilir. Bu bağlamda, kadın ve doğa arasında gelişen korumacı ve içgüdüsel olgularla kurulan sürekli bir ilişkisellik dikkat çekmektedir. Doğada meydana gelen tahribattan duyulan rahatsızlığı gidermenin alternatif yolu, kadın ve doğa arasındaki benzer, koruyucu ve anaç ilişkinin yeniden yapılandırılarak doğadaki tahribatı azaltmayı, farkındalık oluşturmaya ve toplum-doğa ilişkisini yeniden kurgulamayı hedeflemektedir. Aynı zamanda doğa ve kadın arasındaki ilişki, çevresel hareket temelinde değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda, aynı katılımcı çevresel tahribatın çözümüne yönelik kadınlara olan inancını da şöyle ifade etmiştir:

“Umutluyum ben kadınlardan, çok mutluyum. Türkiye’de de kadın aslında bu kadar öldürülen, bu kadar eziyet çeken. Gerçekten şu anda konuşulacak çok şey var ülkemizde kadınlarla ilgili. Buna rağmen Türkiye’de kadınlar hareketi olduğuna inanıyorum. Bunun daha da büyüyeceğine inanıyorum ve bizi kurtaracak olan her konuda çevre konusu da dahil yine kadınlar olacağına inanıyorum” (Katılımcı 4).

Sonuç olarak, katılımcılardan ele edilen bilgilerden hareketle, kentsel tarım ve çevre konulu sivil toplum girişimlerinde kadınların belirgin bir çoğunluğu oluşturduğu görülmekte; bu durum, bir yandan toplumsal cinsiyet rollerinin sürdürülmesi ve yeniden üretilmesi olarak yorumlanırken, diğer yandan kadınların çevre sorunlarına karşı daha duyarlı ve çözüm odaklı yaklaşımlarının, onları ekolojik dönüşümün öncü aktörleri haline getirdiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, kadınların kentsel tarım faaliyetlerine katılımı, geleneksel toplumsal cinsiyet rolleriyle açıklanabileceği gibi, çevresel ve toplumsal değişimin itici gücü olarak da değerlendirilebilmektedir.

2.3 Atık Yönetimi ve Kompost Uygulamaları

Katılımcıların doğa-toplum ilişkilerinin dönüşümü bağlamında başvurdukları kentsel tarım uygulamaları arasında en çok tercih ettikleri üç teknik, atık yönetimi, kompost ve permakültür uygulamalarıdır. Bu kısımda, öncelikle katılımcıların bu kapsamda en sık tercih ettikleri iki teknik olan atık yönetimi ve kompost uygulamaları üzerinde durulacaktır.

Saha bulguları ışığında, katılımcıların kullandığı teknik ve uygulamalar açısından hedef ve stratejilerini belirleyen temel gerekçelerinin kentlerdeki yaygın israf ve yoksulluk olduğu anlaşılmaktadır. Bunlara bir örnek oluşturması bakımından, bir katılımcı, bu sorunları aşabilmek için neler yaptıklarını şu sözlerle aktarmıştır:

“Aç çocuklar var, beslenme çantası... bu çok kritik bir problem. Artık bütün gün aç olan çocuklar var. Şey çalışabilir miyiz? Acaba bu bir öğün pazar atıklarıyla çorba çıkartmayı deneyebilir miyiz? Biz Pınar mahallesinde çalışırken mahalle pazarlarından çıkan atıkların kompostlamasını yaptık. Ama aslında kompostlamadan da önce bunları çorbaya çevirebilirsiniz. Yani, evet, tamam, çok güzel değil

görüntüleri, ama yenebilir. Bizim sorumuz şu, hala böyle mahalle ölçekli çözümler üretmek mümkün olunabilir mi?” (Katılımcı 1).

Aynı katılımcı, kentteki uygun tarım alanlarıyla israfı önleme arasında kurduğu ilişkiyi şöyle ifade etmiştir:

“İsrafı azalmak üzerine gerçekten mahalle ölçeğinde, mahalle pazarlarında neler yapabiliriz, kentteki peyzaj olarak gördüğümüz bu yerlerde alternatif neler olabilir.” (Katılımcı 1).

Aynı katılımcı (Katılımcı 1), "Okullar falan korkunç yani... Şöyle, devlet okullarında yemekler... İşte bu problemler yaşanırken özel okullarda da müthiş bir israf olduğunu görüyoruz yani... Bunu rahatlıkla söyleyebilirim." ifadesiyle günümüzün önde gelen toplumsal sorunlarından birisi olan aşırı ve bilinçsiz tüketim sorununa dikkat çekmiştir. Bu katılımcı, kentsel yaşam içinde ihtiyaç dışı üretim ve tüketimin bir kısır döngüye neden olduğuna da dikkat çekerek şu sözleri ifade etmiştir:

“Gültepe’de bizim bir fırın var korkunç, o ekmekler çok israf oluyor diye hayvanlara veriyorlar ama mesele aslında oradaki plansızlık ya da... birini de suçlamakta doğru olmaz ama oradaki fazla ekmek üretimi sorunun kaynağı. Bunlar başka birinin maalesef tavuğuna gidiyor, maalesef çünkü aslında tavuklarında o kadar ekmek yememesi lazım çünkü o kadar ekmek yerse tavuklar yumurtlamıyorlar... Ama yem alacak parası olmadığı için böyle bir kısır döngü var... yani bence toplumun her kesiminde maalesef israf var... bazıları daha tabi ki trajik daha büyük boyutta diyebilirim.” (Katılımcı 1).

Bir başka katılımcı da, gündelik yaşamda kompost uygulamalarının yaygınlaştırılmasının, doğaya yönelik tahribatı azaltabilmek açısından kazandıracaklarının altını çizerek, bunun özellikle küçük çocukları bilinçlendirerek yapılabileceğine olan inancını şu şekilde özetlemiştir:

“Bu örneği de vereyim New York’ta sanırsam dört tane yani şirket var ve bunlar ne yapıyorlar sizin çöplerinizi alıyorlar, kompostlaştırıyorlar. Şimdi belediyeler yavaş yavaş pazarlarda başladı belli belediyeler yapıyor onu gerçi, ama bunlar alıyorlar, size diyorlar ki burada ürettiklerimizden de %50 ,%60 gelip kendi toprağımızı alabilirsiniz diyorlar. Şimdi hani birazcık daha buna

bakmak lazım, birazcık daha bunu vurgulamak lazım ve tabii ki çocuklar bu işin önemli bir parçası çünkü görerek yapıyorlar, ne kadar çok örnek, o kadar çok fazla gelecekte bu işin daha fazla lideri demek diye düşünüyorum, bunları ekleyebilirim” (Katılımcı 3).

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu, doğa-toplum ilişkilerine dair farkındalıkları arttıkça, gündelik yaşam pratiklerinde de değişiklik yaptıklarını belirtmiştir. Yaşam pratiklerindeki bu değişikliklerle sürdürülebilir uygulamalar elde edilmeye çalışılmaktadır. Örneğin, bir katılımcı günlük yaşam pratiklerinde atık yönetimi ve sürdürülebilirlik adına yaptıklarını şu sözlerle açıklamıştır:

“Kişisel olarak ben evime işte mümkün mertebe zehirli gıda almamaya çalışıyorum, Migros’tan alışveriş yapmamaya çalışıyorum, sürekli küçük üreticiden her şeyimi almaya çalışıyorum, işte oğluma özellikle plastik oyuncakların hiçbirini sıfır almamaya çalışıyorum hepsini ikinci el... bir yerlerden alıyorum, attığımızı azaltmaya çalışıyoruz. Evde zehirli deterjan, temizlik malzemesi kullanmıyoruz, tamamen doğal maddeler” (Katılımcı 6).

Katılımcılar, gündelik yaşamlarındaki değişiklikler ile insanın doğaya yönelik tahribatını önlemeye yönelik kalıcı ve sürdürülebilir çözümler bulmaya çalışmaktadırlar. Böylelikle çevresel sorunların neden olduğu gıdaya erişim problemlerine de atık yönetimi yaklaşımıyla çözümler aradıkları anlaşılmıştır. Çünkü katılımcılara göre, atık yönetimi bireyleri hem tükettikleri şeyler için bilinçlendirmekte hem de israfı önlemektedir. Bu doğrultuda, bir önceki alıntının yapıldığı aynı katılımcı (Katılımcı 6), alışveriş pratiklerinin zaman içerisinde atık yönetimine uygun şekilde aşamalı olarak değiştiğini ve bu süreçte mevcut düzenden rahatsızlık duymaya başladığını şu şekilde dile getirmiştir:

“Şu anda Mersin’deki gıda topluluğu için çalışıyorum. Gıda alışverişimi oradan yapıyorum. Onları yaygınlaştırmaya çalışıyorum Mersin’de yani. Ben, işte, bütün hayatımı bu doğrultuda değiştirdim. Bunları bilince, yani aldığınız her bir plastik kaptaki peynir, sizi bir rahatsız etmeye başlıyor. Çünkü onu sonra çöpe atıyorsunuz. Sonra, işte, elinizde kavanozla peynirciye gidip, ‘bunun içine biraz peynir alabilir miyim?’ gibi bir şeyler yapmaya başlıyorsunuz” (Katılımcı 6).

Bir diğerkatılımcı (Katılımcı 16) da, benzer şekilde, zamanla yaşam pratiklerinin değıştiğinden bahsetmektedir. Katılımcı, bu pratiklerin kazanılmasında eğitim ve atölyelerin önemine dikkat çekmektedir. Buna yönelik olarak, bir katılımcı şunları belirtmiştir:

“...Bazı eğitim ve seminerlere katıldım. ‘Evde kendi deterjanını yapma’, ‘katı sabun yapma’, ‘plastiksiz alışveriş’, ‘atıksız yaşam’” gibi çeşitli eğitim ve seminerlere katıldım. Hepsinde çok güzel şeyler öğrendim. Orada tanıştığım insanlarla arkadaş bile oldum. Bunları neden mi anlatıyorum? Çünkü insanlar bilmiyor... Neyi nasıl yapacaklarını bilmiyorlar. Böyle eğitimler aracılığıyla öğrenebilirler belki...

...Kendi karbon ayak izimi olabildiğince azaltmaya çalışıyorum. Evdeki bütün alışkanlıklarımı zamanla değiştirdim. Artık plastik kullanmamaya çalışıyorum, plastiksiz alışveriş yapıyorum. Kendi deterjanımı kendim yapıyorum. Mesela, atıksız yaşam ürünlerim var. Bunlar, bambu diş fırçası, kabak lifi, kumaş kahve filtresi, katlanabilir bardak gibi (şeyler)... Bunları kullanınca dünya kurtulmuyor, biliyorum. Çünkü [bunları] kitle halinde yapmalıyız. Ama, en azından, benim içim rahat oluyor. Biliyorum ki, bazı dönüşümler yaşanması için zaman gerekiyor. Bizim toplumuz henüz o zamanı tamamlayamadı...” (Katılımcı 16).

Aynı katılımcı (Katılımcı 16), bu alandaki farkındalığının ve bilgilerinin artmasında bugüne kadar katıldığı eğitimlerin katkılarından bahsederken; buna ek olarak, bu eğitim ve kursların çoğunun ücretli olmasının bu farkındalığın yayılmasındaki önde gelen engellerden biri olduğunun altını özel olarak çizmiştir. Ona göre, bu husus, bilhassa alt gelir grubunda olanlar açısından büyük bir handikap teşkil etmektedir. Bu alandaki faaliyetlere katılımı, cinsiyet faktörü kadar, sosyo-ekonomik statünün de önemli bir belirleyici olduğu, yukarıda yapılan kimi alıntılarda da görüldüğü üzere, birkaç katılımcı tarafından daha ifade edilmekle birlikte; eldeki veriler, bu konuda bir genelleme yapabilmek ya da daha kapsamlı bir analize girişebilmek açısından yeterli olmadığından, katılımcıların bu husustaki gözlemlerinden ibaret bir veri olarak kalmaktadır.

Bir diğerkatılımcı ise, çevre sorunlarıyla bağlantılı olarak aşırı tüketim olgusuna karşı insanları bilinçlendirerek farkındalık oluşturmak istediğini şu sözlerle aktarmıştır:

“Çok tüketici bir toplumuz bir kere... Yani aşırı tüketiyoruz, üretmekte pek yokuz. Ne kadar tükettiğimizin farkındalığını sağlamak istiyorum öncelikle, insanlara. Bu farkındalık eğer sağlanırsa, gerisi de zaten biraz daha kolay gelebiliyor. Ve doğayı hunharca harcadığımızın, katlettiğimizin, neredeyse yok ettiğimizin de... Bunun da kimse farkında değil. Ta ki işin ucu kendisine dokunana kadar” (Katılımcı 4).

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılabilirceği gibi, katılımcı, atık yönetimi ve sürdürülebilir yaşam sistemlerinin bireysel bilinç dönüşümleri bağlamında son derece önemli olduğunu düşünmektedir. Bunun yanı sıra, tüm bu çabayı hem mümkün hem de anlamlı kılan bir diğerk nokta da, katılımcıların dikkat çektiği, doğa ile birlikte hareket etme, ona karşı değil onunla birlikte olma düşüncesidir. Aynı katılımcı (Katılımcı 4), kompost üretimine başlamasıyla günlük yaşam pratiklerinde ortaya çıkan değişikliği de şöyle ifade etmiştir:

“Artık evimde çöp üretmiyorum. Yani o çöpü de ben kompost yapmaya çalışıyorum. Çünkü bahçemde benim hem soğuk komposto hem de sıcak kompost oluyor.” (Katılımcı 4).

Araştırma boyunca, katılımcıların büyük bir çoğunluğu, aşırı tüketim olgusu bağlamında atık sorununa dikkat çekmişlerdir. Bu bağlamda, kentsel tarım uygulamaları yapan bireylerin atık sorununu ön plana aldıkları söylenebilir. Örneğin, bir katılımcı buna yönelik şunları söylemiştir:

“İsraf en büyük problem zaten. Çöplere bakın ekmekle dolu. Yazık! Ben zaten anlamıyorum, yemeyeceklerse neden o kadar ekmek alıyorlar? Biz olabildiğince israftan kaçınıyoruz. Bahçedeki bütün atıkları kompost yapıyoruz. Çöpe atılacak ürünü bizim bahçemizde bulamazsınız. Biz bahçeden çıkan şeyleri kazlarımıza, tavuklarımıza veriyoruz. Böylelikle, israfı önliyoruz. Böyle bir döngü oluşturduk eşimle. Bundan çok memnunum” (Katılımcı 15).

Bir diğerkatılımcı (Katılımcı 7) da, sürdürülebilir bir eko-sistem için kompost ve atık yönetiminin önemine dikkat çekmektedir. Katılımcıya göre,

bireyler kendi atığını yönetebilirse tüketim alışkanlıklarını da temelli değiştirebilirler:

“Geçmişte birkaç kurum ve çiftlikte danışman olarak rol aldım. Onlara çeşitli bilgilendirme eğitimleri sundum. Bu tarz eğitimler sonunda çok büyük dönüşümlerle karşılaştım. Örneğin, evsel atıklardan ürettiğimiz kompost toprağımızda, belki de dünyanın en lezzetli domates ve yeşilliklerini yetiştirdik. Kendi yetiştirdikleri ürünleri tatmak, onlar [(eğitim alanlar)] için mucize gibi bir şeydi. Yüzlerindeki mutluluğu ve memnuniyeti herkesin görmesini isterdim. Örneğin, bir takipçimin fabrikasındaki oluşan evsel atıklarından Bokashi [(evsel atıkların turşulaşmasıyla açığa çıkan sıvı besin eriği gübre)] kompostu yapımını sağladık. Sonuç olarak, tüm sezon boyunca kendi çiftliklerinde kullanmak için en değerli ve ücretsiz gübrelerini ürettik... ..Kompost açısından bakıldığında bile, evsel atıkların doğada yok olması süreci, kirlilik bazlı atıkların en kolayca doğaya geri kazandırılması bakımından harika bir yöntem...” (Katılımcı 7)

Bu katılımcıya (Katılımcı 7) göre, doğru atık yönetimi, günümüzde yaşanan ekolojik problemlerin başında gelen iklim krizinin çözümlemesinde de önemli bir araç işlevi görebilir. Katılımcı buna yönelik şunları belirtmiştir:

“Atıklar sonuçta iklim değişikliğinde tetikleyici rol oynuyor. Ayrıca, insanların kendi tüketiceği yeşillikleri, balkon, teras, bahçe, hatta pencere önünde yetiştirmeye teşvik ederek, insanların tüketim alışkanlığına etki ettiğimi düşünüyorum. İnsanlar sonuçta kilometrelerce uzaktan gelen ürünleri tüketmek yerine, bu şekilde kendi besinine en taze hali ile ulaşmış oluyor. Hepsi düşünüldüğünde, [doğru atık yönetimi de] iklim değişikliğinde pozitif rol oynuyor” (Katılımcı 7).

Sonuç olarak, araştırma verilerinden anlaşılaacağı üzere, çevresel bozulma ve bununla ilişkili olarak aşırı tüketim olgusu katılımcıların tümü tarafından önemli bir sorun olarak ele alınmaktadır. Katılımcılar, Batı menşeli ve insan istisnailiği fikrine dayalı dünya görüşüne dayalı olarak gelişen hızlı ve sınırsız sanayileşme ve büyüme nedeniyle günümüzde ortaya çıkan aşırı tüketimi eleştirmektedirler. Dolayısıyla, önerileri de, tüketim alışkanlıklarını

değiştirmeye ve mikro aksiyonlar ile doğal atık sorununa çözüm bulmaya dayanmaktadır. Katılımcılar, mikro ölçekte, evlerinden başlayarak, kendi yaşam tarzlarında değişime giderek, daha az atık üretmeye çalıştıklarını ifade etmektedirler. Bu kişiler, mevcut atıklarını kompost yöntemi ile yeniden dönüştürerek ve bunları doğal sistem içinde toprağı besleyecek gübre haline getirmeyi tercih ederek, atık sorununa çözüm bulmaya çalışmaktadırlar.

2.4 Permakültür Felsefesi ve Uygulamaları: Kentsel Tarımda Doğal Dengeyi Yeniden Kurmak

Günümüz toplumları, giderek artan bir şekilde doğa tahribatının olumsuz etkilerini yaşamlarında derinden deneyimlemekte ve bu durum, çeşitli zorluklarla karşılaşmalarına yol açmaktadır. Özellikle kimyasal açıdan yoğun tarımsal ürünlerin tüketimi, çevre ve sağlıkla ilgili sorunları beraberinde getirmekte, bireylerin bu değişimlerle nasıl başa çıkacakları ve bunların yıkıcı sonuçlarıyla nasıl mücadele edecekleri konusunda onları düşünmeye teşvik etmektedir. Bu ise, ilgili kişilerde, bireysel düzeyde de olsa daha sürdürülebilir yaşam biçimlerini benimsemeye yönelik bir arayışa dönüşmektedir. Katılımcılarla yapılan görüşmelerden anlaşılan, bu alanda çalışan kişiler arasında öne çıkan çözümlerden birinin, permakültürü, doğaya verilen zararın olumsuz sonuçlarına karşı bir kurtuluş yolu olarak benimsemek olduğu görülmüştür.

Permakültür, önceki bölümde de ayrıntılı olarak ifade edildiği gibi, doğanın işleyişine uygun tasarımlar geliştirmeyi hedefleyen felsefi ve etik bir sistemdir ve bu nedenle sürdürülebilir bir doğa ve toplum ilişkisi tesis etmeye yönelik bireyler, permakültür ilkelerini benimseyerek kendi tarımsal uygulamalarını geliştirmeye çalışmaktadırlar. Bu durum, hem gıda güvenliğini sağlama hem de çevresel etkileri minimize etme amacı taşımaktadır. Bu araştırma sürecinde görüştüğümüz katılımcılar da, bu bulgularla uyumlu biçimde, permakültür uygulamaları sayesinde yerel kaynakları daha verimli kullanabildiklerini ve tarımsal üretimde kimyasal bağımlılığı azaltabildiklerini vurgulamaktadırlar.

Katılımcıların çoğu permakültür felsefesi ve uygulamalarıyla ilk defa bu alanda aldıkları eğitimler aracılığıyla tanıştıklarını belirtmişlerdir. Bu eğitimler, katılımcıların permakültür felsefesi ve etik ilkeleri doğrultusunda, zamanla kentsel

tarım uygulamalarını geliştirmelerine olanak tanımıştır. Bir katılımcı bu konudaki deneyimini şu şekilde aktarmıştır:

“‘Çok kötü! Hiçbir şey yapamayacağız!’ ‘Radyo dinleyip, işe gidip, ne zaman öleceğiz; insanlığın sonu ne zaman gelecek?’ diye bir karanlık şeydeydim. Böyle bir ruh durumu içinde, aromatik bir kursta tanıştığım birinin tavsiyesi üzerine permakültür eğitimi aldım ve permakültürün ne olduğunu anladığımda gökyüzü açıldı ve dünyam aydınlandı. Çünkü, şunu anladım, permakültür negatif [bir şey] değil!” (Katılımcı 2).

Bir başka katılımcı (Katılımcı 4) ise, permakültürle tanışmasını, bahçecilik faaliyetlerinde karşılaştığı yoğun kimyasal ilaç ve gübre kullanımına bir alternatif arayışı sürecine borçlu olduğunu aktarmıştır. Katılımcı, nihayetinde permakültür eğitmeni haline geldiği bu sürece dair şunları söylemiştir:

“Tuzla’da bir dönüm kadar bahçemiz var. [Oradaki arazilerinde] [h]erkesin işyeri yaptığı bir yerde, biz bahçe yaptık yıllardır. İşte, ağaçlar diktik oraya... Sebzelerimizi, meyvelerimizi, biz kendimiz yetiştirmeye çalışıyoruz. Emanet etmiştik onu, bir ... abimiz vardı. Hani, gönöl rahatlığıyla tüketiyorduk biz de büyüttüklerini. Fakat, anladım ki bir gün, o abimiz ziraat ilaçlarını hiç acımadan kullanıyor. İşte, o gün bugündür, bu işin içine gerçekten balıklama daldım. Nasıl bu işi zehirsiz yaparız diye araştırırken, permakültürle tanıştım. Tüm eğitimlerini aldım. Daha sonra, işte, eğitmenlik eğitimlerinden sonra, eğitmen de oldum. Bu konuda, Permatürk Vakfı var, oranın da yönetim kurulu üyesiyim” (Katılımcı 4).

Katılımcıların deneyimlerinden anlaşılan, kentsel tarım yapan sivil girişimlerin büyük bir çoğunluğunun, zaman içerisinde permakültür eğitimi almaya yöneldiği; hatta bir kısmının bu konuda uzmanlaşarak, bu konuda eğitimler veren kişiler haline geldiği şeklinedir. Diğer bir deyişle, katılımcıların çoğu için, doğa-toplum ilişkisini yeniden tesis etmek ve sürdürülebilir kılmak üzere geliştirdikleri gündelik yaşam ve tarımsal üretim pratiklerinde, felsefi ve etik bir zemin olarak, permakültür ilkelerinin önemli bir yer tuttuğu görölmektedir.

Öte yandan, bu alanda çeşitli faaliyetler yürüten katılımcıların ortak görüşü, permakültürün günümüz toplumlarının karşılaştığı çevre sorunlarına

yönelik etkili çözüm önerileri sunabileceği yönündedir. Bu inanç, permakültür yaklaşımı ve uygulamalarının kentsel alanlarda yerel gıda üretimini destekleyeceği ve toplumsal dayanışmayı güçlendireceği, böylelikle de, ekosistemin dengesini yeniden sağlayacağı düşüncesine dayanmaktadır. Bu açıdan, katılımcılar, permakültürü sadece bir tarım yöntemi olarak değil; aynı zamanda, çevresel adalet ve toplumsal dönüşüm için de güçlü bir araç olarak değerlendirmektedirler. Sonuç olarak, permakültür eğitimleri alan kişiler, bu bilgileri uygulamaya koyarak ve başkalarıyla da paylaşarak, kentsel tarımın hem çevresel hem de toplumsal faydalarını artırmayı hedeflemektedir. Bu süreç, sürdürülebilir bir gelecek için önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede, bir katılımcı, permakültürün sadece doğanın değil, aynı zamanda toplumsal yaşamın da ahenk içerisinde olabilmesi açısından hayati önemde bir konu olduğunu şu şekilde tanımlamıştır:

“*Perma Culture* kelimesi permakültür, yani iki kelimenin bir araya gelmesi[nden oluşmaktadır]. Yani ‘Perma’, işte böyle, dirençlilik, sürdürülebilirlik... ‘Culture’ de, kültür, insan toplulukları, kültürler anlamına geliyor. Aslına bakarsanız, Permakültür’ün içinde topluluklar da var, etik kurallar da var, enerji de var... Yenilenebilir enerji, yani, böyle, tarımsal uygulamalar, hayvancılık, ürün yetiştirme [vb.] hepsi, bunların hepsi, insanları ilgilendiren bütün faaliyetler, permakültürün konusu içerisinde” (Katılımcı 4).

Bir başka katılımcıya göre, permakültür hem insan faaliyetlerinin tamamını kapsayan özelliği nedeniyle, hem de sürdürülebilir olması nedeniyle, uygulayıcıları için önemli bir araçtır. Bir katılımcı, bu husustaki düşüncelerini şu şekilde aktarmıştır:

“[Permakültür,] [b]ir sürdürülebilir tasarım sistemi... İnsanlar için sürdürülebilir yaşam alanları yaratmaya yönelik bir tasarım sistemi diyebiliriz. Permakültürün içerisinde çok şey var; mimari var, biyoloji var, tarım var, hayvancılık var... Yani bir sürü disiplini bir araya getiren bir sistem...” (Katılımcı 5).

Aynı katılımcı, permakültürü tanımlarken, onun temel ilkeleri ve etik değerlerinden de şu şekilde bahsetmiştir:

“Permakültürün bazı etik değerleri var; doğaya saygı, insana saygı ve üretmek, artanını vakfetmek [gibi]... Bu etik ilkeler

doğrultusunda çalışma ve sürdürülebilir yaşam için uygulamalar yapma... [İşte,] [p]ermakültür ilkeleri doğrultusunda doğanın nasıl çalıştığını gözlemleyerek, öğrenerek, doğanın öğretileri önderliğinde ve doğanın nasıl çalıştığından esinlenerek ve taklit ederek tarıma gönül vermiş, permakültüre gönül vermiş insanlar bir araya gelerek, doğayla yaşam içerisinde, doğayla ahenk içerisinde sürdürülebilir yaşama dönüş olarak gerçekleştirilen her şey [bu kapsama girmektedir.]..." (Katılımcı 5).

Kentsel tarım yapan bir başka katılımcı da, permakültür temelli faaliyetlerini nasıl gerçekleştirdiğini şu şekilde ifade etmiştir:

"Bizim her sene projemiz var, her sene biz fide yapıyoruz. Özellikle yazlık fide yapıyoruz. Burası ticari kaygıyla yönetilen bir bahçe değil. Tamamen sosyal sorumluluk projesi olarak düşünebilirsiniz burayı. Yani bütün permakültür ilkeleri de, zaten etik temelli sürdürülebilir tasarım bilimidir. Aslında insan yerleşkeleri tasarım bilimidir permakültür. Üç etik kuralı vardır: Bir ve iki ekosistemle uyuma dayanır. Üçüncü etik kural da, 'tüketme, üret ve artanı vakfet'tir. Benim, şimdi buradan yola çıkarak, her sene şöyle bir projem var: Mesela geçen sene üniversite öğrencisi kızlara ya da genç kadınlarımıza burs imkânı tanıdım, bu fideleri satarak. Bu sene de depremde etkilenen, Antakya bölgesindeki vatandaşlarımıza destek amacıyla bunları sattım. Oraya dokuz yüze yakın fide götürdüm ve oradaki isteyen ailelere, böyle, üretici kadınlara dağıttım fidelerimi. Oradaki çocuklarla da, çadırda kalan çocuklarla da hatta tohum etkinliği yaptık" (Katılımcı 4).

Araştırma sürecinde, katılımcı sivil oluşumların permakültürün geleneksel tarım yöntemleriyle benzerliklerine dair vurguları da oldukça dikkat çekicidir. Bu benzerlikler, tarım pratiklerinin köklü geçmişi ve çevresel sürdürülebilirlik konusundaki artan farkındalıkla daha da önem kazanmıştır. Permakültür, doğanın işleyişini taklit eden, ekosistemleri destekleyen ve sürdürülebilir kaynak yönetimini önceliklendiren bir tarım felsefesidir. Katılımcı sivil oluşumlar, bu felsefenin uygulanmasına yönelik çeşitli projeler geliştirmekte ve toplumsal katılımı teşvik etmektedir. Geleneksel tarım yöntemleri ise, yüzyıllar boyunca yerel kültürler ve topluluklar tarafından şekillendirilmiş, ekolojik dengeyi gözetin

uygulamalardır. Bir katılımcı, bu iki yaklaşım arasındaki benzerliklere özel olarak dikkat çekmiştir:

"Zaten Anadolu'da kadim bilgiler var, böyle, tarımla ilgili de... Biliyor musunuz, bilmiyorum; kızlar eskiden çeyiz götürürken, tohum götürüyorlarmış mendillerinin içerisinde. Çeyizleri de tohum olurmuş, o oyalı mendillerin içerisinde. Bak, ne değerli şeyler bunlar! Ata tohumu böyle nesilden nesille ulaşmış. Sonra, dediğiniz gibi, hayvansal gübre kullanılıyormuş. Yani, hani, öyle bunlar pahalı şeyler, bu zirai ilaçlar, zirai gübreler, bunlar zaten pahalı.... Köylü ya da çiftçi zaten bunu biliyormuş, daha önceden" (Katılımcı 4).

Shiva'ya göre, gıda zincirinin ilk halkası olan yerli tohumlar, hem biyolojik hem de kültürel çeşitliliği barındıran, kendini yeniden üretebilen ve çoğalabilen bir yapıya sahiptir. Bu özellikleri sayesinde, yerli tohumlar ekolojik açıdan özgürdür (Shiva, 2012c:100; 2010:131). Ancak, katılımcıların çoğu, tarihsel süreçte Türkiye'de ve dünya genelinde endüstriyel tarımın yaygınlaşması ile birlikte, tarım tekniklerinde geri dönüşü olmayan bir değişime maruz kaldığını ve bu doğal yöntemlerden uzaklaşıldığını vurgulamaktadır.

Bir katılımcı, endüstriyel tarım ve ekolojik dengenin bozulması arasındaki doğrudan ilişkiyi şöyle açıklamıştır:

"Endüstriyel tarım yapanlar [doğada oluşan tahribatı] daha fazla hissediyorlar; çünkü, şöyle... Bu kullandığınız, kullanmak zorunda kaldığınız destekleyicileri bir önceki seneden daha fazla kullanmak zorunda kalıyorsunuz. Bunların mali yükümlülükleri ve şeyleri gittikçe artıyor. Dışa bağımlılık olduğu için, bir noktada ve işin sonunda... çok fazla hikâye duymaya başlıyorsunuz. 'Zeytin ağaçları kesildi', 'fındık ağaçları kesildi', 'limon ağaçları kesildi' [gibi hikayeler]... Bunun temel amacı, verilen emeğin, üretilen şeyin aslında karşılığının olmaması..." (Katılımcı 3).

Bu bağlamda, bu katılımcının söyledikleri ile Shiva'nın (2010) çalışmaları tutarlılık içindedir. Shiva, çalışmalarında endüstriyel tarım üretim sürecinin, çiftçinin bağımlılığını artırdığını (Shiva, 2010) ve onları borçlandırdığını ortaya koymuştur (Shiva, 2012b: 99).

Yapılan görüşmelere dayanarak, katılımcı sivil girişim temsilcilerinin, temelde permakültür felsefesinden esinlenerek, aşırı tüketim olgusundan

kaçınarak, endüstriyel tarımdan uzak durarak, kendilerine yetecek kadar üretilen fazlasını paylaşmaya ve vakfetmeye dayalı bir felsefeyi benimsedikleri anlaşılmaktadır. Örneğin bir katılımcı buna yönelik şunu ifade etmiştir:

“Örneğin her şeyi dozunda yapmak... Aslında, [permakültürü benimseyenler olarak] bizim felsefemiz şu: Fazla tüketme, üret! Hatta, kendine yetecek kadar üret, kendinden daha fazlasını üret ve bunları paylaş!” (Katılımcı 4).

Önceki bölümde de ele alındığı üzere, permakültür savunucularının, doğayla uyumlu, sürdürülebilir bir tarım ve ekosistem yönetiminde su hasadı ve karbonu toprağa gömmek gibi teknikleri öne çıkarmalarıyla uyumlu biçimde, katılımcılar da, uygulamalarında benzeri yöntem ve teknikleri sıkça kullanmaktadırlar. Bu bağlamda, bir katılımcı şunları ifade etmiştir:

“Permakültür de, biliyorsunuz, yağmur suyu hasadı yapmak, karbonu toprağa gömmek[le ilgili bir teknik]... Bunlar çok ciddi konular. Dolayısıyla, karbonu toprağa gömdüğümüz zaman, iklim değişikliğinin etkilerini de azaltabiliyoruz. Ama bu sadece bahçede permakültür yapınca olmuyor; bunu [başka yerlerde de] yaygınlaştırmak gerekiyor. Dolayısıyla mesela Küba örneği var... İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, galiba, Kübalı çiftçiler ambargolarla bir takım tarımsal şeylere erişebiliyorlar. Dolayısıyla bulabildikleri en ufak alanda permakültür uyguluyorlar, şehir bahçeleri yapıyorlar ve kompost yapıyorlar, yeşil gübreleme yapıyorlar. Bunun gibi uygulamalar, normal uygulamalar ve standart uygulamalar haline geliyor. Ve ciddi bir şekilde tarım konusunda başarılı oluyorlar ve gıda krizini önleyebiliyorlar. Böyle faydaları var [permakültürün]. Bu çok önemli; Küba örneği...” (Katılımcı 5).

Aynı katılımcı, permakültürün birden çok işlevi olduğunu belirterek, onun hem kentsel tarımın yaygınlaşmasına hem de gıda krizine çözüm getirebileceğini belirtmiştir:

“Birtakım uygulamalarla bu atmosferdeki karbondioksiti toprağa gömebiliyoruz. [Bu sayede,] [h]em karbondioksitin yükünü azaltmış oluyoruz, hem de toprağa karbon gömdüğümüz zaman, o toprağın dokusunu daha su tutabilir hale getiriyoruz. Böylelikle de, hem bitkilerin daha fazla sudan faydalanmasını sağlıyoruz, hem de bizim

toprağın yapısı nedeniyle yağmur suyunun, üstünden gelen suyun akıp gitmesini önliyoruz. Bununla beraberde erozyonu önliyoruz. Dolayısıyla da, topraklarımızdan daha çok verim alıyoruz. Karbonu toprağa gömmenin, dediğim gibi, atmosferdeki karbon yükünü azaltıp, tüm canlılara fayda sağl[ayabilme özelliği var.] Böylece de, atmosferdeki olaylarda iklim değişikliğine de faydası var. [Bu] [ç]ok önemli bir konu...” (Katılımcı 5).

Bir başka katılımcı ise, benzeri bir çerçevede, permakültürün felsefesinin iklim değişikliği ve bunun bir sonucu olan küresel ısınmaya yönelik ne şekilde çözüm olabileceğini şu şekilde açıklamıştır:

“Yani şimdi böyle düşüncek olursanız, işte hani bu küresel ısınmayı nasıl etkiliyor diye... [Biz, permakültür yapanlar olarak,] [d]oğal kaynaklara, yağmur hasatına, su hasatına inanıyoruz. Kendi göletlerimizi yapmaya inanıyoruz, eğer böyle bir yetiştiricilik yapmaya inanıyorsak. Hani oradan doğal kaynakları, tatlı suyu azaltmadan, yağmurdan faydalanılarak ya da işte kendi kaynaklarını yaratarak bunları tüketiyoruz.” (Katılımcı 4).

Katılımcılara göre, permakültür felsefesi, bir önceki kısımda bahsedilen, atık ve kompost uygulamaları açısından da kapsayıcı bir zemin sunmaktadır. Permakültürün atık ilkesinden hareketle, doğanın doğal dengesi içinde atık diye bir kavram olmadığı, bu sistemde meydana gelen atıkların başka bir sistemde kaynak olarak kullanılmasıyla, hem doğanın başka aşamalarına girdi olarak aktarılmış olacağı hem de doğanın kendi tabiatına uygun bir işleyişin gerçekleştirileceğine inanılmaktadır. Bir katılımcı bu hususu şu şekilde ifade etmiştir:

“Kompost bir kere bizim işimizde çok önemli bir konu... Bizim gibi permakültür felsefesini benimseyenler, doğadaki hiçbir atığın çöp olmadığını bilirler. O çöp başka bir amaç için yeniden dönüştürülebilir. Bu aslında yeni bir şey değil benim için; babam da bunu yapardı. Hoş, o permakültürü benimsediği için değil de, büyüklerinden böyle gördüğü için yapardı. Ben de aslında bu konuya daha duyarlı büyüdüm, babam sayesinde. Ama permakültür eğitimi aldığım zaman, sanki atık yönetimini daha iyi yapmaya başladım.” (Katılımcı 13)

Bir başka katılımcı da, kendi gündelik yaşam pratiklerindeki değişikliklerle, permakültür ilkeleri ile atık ve kompost uygulamalarını birarada kullanarak, çevresel sürdürülebilirliği sağladığını şu şekilde ifade etmektedir:

“Şimdi şöyle, ben, işte, kendi karbon ayak izimle birlikte, benimle birlikte, belki onlarca, belki de yüzlerce kişinin karbon ayak izini azaltıyorum. ‘Silmek,’ çok iddialı bir kelime olur. Çünkü, dediğim gibi, atıklardan ben bahçemde sıcak ve soğuk kompost yapıyorum. Tavuklarım var bahçede, onlar da benim tarım işçilerim. Onların da gübreleri oluyor, işte, yani, onların gübrelerini de bir şekilde kullanıyorum. İşte, ne bileyim, onları tarım işçisi olarak da kullanıyorum. Hani, yani, küresel ısınmay[ı engellemeye yönelik] nasıl bir katkı oluyor? Çünkü endüstriyel bir tarım yapmıyorum. Ben tavukları bile tarım işçisi olarak kullanıyorum. Kendi atıklarımı yönetiyorum kendi çapımda.” (Katılımcı 4).

Sonuç olarak, katılımcı sivil oluşumlar, endüstriyel tarımın eleştirisini yaparken, bu sistemin doğa ve toplum üzerindeki olumsuz etkilerini vurgulamakta ve alternatif, sürdürülebilir tarım yöntemlerinin önemini savunmaktadırlar. Bu kapsamda, permakültür ve yerli tohum kullanımı gibi uygulamaların, hem ekolojik dengeyi korumak hem de toplumsal adalet sağlamak açısından kritik bir rol oynadığını söylenebilir. Dolayısıyla, kentsel tarım yapan katılımcılara göre, permakültür, halihazırda deneyimlediğimiz insan merkezli doğa anlayışına karşı, doğayla toplum arasındaki uyumu yeniden tesis ederek uygulanan bir yöntem olarak görülmektedir.

2.5 Kentsel Tarım Uygulamalarının Yaygınlaştırılmasında Çocuklar ve Gençlerle Çalışmanın Önemi

Bireylerin gelişimlerini ve yaşamın tüm alanlarını kapsayan çocukluk ve gençlik dönemlerinin, çevreye dair farkındalığın gelişmesi açısından özel bir yer tuttuğu yaygın bir görüştür. Birey, yaşamının bu erken dönemlerinde, diğer insanlarla, kültürle ve çevreyle ilgili ilişkilerin farkına varmaya ve ilişki ağlarını anlamlandırmaya başlar (Gülay ve Önder, 2011). Bu nedenle, bu dönemde çocukların ve gençlerin çevreye olan yoğun merak ve ilgileri, yetişkinler ve eğitimciler tarafından desteklenmelidir. Böylece bireylerin yaşamlarının ilk yıllarından itibaren çevreye yönelik olumlu davranışları, becerileri, tutumları,

saygıları ve sorumluluk bilinçleri artırılabilir (Gülay ve Önder, 2011). Bu kapsamda, günümüzde dünyanın birçok yerinde okul öncesinden üniversite düzeyinde kadar eğitim kurumları, permakültür ilkelerini temel almaya ve bunları bir permakültür tasarımı oluşturmak için okul bahçelerinde uygulamaya çalışmaktadır (Öztürk, 2020). Moore ve diğerleri (2015) de, okul bahçesi uygulamalarının sadece öğrencilere çeşitli kazanımlar sağlamadığını, aynı zamanda eşlik eden asistanlara, öğretmenlere ve okul alanına (yeşil alanların üretici bahçelere dönüştürülmesi gibi) da olumlu etkileri olduğunu belirtmektedirler.

Bu araştırmada elde edilen veriler de, katılımcı sivil toplum girişimlerinin, kentsel tarım uygulanmalarında çocuklar ve gençler ile yapılan etkinlikler ve atölyelere özel önem attettiklerini ortaya koymuştur. Araştırma süresince, katılımcıların kentsel tarım uygulamalarını yaygınlaştırma sürecindeki ortak motivasyonlarının, çocukları ve gençleri uygulama alanlarına dahil ederek, geleceğin yetişkinleri olan bu yaş grubundan bireyler arasında daha duyarlı çevreci tutumlar geliştirmek olduğu anlaşılmıştır. Farklı katılımcılar, uygulama ajandalarında çocuklara ve gençlere verilen eğitimlerin öncelikli bir yer tutması hususunda şunları ifade etmişlerdir:

“Anaokulu, ilkokul seviyesi, genellikle bizim çalıştıklarımız oluyor... Yani orda öyle, nasıl diyeyim, konuk olarak, üniversite seviyesinde, anaokulu ve ilkokul seviyelerinde düzenli atölyeler şeklinde düşünebilirsiniz ve bunlarla yaptığımız çalışmalar, çocukları [bu faaliyetlere] maruz bırakarak, ekofobi oluşturmadan... [bir şeyler aktarmaya çalışıyoruz.] Hani, ‘dünyanın sonu geliyor... [şeklinde, onları korkutarak] değil. ‘Ben ne yapabilirim?’, ‘Ben bugün yağmur suyu hasadını nasıl toplayabilirim?’, ‘Ben bugün kendi gıdamı yetiştirmek için ne yapabilirim?’... Böyle programlarımız var, düzenli olarak gidiyoruz ilkokul seviyesinde[ki okullara]... İKSV’nin alt atölyesinde, Gazhane’de, böyle çocuklarla yine permakültür tasarımı üzerine on haftalık bir program üzerine çalıştık.” (Katılımcı 1).

“Şu sıralar artık misyonum, bunu [yani, kentsel tarım uygulamalarını] olabildiğince yaymak... Çünkü dünyanın pek iyi bir

yere gittiğini düşünmüyorum. Ülkemizin de aynı zamanda bu konuda çok sıkıntılı olduğunu düşünüyorum. Bu bilinçlendirmede, en çok, ‘ağaç yaşken eğilir’ lafına inanıyorum. Bunun çocuklar ve gençlerle... yapılması gerektiğine inanıyorum” (Katılımcı 4).

“...Mesela Galata çevresinde gastronomi okutulan bir Meslek Yüksek Lisesi var. Onlara gidip hocalarıyla konuştuk. Dedik ki, ‘biz yakınınız’, onlar da Galatasaray’ın oradalar, ‘hani bu çocuklar da gastronomi okuyorlar. Gelin burada biz size eğitim verelim... gıda yetiştiriciliği nedir falan gibi şeyler mesela...’ (Katılımcı 2).

“...Çocuklarla çalıştığım için, her zaman doğayla iç içe faaliyetler yapmaya özen gösteriyordum. Alternatif pedagojilere yöneldikçe, bu konuda, özellikle çocuklarla çalışmanın önemini fark etmiş oldum. Yaklaşık 5 yıl önce, çocuklarla ekoloji atölyeleri yapmaya gönüllü olarak başvurduğum sosyal girişimle beraber başladık. Kendine yeten okul bahçelerini tüm Türkiye’deki devlet okullarında yaygın hale getirme[yi amaçlıyorum]... ..Özellikle permakültür üzerine atölyeler-etkinlikler hazırlayarak, bunları yaygınlaştırmaya çalışıyoruz. Devlet okullarına ulaşmak en temel amacımız. Bununla beraber öğretmen eğitimleri de yapıyoruz ki, bu bilinç daha çok çocuğa ulaşsın...” (Katılımcı 8).

“Çocuklar, gençler ve eğitimcilerle çalışıyoruz. Amacımız ekosentrik bakış açısına sahip, ekolojik yaşam becerilerine sahip bireylerin sayısını arttırmak ve aktif yurttaşlar yetiştirmek... Kendine Yeten Okul Bahçeleri” projemizle UNDP’den aldığımız fonla, devlet okullarında bahçe yapmak üzerine çalıştık. Bununla birlikte, “Eco-Rehab” Projesi aracılığıyla UNICEF, Welthungerhilfe (WHH) ve Türkiye Kalkınma Vakfı (TKV) ile ortak iş yürütme imkanı bulduk. Çalışmalardaki ortak paydamız, çocuklar, gençler ve eğitimciler... Ekolojinin bir parçası olarak toplumu gören bir yaklaşımın yanı sıra; ekosentrik bir bakış açısıyla, topluluğu oluşturan bireylerde doğaya yönelik etik bir paydaşlık zemini yaratmayı amaçlıyoruz. Beni bu girişimlerle bağlantılı işler yapmaya sevk eden şey ise, aynı etik duruşta buluşmamız ve birlikte hareket edebilecek imkânı bulmamızdı.” (Katılımcı 10).

Buradaki aktarımlar ve diğer katılımcılardan elde edilen bilgiler doğrultusunda, özellikle çocuklar ve gençler merkeze alınarak yürütülen faaliyetlerin, hem bireyleri doğal çevreye entegre etmek hem de ortak deneyim alanları açmak ve bunun aracılığıyla farklı aktörler arasında etkileşim kanalları oluşturarak, doğayla ilişkimizin nasıl olması gerektiği konusunda çocuklarda ve gençlerde bir farkındalık yarattığı ortaya çıkmaktadır.

Burada ifadeleri aktarılan son katılımcı, faaliyetlerinde özel olarak çocuklara yönelmesinde, küçük çocukların doğayla ilgili konularda birçok yetişkinden daha ilgili olmasına rağmen zamanla bu ilgi ve meraklarını kaybetmelerinde, ailelerin ve eğitimcilerin büyük bir rolü olduğunu fark etmesinin belirleyici bir etkisinin olduğunu şu sözlerle açıklamıştır:

“Genel olarak çocukların [doğayla ilgili konularda] çok meraklı olduğunu, ama bu ilgi ve merakın lise çağındaki öğrencilerde neredeyse tamamen yok olduğunu gözlemliyorum. Genel olarak velilerin ilgisizliği vb. nedenlerden, çocuğun da hevesinin ve ilgisinin giderek azalıp yok olduğunu bizzat gözlemliyorum. İlgili çok küçük bir kitle dışında, maalesef, genele baktığımda, hiç doğa-ekoloji konularında bilinçli ve/veya meraklı gençler ve yetişkinler göremiyorum.” (Katılımcı 10).

Öte yandan, katılımcılar, bu alandaki eğitim talebinin artık okul yöneticilerinden gelmeye başladığını ve kendilerinin çeşitli düzeydeki okullara verdikleri eğitimlerin geçmişe kıyasla hayli arttığını belirtmektedirler. Bu kişiler, bunun yanı sıra, kentsel tarım uygulamalarında çocuklarla yapılacak mikro düzeydeki faaliyetlerin, doğa ve toplum ilişkisine dair anlayışımızı değiştirebilmekteki gücüne olan inançlarını vurgulamaktadır. İki katılımcı konuyla ilgili şunları ifade etmektedir:

“Atık üretimi, kompost yapımı... Mesela okullar da şimdi bunu çok önemsiyorlar; kendi attığımdan kompost üretimini... Okullarda bahçeler kurarak, kendi gıdasını bir şekilde üretmeye, su hasadını anlatmaya, yağmur suyunu hasat yapmaya ve anlatmaya çalışıyorlar. Bir büyük ölçekte yapılacak şeyler var, bir de küçük ölçekte yapılacak şeyler var. Özellikle çocuklara küçük ölçekte yapılabilecek örneklerle başlayıp, sonrasında daha çok ilerlemek... Biz de bahçemizde bunların hepsini gösteriyoruz.” (Katılımcı 5).

“...Heybeliada Devlet Okulu’ndan bir İngilizce öğretmeni bizi buldu. O kişi, ‘Ben Milli Eğitim’den izinleri alacağım, bahçeyi yenileyeceğiz,’ dedi. ‘Yaşam İçin Toprak’ın [internet] sitesinde videoyu izleyebilirsiniz, isterseniz. Genelde, bizleri onlar [yani okul yöneticileri] buluyor. Çünkü, bu dönemde... birisi bir şey yapmak istemiyorsa, [bizim teklifimiz onlara] çok garip geliyor. ‘Biz okulunuzda böyle bir şey yapalım’ diye gittiğimizde, bazen, ‘Siz de kimsiniz? Neden böyle bir şey yapmak istiyorsunuz?’ gibi tepkiler alabiliyoruz. [Bu yüzden biz de artık,] [b]ize gelen talepler doğrultusunda hareket ediyoruz.” (Katılımcı 11).

Bir diğer katılımcı da, benzeri taleplerin sadece ilk ve orta düzeydeki okullardan değil, üniversite düzeyindeki öğrencilerden de gelmeye başladığını şu şekilde aktarmıştır:

“Okullar bizi ziyarete geliyorlar. Geçen, bir okul denk geldi. Bir sosyal sorumluluk projesi... Bir devlet üniversitesinden çocuklar... geldiler. Tanışalım dedik. Ellerini telefondan ayırmıyorlar, gözlerini [de]... Bize de telefona bakarak cevap veriyorlar. Ama günün sonunda [buradan] gitmek istemediler. ‘Şunu da yapalım’, ‘bunu da yapalım’, ‘şunu da ekelim’, ‘bunu da dikelim’ [dediler]... ‘Gerçekten, sonunda telefonsuz bir gün geçirdiniz’ dedim. Evet, gitmek istemiyorlar. ‘Daha ne yapalım?’ dediler ve farklı kesimden çocuklar bir arada bir şeyler paylaştılar. Yani, bu başka bir şekilde olamazdı. ...Bu, toprak sayesinde oldu. İnanın, o kadar güzel oldu ki, biz de çok keyif aldık. Yani, bu daha çok önerilse, daha çok insanlar yapabilse, alanları olsa veya biraz ilgilerini büyütebilseler... Çünkü günümüzde de bu teknoloji, çok şey, televizyonlar, filan, insanlara daha çok ilgi çekici geliyor.” (Katılımcı 4).

Katılımcılarla yapılan görüşmelerden anlaşılan, bu grupların amaçları doğrultusunda yaptıkları faaliyetlerin, sadece bugünün yetişkinlerine değil, geleceğin yetişkinleri olan çocuklara da doğa ve çevreye duyarlı bir bakış açısı geliştirmek için fırsatlar sunduğu yönündedir. Bu anlamda, doğal yaşam alanları içerisinde, doğayla küçük yaşlardan itibaren kurulmaya başlanan doğrudan temasın, çocukların ve gençlerin çevre duyarlılığı kazandırmada önemli bir adım

olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu tür faaliyetler, gerçekten de, sadece bu grupların ekoloji konusundaki farkındalığını artırmakla kalmamakta; aynı zamanda, bunların, üyesi oldukları ekosisteme karşı sorumluluklarının bilincini de erken yaşlardan itibaren kavrayabilmelerini sağlamaktadır. Bu ise, nihai olarak, bireylerin doğayla yakın bir bağ kurduklarında hem doğayla uyum içinde yaşama becerileri kazanabilmelerine, hem de daha sürdürülebilir yaşam sistemleri inşa edebilmelerine hizmet edecektir.

2.6 Kentsel Tarımla İlgili Sorunlar ve Engeller

Çalışmanın bu kısmında ise, katılımcıların kentsel tarım uygulamalarında karşılaştığı çeşitli zorluklar ve engeller ele alınmaktadır. Bu kapsamda, öne çıkan sorun ve engeller, mevcut mevzuatta konuyla ilgili boşluk ve eksiklerin bulunması; bu konularda toplumdaki yerleşik kalıpyargılar, bilgisizlik ve ilgisizlik; finansal yetersizlikler; bilhassa devlet kurumlarının genel olarak sivil toplum kuruluşlarına yönelik güvensizlik ve ilgisizliği olmuştur. Bu sorunlar ve engeller, katılımcılara göre, kentsel tarımın potansiyelinden tam olarak yararlanılmasını engellemekte ve sürdürülebilir tarım uygulamalarının yaygınlaşmasını zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, kentsel tarımın desteklenmesi ve geliştirilmesi için kapsamlı politikaların ve stratejilerin oluşturulması gerekmektedir. Bu kısımda, bunlarla ilgili katılımcıların görüşleri ayrıntılı olarak değerlendirilmektedir.

2.6.1 Toplumdaki Yerleşik Görüşlerden ve Önyargılardan Kaynaklanan Zorluklar

Görüşme gerçekleştirilen katılımcıların, kentsel tarım bağlamında karşılaştıkları sorun ya da zorlukların başında, çevre, tarımsal üretim ve kent ortamında tarımsal faaliyet icra etmek gibi konulara dair yenilikçi ve doğa dostu üretim teknikleri konusundaki bilgi eksikliğinin yanı sıra, toplumdaki kalıp yargılarla ve yarardan çok zarar getiren yerleşik teknik ve görüşlerle mücadele etme ihtiyacının geldiği görülmektedir. İki katılımcı, bu konuya dair şunları ifade etmektedir:

“Şimdi mesela [yaşadığı mahallede kümes yapıp tavuk bakan bir kişi] orada tavuğu var diye [komşuları tarafından Zabıta’ya] şikayet ediliyor ve [yasalara göre şehir alanında bu tür faaliyetler icra etmek

yasak olduğundan,] tavuğu alınıyor insanların... Zabıta buna aksiyon almak zorunda; kolaylaştırmayı bırakın... Çok zor bir şeyden bahsediyoruz. Şehirde bunu yapabilmek... Çünkü onun algısı, henüz, ‘o kadar [yani, kentte tarım yapacak kadar] aç değiliz’ [düzeyinde] anladığım kadarıyla.

İstanbul’da Piyer Loti bölgesini bilir misiniz, bilmiyorum. Ora[ları] şey aldı, bundan on sene önce, on beş sene önce, hatta yirmi sene önce, devlet oraları alıp tekrardan yeniledi. Kahveyi mahveyi de... İşte o eski otel olmayan yerlerde bizim evimiz var. Çok mütevazı bir mahalle orası. ...Babamla konuşuyoruz; babam da, babaannem de orada [yaşıyor]. Diyor ki [babam,] ‘herkes kendi gıdasını yetiştirdi; sonra bi baktık, eleştirenler olmaya başladı.’ Çünkü, kendi gıdanı yetiştirmek, köylülük algısı [(yani köylülük olarak algılanıyor, şehirliler tarafından.) [Diyorlar ki,] ‘Ne! Pazara gitmiyor musun?’ Sonra yoğurtlar önce evde yapılıyordu, sonra tasınızla yoğurdu almaya gidiyordunuz...” (Katılımcı 1).

Bir katılımcı da, yaşadığı sorunları, insanların tarımı sürdürülebilir hale getirecek teknik ve bilgiden yoksun olmasıyla ilintilendirmiştir:

“En büyük problem toplum içindeki insanların bilgi yetersizliği... Yaptıkları bazı hatalar ya da yanlışlıklar kasti değil; maalesef [doğrusunu] bilmediklerinden kaynaklanmakta... Örneğin, toplum içinde büyük bir bölüm, kompost, atıkla mücadele, yetiştiricilik ya da üretim terimlerini bilmiyor. Zorluklardan biri, maalesef bilgisizlik...” (Katılımcı 7).

Bir kısım katılımcılar ise, yoğun kimyasal endüstriyel tarım yöntemlerinin dışında tarımsal üretim yapılamayacağını savunan kişilere, ilaçsız üretim yapmayı kabul ettirmede zorluklar yaşadığını belirtmiştir. Katılımcılar, bu konudaki deneyimlerini şu şekilde aktarmıştır:

“Zorluklar her yerde var maalesef. Özellikle kendi alanımdaki en büyük zorluk, çiftçilerimize gereksiz yere ağır tarım ilaçları kullanmamaları gerektiğini ne kadar söylesek de, gerekli olmadığı halde inanılmaz yoğun bir zehir kullanımı var. Maalesef, kalıplaşmış yanlış bilgilerini kırıp, doğru bilgileri aktarmak ve kabul ettirmek çok zor... Çiftçilerimizin bu konuda bilinçlenmemesi durumunda,

maalesef, yediğimiz her sebze meyveden vücudumuza ciddi derece zehir almaya devam edeceğiz. Bu benim gözümde dünyadaki en büyük sağlık sorunu...” (Katılımcı 9).

“Ziraat ilaçları kullanıldığı için bütün sistemi değiştirdim ve hiç kolay olmadı. Öncelikle, toprağı ıslah ettim. Yani bu işler öyle dışarıdan görüldüğü gibi değil. Gerçekten köylü ve çiftçi çok değerli; ama şu anda ülkemizde maalesef bunun hiç kıymeti bilinmiyor. Ancak [bunun kıymetini] ne zaman anlıyorsunuz? Kendiniz bir şeyler üretmeye çalışınca... Onlar, mesela, benim gibi, doğal gübreye pek inanmıyorlar. Suni gübreye inanıyorlar, ara ara ilaçlama yapılmasının gerekliliğine inanıyorlar. Yani... benim gibi tarım işçisi tavuk çalıştırmıyorlar. Çok konuda anlaşılamıyoruz. Ama ben demiyorum ki, illa ben doğrucuyum... Onlara da saygı duyuyorum, ama pek anlaşılamıyoruz” (Katılımcı 4).

Aynı katılımcı, bu sürecin başında, bazı çiftçilerin kendisinin kullandığı tekniklere şüpheyle yaklaştığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Hiç kolay değil insanlara kabul ettirmek bunu. Bizim... bir abi bana dedi ki, ‘siz hayal görüyorsunuz... [bu işi] öyle üretim yapamazsınız’ dedi ve gitti...” (Katılımcı 4).

Bir başka katılımcı da, çiftçileri yeni tekniklere ikna etmenin, yerleşik bilgileri yıkmanın zorluklarından bahsetmiştir:

“İnsanla uğraşmak en zoru, dediğim gibi. Çalıştığım arkadaşları bu şekilde ikna etmek çok yordu beni ve çok zamanımı aldı. Hani bu işlerin böyle başarılabilirliğini, yapılabilirliğini kabul ettirmek en büyük zorluklardan biri oldu. Ya da tohumların ne olduğunu bilememek zorluk. Yani yetiştiricilik başlı başına zorluk... İlaç kullanmadan yetiştirmek zorluk... İnsanları ikna etmek zorluk... O kadar çok şey var ki aslında, alışılmışın dışına çıkmak herkes için o kadar kolay değil...” (Katılımcı 4).

Dolayısıyla, kentsel alanlardaki tarım faaliyetlerinin ekosistemle uyumlu bir şekilde sürdürülmemesinin ve tarım alanlarındaki verimin azalmasının öncelikli nedeninin, katılımcılara göre, halkın çeşitli kesimleri arasında bu konuyla ilgili doğru ya da yeterli bilgi olmamasına, bu alandaki yeniliklere

şüpheyle yaklaşılmasına ve belirli hataların ısrarla tekrar edilmesine bağlandığı söylenebilir.

2.6.2 Finansal Sürdürülebilirlik Sorunu

Kentsel tarım faaliyetlerinin sürdürülebilmesi ve geliştirilebilmesi hususunda, katılımcıların karşılaştıklarını belirttikleri ikinci sorun, proje ve uygulamalarının finansal sürdürülebilirliğiyle ilgilidir. Katılımcıların birçoğu, faaliyet alanlarının mali sürdürülebilirliği ile ilgili karşılaştıkları engellerin, hem projelerini sekteye uğrattığını hem de çalışmalarını dar bir alana sıkıştırdığını vurgulamıştır. Bu bağlamda, tez kapsamında görüşme yapılan sivil girişimlerin temsilcilerinin genellikle sınırlı maddi imkânlarla sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, katılımcıların çoğunun, projelerini sürdürebilmek için gerekli olan maddi kaynaklara erişimde sıkıntı yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Özellikle çevresel sorunlar gibi hayati bir konuda farkındalık yaratma ve toplumsal değişimi teşvik etme çabası içinde olan bu oluşumlar, çoğunlukla gönüllü çalışmalara ve bağışlara dayanmak zorunda kalmakta, bu da faaliyetlerinin sürekliliğini tehdit etmektedir. Sonuç olarak, finansal yetersizlikler, bu sivil oluşumların etkilerini azaltmakta ve projelerinin kapsamını daraltmakta, dolayısıyla kentsel tarım gibi önemli bir alanda sağladıkları kamusal faydayı da kısıtlamaktadır. Katılımcıların bu ortak sorunu, daha geniş bir destek yapısının oluşturulmasını ve mali kaynaklara erişimin kolaylaştırılmasını gerektirmektedir. Katılımcı 6, STK'ların karşılaştığı önemli bir sorunun mali sürdürülebilirliği sağlayamama olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Yani... iki ay sonra paramız bitiyor. Sürekli bu durumdayız. [Paramız] bir ay sonra bitiyor, iki ay sonra bitiyor; işte orada bir şey oluyor. Biraz para geliyor, biraz biraz... Yani, sürekli böyle... Rahat değiliz.” (Katılımcı 6).

Katılımcıya göre, bu durum, STK'ları Avrupa Birliği fonlarına ve yerel yönetimlerden gelecek desteklere bağımlı hale getirmekte; böylelikle, başka alanlara odaklanabilecekken, bahsedilen fon ve destekleri alabilmek için, çalışmalarını bu kurumların gündem ve talepleriyle sınırlandırmak durumunda kalmaktadırlar. Bu ise, kendilerinin bağımsız ve farklı önceliklere sahip projeler geliştirebilmelerini engellemektedir.

Katılımcı 4 ise, kendi bahçesinde yaptığı tarımsal üretimin tüm mali sorumluluğunu kendi başına üstlendiğini, bu nedenle de bunun sürdürülebilir olmasının zorluklar barındırdığını ifade etmiştir. Katılımcı, tüm bu zorlukları aşmak adına belirli stratejiler geliştirdiğini, ücretli atölyeler ve eğitimler düzenlediğini şu şekilde aktarmıştır:

“Destek olarak, yani kendime destek, kendi kendime destek yani... Tamamen bu bahçeyi sosyal sorumluluk projesi şeklinde götürüyorum. Çok da masraflı bir iş bu arada. Yani öyle çok dışarıdan görüldüğü gibi değil aslında. Ama ben buna seve seve katlanıyorum. Daha sürdürülebilir olması için, bahçede de bir takım eğitimler, böyle küçük ücretli eğitimler de olsa yapmayı düşünüyorum.” (Katılımcı 4).

Bir diğer katılımcı ise, belli fonlar ve işbirlikleriyle faaliyetlerini yürüttüklerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Kendine Yeten Okul Bahçeleri” projemizle UNDP’den aldığımız fonla devlet okullarında bahçe yapmak üzerine çalıştık. Bununla birlikte “Eco-Rehab” Projesi aracılığıyla UNICEF, Welthungerhilfe (WHH), Türkiye Kalkınma Vakfı (TKV) ile ortak iş yürütme imkanı bulduk” (Katılımcı 10).

Araştırma verilerinden anlaşılaacağı üzere, katılımcı sivil oluşum girişimlerinin faaliyet alanlarının sürdürülebilirliği konusunda karşılaştıkları diğer bir zorluğun maddi yetersizlikler olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada, katılımcıların çeşitli eğitim, atölye, seminer vb. strateji ve pratikler geliştirerek faaliyetlerini sürdürmeye çalıştıkları söylenebilmektedir. Yapılan görüşmelerden ortaya çıkan verilerden hareketle, katılımcıların çeşitli stratejiler izleyerek girişimlerini ayakta tutmaya ve faaliyetlerini sürdürmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle, bu alanda çalışan toplulukların çoğunun, ücretsiz etkinliklerin yanı sıra bazı eğitim ve uygulamalardan ücret alınması, kişi ve kurumlardan bağış toplanması, kendi bireysel kaynaklarının bu alandaki faaliyetlerde kullanılması, şirketlerle iş birliği yaparak ücret karşılığı faaliyetler düzenlenmesi veya maddi destek sağlanması, devlet kurumlarıyla iş birliği yapılarak kamu kaynaklarından yararlanılması; ve uluslararası kuruluşların sağladığı fon ve diğer maddî destek unsurlarından yararlanılması gibi yollar izleyerek, girişimlerini ayakta tutmaya ve faaliyetlerini sürdürmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır.

2.6.3 Kentte Tarım Yapılmasına Yönelik Yasal Boşluk ve Problemler

Saha verilerinden elde edilen bilgiler doğrultusunda, Türkiye’de kentsel alanlarda tarım ve ziraat faaliyetlerin ne şekilde gerçekleştirilebileceğine dair yasal mevzuattan ve devlet politikalarından kaynaklanan eksik ve engeller de, sürdürülebilir kentsel tarım uygulamalarının önündeki bir başka önemli sorun olarak tanımlanabilir. Bu konuya özel olarak dikkat çeken iki katılımcı görüşlerini şu şekilde aktarmıştır:

"Kent tarımı, şehirlerin sürdürülebilir gelişimi için son derece önemli bir alan. Ancak mevcut mevzuatlar, bu potansiyeli yeterince desteklemiyor. Tarım alanlarının korunması, kentsel dönüşüm projelerinde tarım arazilerinin kaybedilmemesi ve yerel üreticilerin desteklenmesi konularında net kurallar yok. Ayrıca, kentsel tarım uygulamaları için gerekli izinler ve teşvikler konusunda belirsizlikler var. Bu durum, hem çevresel sürdürülebilirliği tehdit ediyor hem de yerel gıda güvenliğini olumsuz etkiliyor. Mevzuat eksikliklerinin giderilmesi, şehirlerimizin hem ekolojik hem de ekonomik açıdan daha sağlıklı bir yapıya kavuşması için kritik önemde.

Kent tarımı, şehirlerin sürdürülebilir gelişimi için son derece önemli bir alan, ancak belediyelerin imar politikaları bu potansiyeli yeterince desteklemiyor. Mesela, Belediyenin bostanları ortak imara açması da büyük bir problem aslında; çünkü, bir heves bu işe giren, ama [karşılaştığı engeller nedeniyle] çok çabuk sıkılan kişiler de var. Bu konuda daha fazla dikkatli davranmak gerekiyor" (Katılımcı 12).

"Mevcut yasal mevzuat kent tarım uygulamalarını yeterince desteklemiyor. Bana göre tarım alanlarının korunması ve kentsel dönüşüm süreçlerinde bu arazilerin kaybedilmemesi için net ve etkili yasaların olmaması büyük bir sorun. Gerekli yasaların eksikliği, hem çevresel sürdürülebilirliği tehdit ediyor hem de yerel gıda güvenliğimizi olumsuz etkiliyor. Eğer bu mevzuat eksiklikleri giderilmezse, şehirlerimiz hem ekolojik dengenin bozulmasına hem de ekonomik kayıplara maruz kalacak. Bizlerde üretici olarak ihtiyaç duyduğumuz kaynaklara erişmekte zorluklar yaşamaya devam edeceğiz" (Katılımcı 17).

Bu alıntılar ve diğer katılımcılarla yapılan görüşmeler ışığında, kent tarımına yönelik mevzuat eksikliklerinin, kentsel alanlardaki tarım faaliyetlerinin sürdürülebilirliğini tehdit ettiği anlaşılmaktadır. Gerçekten de, tarım alanlarının korunması ve bu alanların kentsel dönüşüm projelerinde kaybedilmemesi konusundaki belirsizliklerin, yerel üreticilerin motivasyonunu olumsuz etkilediği söylenebilir. Sosyolojik açıdan, bu durum, bireylerin güven duygusunu zayıflatmakta ve tarım faaliyetlerine yönelik katılımı azaltmaktadır. Katılımcıların ifadesiyle, belediyelerin imar politikalarının da kent tarımını yeterince desteklememesi, hem çevresel hem de sosyal açıdan ciddi sonuçlar doğurabilmektedir. Bostanların ortak imara açılması gibi uygulamalar, katılımcıların da belirttiği gibi, başlangıçta heyecan verici olsa da, sürdürülebilirlik açısından riskler taşıyabilmektedir. Katılımcıların bu konuda dikkatli olmaları gerektiği vurgusu, bireylerin projelere katılımını etkileyen motivasyon ve destek unsurlarını ortaya koymaktadır.

Bir katılımcı, Türkiye’de devletin tarıma yönelik yaklaşımı açısından, 1940’ların sonunda küresel siyasal konjoktürde ortaya çıkan değişimin de belirleyici olduğuna dikkat çekerek, bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“...[B]u iş ne zaman bozulmuş? 1950’den sonra bozulmuş. Çünkü, benim [araştırma] konum da ‘Truman Doktrin’in Türkiye’ye etkileri’ydi. O dönem çok araştırdım bu konuyu. Orada da rast geldim bu şeye, tarım konusuna... İşte, ellilerden sonra tamamen bu zaten tarımsal olarak bağlanmaya başlamış Türkiye [ABD’ye]... Ondan sonra da değişim başlamış. Biliyorsunuz, zaten dünyadaki en büyük... insan ilacı yapan firmalar, aynı zamanda bitki ilacı da yapan, gübre de yapan firmalar... Ne güzel değil mi!” (Katılımcı 4).

Aynı katılımcı, çevre sorunlarını doğrudan etkileyen politika ve siyasi kararlara dair de söyleyecek çok sözü olduğunu belirtmiş; ancak, mülakat için kayıt alınması nedeniyle rahat konuşamadığını ifade ederek, bürokratik alanda yapılan işleri, kalıcı ve kapsayıcı olmaktan ziyade, göstermelik oldukları anlamına gelecek şekilde, “mış gibi yapılan işler” diyerek tanımlamıştır.

Katılımcıların bu alandaki tespitleri genel olarak değerlendirildiğinde, bu kapsamda, bu alandaki mevzuat eksikliklerinin ve yetersiz imar politikalarının şehirlerin ekolojik dengesi üzerindeki olumsuz etkileri göz ardı edilmemelidir.

Yerel gıda güvenliği açısından, tarım alanlarının korunması ve geliştirilmesi kritik bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda, kentsel tarım uygulamalarının desteklenmesi, şehirlerin ekonomik canlılığını artıracak ve toplumsal fayda sağlayacaktır. Sonuç olarak, katılımcıların da belirttiği gibi, kent tarımının sürdürülebilir gelişimi için mevzuat ve imar politikalarının gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu alandaki eksikliklerin giderilmesi, hem bireylerin katılımını artıracak hem de şehirlerin ekolojik ve ekonomik dengelerini koruyacaktır. Kent tarımına dair daha fazla bilinç ve destek sağlamak, şehirlerin geleceği için hayati bir adım olarak önem teşkil etmektedir.

2.6.4 Sivil Toplum Faaliyetlerinin Sürdürülebilirliğine Yönelik Engeller

Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda, faaliyet alanlarında karşılaştıkları üçüncü zorluğun, görüşme yapılan sivil girişimlerin de parçası olduğu sivil toplum alanı ve kuruluşlarına dair Türkiye’deki mevcut kalıpyargıların, bürokratik engel ve olumsuz yaklaşımlarla ilgili olduğu söylenebilir. Katılımcıların da aktardığı üzere, kamusal hizmet ve faaliyetlerin yürütülmesinde ve geliştirilebilmesinde devlet kurumlarının, yerel idarenin ve sivil toplum kuruluşlarının paydaşlığının önemi Türkiye’de henüz tam olarak anlaşılmamış; bu nedenle de, bugüne kadar bu alanlarda yapılanlar çoğunlukla sınırlı kalmış ve sürdürülebilir uygulamalara dönüşememiştir.

Katılımcılardan biri (Katılımcı 6) belediyelerin sivil toplumu gerçek bir paydaş olarak görmekte zorlandığını ve sivil toplumu kendilerinden sürekli bir şeyler talep eden bir grup insan olarak gördüklerini belirtmiştir. Aynı katılımcı, sivil toplumla karşılıklı bir iş birliği yapılabileceği ve sivil toplumun belediyelere sunabileceği çok şey olduğu gerçeğinin henüz herkes tarafından görülmediğini ifade etmiştir. Aynı katılımcı, bir diğer sorunun da devletin çeşitli kurumlarıyla hasbelkader kurulan ilişkilerin daha ziyade kişilere bağlı olduğunu, bu kişilerin bürokrasi içerisindeki yerlerinin değişmesi durumunda, yerlerine gelen yeni kişilerle çoğu zaman mevcut ilişkilerini ve işbirliğini sürdüremediklerini ifade etmiştir. Bu duruma bir örnek veren katılımcı, geçmişte Tarım Bakanlığı’nın Organik Tarım Dairesi ile yakın bir çalışma ilişkisi içinde olduklarını ve o dönemki daire başkanı ile doğrudan iletişim kurabildiklerini; ancak, kendisinin yerine atanan yeni bürokratin bu konulara sıcak bakmaması nedeniyle o bağın

koptuğunu ve artık Organik Tarım Dairesi'nin faaliyetleri ve çalışmaları hakkında bilgi sahibi olmadıklarını şu sözlerle dile getirmiştir:

“Ben işe girdiğimde... gerçekten çok yakın bir iş birliği vardı. Üç beş yıl öncesine kadar, Türkiye’de kullanılan pestisit miktarlarını TÜİK verilerinde görebiliyorduk. Artık onlar açıklanmıyor, bunun takibi yapılamıyor. Yani hükümet tarafında hiçbir şey yapılmıyor bu konuda. Tarım arazilerini başka şeylere açmak dışında... O yüzden, yani ister istemez çok kısıtlı bir alanda kalıyoruz” (Katılımcı 6).

Aynı katılımcı, çevre alanında bireylere farkındalık kazandırmak için yürüttükleri projelerde hükümet birimleriyle hem yerel düzeyde hem de belediyelerle ortak iş birliği yapmanın zorluklar barındırdığını şu şekilde aktarmıştır:

“‘Zehirsiz Sofralar’ projesinde, Türkiye’de bu konudaki iyi örneklerin videolarını çektik, belgesel dizisi hazırladık. YouTube’da görebilirsiniz; isterseniz linklerini gönderirim. O belgesel dizisine Tarım Bakanlığı’nın araştırma geliştirme ödülü var. Dedik ki, ‘sizin bu konuda çok önemli çalışmalarınız olduğunu biliyoruz. Lütfen izin verin, bir bölümü de size ayıralım.’ [Ancak] [b]unun için [üst birimlerden] izin alamadılar. Yani bir STK’ya röportaj vermeye dahi izin alamadılar. Yani o oradaki bürokratlar da aslında konuşamıyorlar, bir şey söyleyemiyorlar. Gerçekten çok önemli çalışmaları var, bu zehirsiz üretim konusunda; [ama] bunu söyleyemiyorlar. Yani, o yüzden, şu andaki durum böyle... Gittikçe, [kamu kurumlarıyla aramızdaki] iletişim koptu...” (Katılımcı 6).

Bu bağlamda, katılımcıların gözlem ve deneyimlerine dair aktardıkları, Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV) tarafından hazırlanan "Sivil Toplum İzleme Raporu: (2023)" araştırma verileriyle de örtüşmektedir. Türkiye’de devlet-STK finansal ilişkisini düzenleyen yasal çerçevenin yetersizliği, sadece çevre alanında değil, neredeyse her alanda çalışan STK’ların ihtiyaçlarını karşılamada da yetersiz kalmaktadır. Bu kapsamda, kurumsal bağışçıları teşvik edecek düzenlemeler sınırlıdır (TÜSEV, 2023). Türkiye’de STK’lar arasında "düşük" düzeyli olarak sınıflandırılan kuruluşların neredeyse hiçbiri, yerel veya ulusal düzeydeki resmi makamlardan aynı veya nakdi yardım almamış ve resmi kurumlarla iş birliği yapmamıştır. Yine neredeyse hiçbiri, mevzuat ve politika

geliştirme süreçlerinde düzenlenen danışma toplantılarına katılmamıştır. Buna paralel olarak, bu gruptaki kuruluşlardan hiçbirisi, resmi makamlarca oluşturulan danışma, istişare ve çalışma gruplarının içinde de yer almamıştır (TÜSEV, 2023). Özetle, Türkiye'de STK'ları "düşük" kapasite olarak gruplandıran TÜSEV, bu kategorinin özelliklerini şöyle sıralar: En az çalışanı ve gönüllüsü olanlar, gelirleri en düşük olanlar, çok azı yurt içinde bir üst kuruluşa üye olanlar, tüzel niteliği olmayan oluşumlara veya uluslararası ağlara üye olmayanlar, neredeyse hiçbirinin iktisadi işletmesi olmayanlar, yurt dışından hibe almayanlar ve çok azı resmi makamlarca oluşturulan danışma, istişare veya çalışma gruplarında yer alanlar (TÜSEV, 2023).

Tüm bu veriler ışığında, kentsel tarım alanında faaliyet gösteren sivil oluşum girişimlerinin, devlet kurumlarıyla ilişkilerinde karşılaştıkları sorun ve engellerin hem Türkiye'de devlet bürokrasisinin organizasyonel yapısından hem de ilgili mevzuata dayalı aksaklık ve sorunlardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak, devlet politika süreçlerine sivil toplum aktörlerini yeterince paydaş olarak dahil etmemektedir. Bu durum, kentsel tarım yapan sivil oluşumların temsilcilerinin de ifade ettiği gibi, faaliyetlerinin sektöre uğramasına ve sınırlı düzeyde kalmasına, etkinliklerini daha geniş kitlelere ulaştıramamalarına ve ihtiyaç duydukları maddi ve manevi kaynaklardan çoğunlukla yoksun kalmalarına neden olmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TARTIŞMA

Bu bölümde, kent tarımı uygulamaları yapan sivil girişimlerin temsilcilerinin faaliyet alanlarına yükledikleri anlamlar, araştırma bulguları ışığında, doğa-toplum ilişkisinin dönüşümü bağlamında tartışılacaktır. Tezin ana hedefi doğrultusunda, kent tarımı uygulamalarıyla çevre sorunlarına dikkat çekerek çözüm stratejileri geliştirmek ve böylece ekolojik yaşam pratiklerinin benimsenmesinde yol gösterici bir rol üstlenerek, belirli stratejiler ve pratik uygulamalar geliştiren sivil girişimlerinin aktardıkları üzerinden bir değerlendirme yapılacaktır. Kent tarımı uygulamalarını permakültür felsefesiyle bağdaştırarak, doğa-toplum ilişkisini dönüştürebilmek için harekete geçtikleri noktadan hareketle, katılımcıların ekolojik uyum, değişim ve dönüşüme yönelik pratikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın bulguları açısından yapılabilecek ilk tespit, katılımcıların tarım faaliyetlerini tamamen kentsel alanlarda gerçekleştirmeye yönelmiş olmalarıdır. Bu kişiler, üyesi oldukları sivil girişimler aracılığıyla, genel olarak mevcut doğa-toplum ilişkilerinin neden olduğu çevre sorunlarına çözüm olarak kent odaklı tarımsal faaliyetlerde dönüşümün gerekliliğini vurgulamaktadırlar. Onlara göre, kentler, hem çevreyle ilgili sorunların başlıca nedenlerinden biri hem de çözümünde merkezi bir rol oynadığı için önemlidir.

Bahçeci (2019) de, İstanbul'da yaptığı çalışmasında kentteki tarımsal uygulamaların uzun bir geçmişe sahip olduğunu göstermiş ve 7645,5 ile 60071 hektar arasında bir alanda kent bahçeciliği yapılabileceğini vurgulamıştır. Çalışma, kentsel alanların hem gıda tedarikini destekleme, hem çevre sorunlarının çözümlenmesine katkı sağlama, hem de sosyo-ekonomik açıdan dirençliliği artırma potansiyeline dikkat çekmektedir. Kanbak (2016) ise, Yedikule bostanlarını incelediği çalışmasında, kentin dönüşümünün yanı sıra, gıda güvenliği, yerel tohumların geleceği ve kırsal-kentsel politikaların ayrıştırılması gibi konulara odaklanmıştır. Bu bostanlar, hem küçük çiftçiler için geçim kaynağı, hem yerel topluluk için ürün, hem de ekim alanı sağlayan bir uygulama olarak değerlendirilmektedir.

Katılımcılar da benzer şekilde şehirlerin ekosistem içindeki güçlü ve zayıf yönlerine dikkat çekerek, bireylerin tercihlerini değiştirerek daha sürdürülebilir yaşam sistemleri kurulabileceğini ve doğal yaşamla uyum içinde yaşanabileceğini belirtmişlerdir. Katılımcıların ifadelerinden anlaşıldığı gibi, kentin ve doğanın yeniden üretiminin birbiriyle karşılıklı ilişki içinde olduğunu vurgulanmaktadır. Bu kişiler, kent tarımı uygulamalarıyla toplumda var olan kalıp yargıları değiştirmeyi ve dönüştürmeyi amaçlamaktadırlar.

Bu bağlamda, kent tarımı uygulamaları yapan birçok katılımcının permakültür felsefesi temelli kent tarımı yaptıkları ve uygulamalarının yaygınlaştırılması adına, eğitim, atölye ve seminerler düzenledikleri önemli bulgulardan biridir. Katılımcıların görüşmelerde altını çizdikleri permakültür etik değerleri, Hemenway (2018: 18)'in detaylı olarak açıkladığı permakültür etik değerleriyle örtüşmektedir. Permakültürün ilk etik değeri, yeryüzünü gözetmeye dayanır. İkinci ilkesi ise, insanların yaşam alanlarının ekosistemle uyumlu bir şekilde korunması ve sürdürülebilir olması fikridir. Böylece, bu etik unsur korunduğunda, üçüncü ilkenin devreye gireceği savunulmaktadır. Bu da tüketim biçimlerinin ekosistem temelli değişeceği anlamına gelir. Bu bağlamda, daha önce de açıklandığı gibi, permakültür, doğadaki mevcut sistemin taklit edilerek insan topluluklarının yeniden sürdürülebilir bir şekilde tesis edilebileceğini savunur. Benzer şekilde, katılımcılar da, bu bağlamda, bu etik değerleri benimseyerek ekosistemle uyumlu kent tarımı uygulamaları yapmaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla, ilk etik değer olan yeryüzünü gözetme fikriyle aynı bakış açısıyla, doğal sistemle uyumlu davranış kalıpları geliştirdikleri anlaşılmıştır. Katılımcıların inşa etmeye çalıştıkları kent bahçeleri aracılığıyla ikinci etik değeri uygulamaya çalıştıkları da söylenebilir. Katılımcılar, kent bahçelerini ekosistemle uyumlu şekilde planlamaktadırlar. Katılımcıların belirttiği gibi, eğer bu etik kurallar benimsenirse, bireylerin tüketim alışkanlıklarında aşamalı olarak değişim gerçekleşecektir. Katılımcılar, bu değişikliğin kalıcı ve sürdürülebilir olması için, hem atık yönetimini hem de kompost yönetimini uygulamaya çalışmaktadırlar.

Katılımcıların permakültür etik değerlerini benimseyerek uygulamakta oldukları kent tarımı uygulamalarında, temelde, doğadaki bütün canlıların iş birliği içinde kendilerini yenileme kapasiteleri aracılığıyla ekonomik küçülmeyi savundukları hususu da önemli bir bulgudur. Böylece, bu, uygulamakta oldukları faaliyet alanlarında doğa-toplum iş birliğini yansıtmaktadır. Bu bağlamda,

ekosisteme uyum kapasitesi geliştirerek mevcut sistem içinde değişim vurgulanmaktadır.

Koşu bandı üretim teorisi, kapitalizmin yapısının, devlet veya firmalar tarafından alınan üretim ve tüketimle ilgili kararların ekolojik hedeflere hizmet edemeyeceğini savunur (Pellow, 2000: 15). Bu teorinin temel argümanı, devletlerin ekolojiyi destekleyen etkili politikalar geliştiremeyeceğidir. Bunun nedeni, devletlerin bütçe krizine girmemek amacıyla kapitalist üretimin sürekli genişleyen birikimini desteklemek zorunda olmalarıdır. Yani, devletlerin işleyişi ve sürekliliği, bu sistemde oluşan toplumsal artı değerden, vergi biçiminde aldıkları paya sıkı sıkıya bağlıdır (O'Connor, 1973). Ekolojik kriz, önceki birikim krizlerinden farklı bir karaktere sahiptir. Bu krizin çözümü, doğanın daha fazla tahakkümüyle değil, doğayı biyolojik ve fiziksel olarak yeniden üretebilen teknolojilerin geliştirilmesiyle mümkündür (O'Connor, 1994: 158). Bu bağlamda, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması için mevcut ekonomik yapıların yeterliliğini savunan kuramların aksine, bu yapıların, çevresel hedefleri gerçekleştirme kapasitesinin sınırlı olduğu ve ekolojik krizle başa çıkmak için radikal değişimlerin gerekliliğinin giderek daha belirgin hale geldiği savunulabilir. Dolayısıyla, ekolojik sorunların çözümü için alternatif üretim ve tüketim modellerine yönelmek, kapitalist sistemin temel dinamiklerine meydan okumayı ve ekolojik farkındalığı ön planda tutmayı gerektirmektedir.

Katılımcıların kent tarımı uygulamalarını yaygınlaştırma amaçlarını açıklarken, endüstriyel tarım, karbon ayak izi, aşırı tüketim ve atık sorunu gibi sorunlara dikkat çektikleri görülmektedir. Bunun anlaşılması için gıda verimliliği ve doğa-toplum arasındaki bağın zayıflaması gibi faktörlere dikkat çekmektedirler. Bu noktada, katılımcıların doğada meydana gelen tahribatın aşırı üretim ve tüketim olgularıyla bağlantı kurdukları anlaşılmaktadır. Katılımcılar, permakültür temelli kent tarımı uygulamalarında ekonomik döngünün doğanın kendini yenileme kapasitesine göre şekillenerek yeniden dönüştürülmesine vurgu yapmaktadırlar. Bu noktada yaklaşım ve uygulamaları, koşu bandı üretim teorisiyle benzerlikler içermektedir. Koşu bandı üretim kuramının da belirttiği gibi, kapitalist üretim tarzı, çevre sorunlarına çözüm bulmak yerine, sorunları daha fazla derinleştirmektedir. Bu üretim sisteminde doğal kaynaklar tüketilerek çevresel krizler derinleştirilmektedir. Bu noktada, koşu bandı üretim kuramı ve permakültür bakış açısı, çevre sorunlarının çözülmesi konusunda benzer görüşe

sahiptirler. Sorunların çözülmesi için günümüzdeki insan topluluklarının tüketim kalıplarının, ekonomik küçülme temelinde dönüştürülmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Ancak, yukarıda anlatıldığı gibi, permakültür yaklaşımına benzer şekilde, koşu bandı üretim kuramı doğanın sömürsünü, doğayla özdeşleştirilen kadınların ve diğer grupların sömürsüyle ilişkisini kurmadan analizlerini gerçekleştirir.

Katılımcıların kent tarımı uygulamalarında permakültürün üç etik değerinden biri olan "üretimde kâr amacı gözetmeden, bireylerin öz tüketimi esas alınarak üretim yapılması, ihtiyaç fazlasının diğer canlılarla paylaşılması ve artan ürünlerin bağışlanması" vurgusu, kapitalist sistemin kâr amaçlı üretim ve sermaye birikimi ilkeleriyle temelde çelişmektedir. Dolayısıyla, kentte tarım uygulamaları yapan katılımcıların, gündelik yaşamlarında permakültür etik ve ilkelerini esas alarak yürüttükleri faaliyetlerde, üretim ve tüketim olgusuna kapitalist bakış açısının tamamen zıttı bir perspektiften yaklaştıkları ve kapitalist üretim ve tüketim sistemine karşı koymaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Permakültürün kurucuları, permakültürün faydalarını açıklarken, yerel üretimi teşvik eden, aşırı üretim ve tüketime karşı duran, doğadaki tüm sistemler içinde (insan, hayvan ve diğer canlılar) paylaşımı ve dayanışmayı destekleyen temel ilkeler doğrultusunda, kapitalist ekonomik sistemin kâr amaçlı üretim, tüketim ve birikim sistemiyle çatıştığını belirtmektedirler. Bu bağlamda, katılımcıların benimsediği permakültür etik değerleri, neoliberal kapitalist pazar ekonomisine bağımlı üretici ve tüketici bireyleri değil, yerelde üretim yapan ve tüketen bireyleri desteklemektedir. Harvey'e (2005) göre, neoliberalizm, politik-ekonomik pratiklerin bir teorisi olarak tanımlanabilir. Bu teori, toplumların refahını artırmak için güçlü özel mülkiyet hakları, serbest piyasalar ve serbest ticaretin teşvik edilmesi gerektiğini savunur. Neoliberalizm, bireysel girişim yeteneklerini ve özgürlüklerini serbest bırakarak ekonomik büyümeyi hedefler. Ancak Harvey (2005), bu yaklaşımın sosyal eşitsizlikleri derinleştirme ve kamusal alanları daraltma potansiyeline de dikkat çeker. Neoliberalleşmeyle birlikte pek çok "yaratıcı yıkım" yaşanmıştır. Harvey'e (2005) göre, yıkılanlar yalnızca daha önceki kurumsal çerçeveler veya iktidarlar değil, aynı zamanda iş bölümleri, sosyal ilişkiler, toprağa bağımlılık ve geleneksel alışkanlıklardır. Dolayısıyla, neoliberalizmin yalnızca ekonomik etkileri değil, toplumsal ve politik sonuçları da dikkatlice incelenmelidir (Harvey, 2005: 10-11). Bu bağlamda, permakültür,

küresel neoliberal kapitalist sistemin işleyişine taban tabana zıttır. Permakültür felsefesini benimseyen katılımcılar da neoliberalizmin toplumsal sonuçlarına dikkat çekerek yerel üretim ve tüketimin desteklenmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Bu doğrultuda, katılımcıların da belirttiği gibi, üretimde kullanılan bazı maddeler çevreye doğrudan zarar vermektedir. Bunlardan bazıları tarımda kullanılan kimyasal gübreler ve zararlılarla mücadelede kullanılan pestisitlerdir. Bu durum, neoliberal kapitalist pazar ekonomisinin daha fazla ürün elde etmek için benimsediği üretim teknikleriyle çelişmektedir. Katılımcılar, permakültürün "ürünlerin doğaya saygılı bir şekilde ve doğayla iş birliği içinde üretilmesi, paylaşılması ve bağışlanması" ilkesiyle, kapitalist ekonomik sistemin ekonomik ve toplumsal sorunları doğadan ayrı bir bakış açısıyla, ekonomik büyüme yoluyla çözme eğilimine karşı çıkmaktadırlar. Böylece, katılımcılar uygulama alanlarında ekonomik büyüme gözetilmeden de ekonomik ve toplumsal sorunların çözülebileceğini göstermeye çalışmaktadırlar.

Bulgular kısmında detaylı olarak tartışıldığı gibi, tezdeki çarpıcı bulgulardan bir diğeri, görüşmeyi kabul eden katılımcıların çoğunluğunun kadın olmasıdır. Kadınların profilleri incelendiğinde; bu kadınların çoğunlukla orta sınıftan gelen, eğitim seviyeleri çoğunlukla lisans düzeyinde, genç ve orta yaş grubunda oldukları görülmektedir. Bu bağlamda, çevreyle ilgili sorunlara yönelik kitlesel farkındalığın ve hareketlerin ortaya çıktığı 1970'lerden başlayarak yapılan araştırmalar da, iklim değişikliği, kirlilik, atık vb. gibi çevre sorunlarına kadınların erkeklerden daha fazla endişe duyduklarını göstermektedir (Bord & O'Connor, 1997: 831 Akt Çelik ve Küçük, 2022: 393).

Türkiye özelinde ise, örneğin Gül ve Yaman (2021) tarafından Ankara ilini kapsayan bir çalışmada, atık konusunda kadınların erkeklere oranla daha duyarlı oldukları, bu konu üzerinde daha fazla düşündükleri ve pratik uygulamalar yaptıkları gösterilmiştir. Çalışmada, kadınların çevre kirliliği bağlamında atık sorununu önemli bir sorun olarak gördükleri ve önlenmesinde kendilerini daha fazla sorumlu hissettikleri belirtilmektedir. Öksüz (2023) tarafından İstanbul Anadolu Yakası'nda bulunan üç Halk Eğitim Merkezi'nde yürütülen çalışmada da, kadınların çevre duyarlılığı, bilgilerini davranışa dökme, çevresini bilgilendirme ve geri dönüşümü destekleme toplam puanlarının erkeklerin puanlarından daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Çelik ve Küçük (2022) tarafından

Şanlıurfa ilinde yürütülen çalışmada ise, diğerlerine benzer şekilde, kadınların çevre duyarlılıklarının erkeklerinkinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonucun belirlenmesindeki etkenin toplumsal cinsiyet rolleri olduğu belirtilmiştir.

Bu doğrultuda, araştırma bulgularından elde edilen veriler de literatürdeki bulguları destekler niteliktedir. Kent tarımı uygulamalarına ve eğitimlerine gönüllü olarak katılanların benzer bir profile sahip olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcılara, eğitimlere ve bu faaliyet alanlarına gönüllü olarak katılanların cinsiyeti sorulduğunda, daha önceki bulgularda da belirtildiği gibi, çoğunluğun genç ve orta yaştaki, orta sınıf ve kentli kadınlardan oluştuğu belirtilmiştir. Bu demografik özelliklere sahip bireyler, kendi sosyal konumlarına göre kent odaklı permakültür temelli kent tarımını benimseyerek, doğa sorunlarına çözüm önerileri geliştirmeye çalışmaktadırlar.

Katılımcıların ifadelerine göre, kent tarımı uygulamalarında kadınların daha aktif olmasının ardındaki sebeplerin, toplumsal cinsiyet rolleri ve kadınların bakım verme sorumlulukları etrafında şekillenmekte olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda, toplumda yaygın olan kadın-doğa ve erkek-kültür ayrımı gibi cinsiyetçi yaklaşımlar, kadınların tarım ve çevreyle olan ilişkisini belirleyen temel dinamikler arasında yer almaktadır. Doğayı kadınsı, kültürü ise erkek egemen bir alan olarak tanımlayan bu ikili bakış açısı, kadınların doğal olarak bakım veren ve doğayla daha yakın bir ilişki içinde olan varlıklar olarak algılanmasına yol açmaktadır. Bu nedenle, kent tarımı gibi doğayla etkileşimi artıran uygulamalarda, kadınların daha fazla yer alması, bu toplumsal normların bir yansıması olarak görülebilir.

Katılımcıların da vurguladığı gibi, toplumun kadınlardan beklediği bakım verme sorumluluklarının da bu durumu önemli ölçüde etkilediği görülmektedir. Geleneksel olarak ailelerinin ve topluluklarının bakımını üstlenen kişiler olarak görülen kadınlar, bu rol nedeniyle doğal alanlarla (bahçeler, parklar, yeşil alanlar) daha güçlü bir bağ kurmaktadırlar. Ailelerinin gıda ihtiyaçlarını karşılamak ve doğayla kurdukları ilişkiyi derinleştirmek amacıyla kent tarımına yönelen kadınların bu tercihinin, mevcut toplumsal yapıdan kaynaklandığı tahmin edilebilir.

Katılımcılar, faaliyetlere katılım ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkileri açıklarken "yeniden üretim" kavramını doğrudan dile getirmeseler de, söylemlerinde eko-feminist perspektifin izleri görülmektedir. Doğa ile kadınlar

arasındaki bağlantıyı savunan ve cinsiyet eşitsizliği ile çevresel sorunlar arasında bir bağ kuran eko-feminizm, kadınların doğal kaynakları yönetme ve çevreyle ilişkilerini derinleştirme konusunda daha fazla sorumluluk taşıdıklarını öne sürmektedir. Bu bağlamda, kadınların kent tarımındaki rolü yalnızca gıda üretimiyle sınırlı kalmazken; aynı zamanda, doğayla olan ilişkiyi güçlendiren bir yeniden üretim sürecine de dönüşmektedir.

Sonuç olarak, kent tarımı uygulamalarında kadınların aktif rol almasının altında yatan cinsiyetçi yaklaşımlar ve toplumsal beklentiler, eko-feminist bir çerçevede ele alındığında daha kapsamlı bir şekilde anlaşılabilir. Bu durum, kadınların doğayla kurduğu ilişkiyi güçlendirirken, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile çevresel sürdürülebilirlik arasındaki bağlantıyı da açıkça biçimde ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, kent tarımının, hem kadınların güçlenmesi hem de doğanın korunması için önemli bir platform oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Öte yandan, kent tarımı uygulamalarını yürüten katılımcı sivil oluşumların, faaliyet alanlarında bilinç dönüştürmeyi hedeflediği de söylenebilir. Katılımcılar, günümüz toplumlarının doğadan uzak, insan merkezli bir anlayışla şekillendiğini belirterek bu dönüşümün gerekliliğine dikkat çekmektedir. Bu hedef, sadece tarımsal üretimin artırılmasının ötesinde, toplumdaki yerleşik kültürel değerler, normlar, etik kurallar ve inançlar gibi geniş bir yelpazede dönüşümü kapsamaktadır. Katılımcılar, bu dönüşümün toplumların doğayla ilişkisini derinleştirerek daha sürdürülebilir bir gelecek inşa etme potansiyeli taşıdığına inanmaktadır. Bu açıdan, bilinç dönüştürme hareketi, bireylerin ve toplulukların ekolojik ve sosyal sorunlara yönelik farkındalığını artırmayı amaçlamaktadır. Bu süreç, katılımcıların da ifade ettiği gibi, doğa-toplum ilişkisine dair insanı merkeze alan yerleşik doğa görüşünü de de, doğayla faydacılık ve verimlilik ekseninde kurulan kapitalist ilişki tarzını da dönüştürmeyi hedeflemektedir.

Katılımcılar, modern toplumsal bilincin inşasında Batı merkezli dünya görüşü ve değerlerinin etkili olduğunu ve doğanın nesneleştirildiği, insan merkezli bir bakış açısının ekolojik sorunların kökeninde yattığını ifade etmektedir. Dolayısıyla, bu durumun dönüşümü için, onlara göre, bilinç düzeyinde bir değişim gereklidir. Bu değişim, toplumların doğayla olan ilişkisini yeniden tanımlayarak sürdürülebilir bir çerçeveye oturtmak için kritik bir adımdır. Katılımcıların görüşleri, çevresel sorunların çözümü için, Catton'ın da belirttiği gibi, doğa-toplum etkileşimine yönelik algı ve davranışların değişmesi gerektiğini

göstermektedir. Catton, bu bağlamda toplumsal bilincin ekolojik sürdürülebilirlik temeli üzerinden yeniden yapılandırılması gerektiğini savunur (Catton, 1976: 276-291; 1994: 74-95; Catton ve Dunlap, 1978a: 41-60; 1978b: 433-452; Dunlap, 2002: 10-36).

Sonuç olarak, kent tarımıyla uğraşan katılımcı sivil oluşumların bilinç dönüştürme hedefleri, toplumsal normların ve kültürel değerlerin dönüşümüne yönelik bir çağrı niteliğindedir. Bu çağrı, sadece tarımsal üretimi değil, aynı zamanda toplumsal bilinç ve çevresel sürdürülebilirlik arasında güçlü bir bağ kurmayı hedeflemektedir. Bu dönüşüm, ekolojik krizlerin üstesinden gelmek ve doğa ile toplum arasındaki ilişkiyi yeniden inşa etmek için gereklidir. Katılımcılar, sürdürülebilir bir geleceğe ancak bilinç düzeyinde bir değişimle ulaşabileceğini vurgulamaktadır.

Katılımcılar, kentsel alanlarda permakültür temelli kent tarımı uygulama alanları oluşturarak ve atık yönetimi, kompost, sürdürülebilir gıda gibi konularda eğitimler ve atölyeler düzenleyerek; modern toplumların insan merkezci bakış açısını değiştirmeyi hedeflemektedirler. İnsanı doğadan ayrı, doğanın efendisi ve doğadan bağımsız gören anlayış yerine, insanların doğanın bir parçası olduğunu, eylemlerinin doğadaki tüm canlıların yaşamını etkilediğini ve tarımsal yeniden üretim için doğaya bağımlı olduğunu vurgulayarak yeni bir ekolojik bilinç ve ilişki tarzı inşa etmeyi amaçlamaktadır.

Son olarak, kent tarımı uygulamalarında yer alan katılımcıların karşılaştıkları sorunlar ise, dört ana başlık altında incelenmiştir. Bu açıdan, katılımcıların kent tarımı uygulamalarının sürdürülebilirliği konusundaki görüşleri literatürle uyumluluk göstermektedir. Katılımcılar, temel sorunlar olarak mali sürdürülebilirliği, mevzuattaki yasal boşlukları, yerel yönetim birimleriyle iletişim sorunlarını ve kent toplumunun kent tarımına bakış açısını belirtmişlerdir.

Bu bağlamda, Türker'in (2022) Türkiye'de kentsel tarımın gelişimi ve sürdürülebilirliği önündeki engelleri ele aldığı çalışmasında da, kentsel tarımla ilgili yasal mevzuatın eksikliği, kent toplumunda kent tarımı bilincinin gelişmemiş olması, yüksek kentsel rant, yerel yönetimlerin kentsel tarıma bakış açısı ve kent çeperindeki tarım arazilerinin kentleşme riskinden temel sorun alanları olarak bahsedilmektedir. Benzer şekilde, Serap Kayasü ve ark. (2020) da "Kentsel Tarım Stratejisi Belgesi Çankaya İlçesi Uygulama Örneği" adlı çalışmalarında, özel olarak bu alandaki yasal çerçevenin eksikliklerine değinmişlerdir. Yazarlar, bu

alışmalarında, kent tarımı uygulamalarının yaygınlaşmamasının nedeni olarak yerel yönetimlerin kent arazilerini tarım dışı etkinlikler için kullanmasını göstermişler ve Türkiye’de kentsel alanda tarımsal etkinlikler için stratejiler geliştirilmediğine dikkat çekmişlerdir. Bu doğrultuda, literatürdeki çalışmalar ile elde edilen bulgular örtüşmektedir.

SONUÇ

Nitel araştırma yaklaşımıyla tasarlanan bu çalışmada, Türkiye'de kent tarım uygulamaları yapan sivil girişimlerin toplum-doğa ilişkisini nasıl tanımladıkları ve toplum-doğa ilişkilerini dönüştürebilme bağlamında yaklaşım ve uygulamalarını nasıl çerçeveledikleri incelenmiştir. Ayrıca, aynı bağlamda hayata geçirdikleri kent tarımı faaliyetlerinin içeriğini; bu konuda verdikleri eğitimlerin ve yaptıkları uygulamaların yaygınlaştırılması için ne tür stratejiler geliştirdikleri ve bu süreçte ne gibi sorunlarla karşılaştıkları ortaya konularak analiz edilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde, yararlanılan yöntem ve teknikler hakkında detaylı bir bilgi verilmiştir. Bu bölümde, araştırma sürecinin tasarım, veri toplama ve analiz teknikleri gibi önemli unsurlar açıklanmıştır. Araştırma, nitel bir tasarım yaklaşımı benimseyerek, katılımcıların deneyimlerini, algılarını ve uygulamalarını derinlemesine anlamayı hedeflemiştir. Bu bağlamda, Türkiye'de kent tarımı yapan sivil toplum kuruluşlarında çalışan 20 kişi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu katılımcılar, kent tarımı uygulamaları ve doğa-toplum ilişkisi konularında bilgi ve deneyim sahibi bireyler olarak seçilmiştir.

Veri toplama süreci, derinlemesine görüşmeler yoluyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcılarla yapılan bu görüşmeler, belirli bir zaman diliminde (15 Mayıs 2023 - 15 Eylül 2024) yapılmış ve onların doğa-toplum ilişkisi, kent tarımı uygulamaları ve yaşam deneyimleri hakkında detaylı bilgi toplanmıştır. Görüşmeler, katılımcıların kendi deneyimlerini ifade etmelerine olanak tanıyacak şekilde yapılandırılmıştır. Araştırmacı, katılımcıların sorunlara yükledikleri anlamları öğrenmeye odaklanarak, onların perspektiflerini derinlemesine anlamayı amaçlamıştır. Toplanan veriler, nitel veri analizi yöntemleri kullanılarak incelenmiştir. Bu süreçte, katılımcıların ifadeleri ve deneyimleri üzerinden temalar ve kalıplar belirlenmiş, bu temalar aracılığıyla doğa-toplum ilişkisi ve kent tarımının dönüşümüne dair bulgular ortaya konmuştur. Araştırmanın sınırlılıkları da dikkate alınmıştır; katılımcı sayısının sınırlı olması ve belirli bir coğrafi alanda (Türkiye) yapılmış olması, bulguların genellenebilirliğini etkileyebilir. Ayrıca, katılımcıların kişisel deneyimlerine dayalı veriler, daha geniş bir perspektif sunmayabilir. Bu yöntem bölümü, araştırmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini artırmak amacıyla titizlikle tasarlanmış ve uygulanmıştır. Araştırmanın sonuçları,

katılımcıların doğa-toplum ilişkisini yeniden inşa etme çabalarını ve bu süreçteki stratejilerini anlamak için önemli bir temel sunmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, sistematik bir literatür incelemesi gerçekleştirilerek, modern dönemde doğa-toplum ilişkilerinin dönüşümünü ve bu dönüşümle birlikte ortaya çıkan yeni ekolojik paradigma ele alınmaktadır. Bu bağlamda, eko-Marksist teoriler, Weberyen teoriler ve ekofeminist yaklaşımlar gibi çeşitli kuramsal çerçeveler incelenmiştir. Bu teoriler, doğa ve toplum arasındaki etkileşimi anlamak için farklı perspektifler sunmakta ve kentsel tarımın bu ilişkideki rolünü anlamaya yardımcı olmaktadır. Bu bölüm, ayrıca kentsel tarımın Türkiye'deki gelişimini ve bu süreçteki deneyimleri de kapsamaktadır. Kentsel tarım uygulamalarının, doğa-toplum ilişkisini yeniden tesis etme potansiyeli üzerinde durulmakta ve bu uygulamaların toplumsal dayanışma, ekosistem hizmetleri ve sürdürülebilirlik açısından önemi vurgulanmaktadır. Kentsel tarımın yalnızca bir gıda üretimi biçimi değil, aynı zamanda toplumsal ve çevresel etkileşim alanı olduğu ifade edilmektedir. Kuramsal çerçeve, araştırmanın temelini oluşturarak, kentsel tarımın doğa-toplum ilişkisini dönüştürme potansiyelini anlamak için gerekli teorik altyapıyı sağlamaktadır. Bu bölüm, araştırmanın ilerleyen kısımlarında elde edilen bulguların yorumlanmasında da önemli bir referans noktası oluşturmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde de, araştırma kapsamında elde edilen bulgulara odaklanılmaktadır. Bu bölümde, esas olarak katılımcı sivil toplum oluşumlarının doğa-toplum ilişkisi ile kent tarımı arasındaki ilişkiye dair görüş, tutum ve uygulamaları detaylandırılmıştır. Bu bulguların, literatürdeki mevcut araştırma konusuyla ilgili eksikliklerin yanı sıra, pratikte uygulanabilir çözümler ve stratejiler geliştirmek için değerli bir kaynak sağlayabileceğine inanılmaktadır. Sonuç olarak, bu araştırma, doğa-toplum ilişkisini dönüştürebilmek açısından kent tarımının işlevselliği konusundaki mevcut durumu daha iyi anlamayı ve bu iki alan arasındaki ilişkiyi güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

Bu bağlamda, araştırma bulguları, çeşitli kategori ve temalara ayrılarak sırasıyla ele alınmıştır. Bunlar, “Doğa-Toplum İlişkisinin Dönüşümünde Kent Temelli Tarım Faaliyetlerinin Önemi: Sürdürülebilir Gelecek İçin Stratejiler”; “Toplumsal Cinsiyet ve Kentsel Tarım: Doğa ve Toplum Arasındaki Bağlantılar;” “Atık Yönetimi ve Kompost Uygulamaları;” “Permakültür Felsefesi ve Uygulamaları: Kentsel Tarımda Doğal Dengeyi Yeniden Kurmak;” “Kentsel Tarım

Uygulamalarının Yaygınlaştırılmasında Çocuklar ve Gençlerle Çalışmanın Önemi;" "Kentsel Tarımla İlgili Sorunlar ve Engeller" başlıkları altında analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bu araştırma bağlamında çalışmanın temel çıktılarından ilki, katılımcıların faaliyet alanlarındaki ana gündemlerini kent merkezinin oluşturduğu olgusudur. Bu noktada, kentlerin çevresel sorunlar açısından hem güçlü hem de güçsüz yanlarına dikkat çekilerek, kentsel tarımın doğa-toplum ilişkisini dönüştürme potansiyeli ve bu bağlamda sürdürülebilirlik stratejileri üzerinde durulmaktadır. Bunun için de çalışmanın ilgili kısmında, katılımcıların kentsel tarım uygulamalarını benimsemelerinin arkasındaki motivasyonlar ve bu uygulamaların sağladığı faydalar detaylı bir şekilde incelenmiştir. Katılımcılar, modernleşme ve sanayileşmenin getirdiği insan merkezli doğa-toplum görüşünü sorgulamakta ve bu görüşü dönüştürmeye yönelik bir arayış içinde olduklarını ifade etmektedirler. Kentsel alanların, doğanın tahribatına yol açan birçok faktörü barındırdığı ve yoğun insan nüfusu nedeniyle çevresel sorunlardan en fazla etkilenen yerler olduğu vurgulanmaktadır.

Aynı bağlamda, kentsel tarımın, yerel gıda üretimini artırmanın yanı sıra, toplulukların çevresel farkındalığını güçlendirdiği ve sosyal dayanışmayı teşvik ettiği belirtilmektedir. Bu uygulamalar, katılımcılara doğa ile olan ilişkilerini yeniden değerlendirme fırsatı sunmakta ve sürdürülebilir bir gelecek için stratejiler geliştirmelerine olanak tanımaktadır. Ayrıca, kentsel tarımın ekosistem hizmetleri sağlama, biyolojik çeşitliliği artırma ve yerel gıda sistemlerini güçlendirme gibi önemli işlevleri olduğu ifade edilmektedir. Bu açıdan, kentsel tarımın sadece bir tarımsal faaliyet değil, aynı zamanda sosyal ve ekolojik değişim aracı olarak algılanması gerektiği vurgulanmaktadır. Sonuç olarak, ilgili kısım, kentsel tarımın doğa-toplum ilişkisini dönüştürme ve sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşma konusundaki önemini ortaya koymakta ve bu alandaki stratejilerin geliştirilmesine yönelik öneriler sunmaktadır.

Çalışmanın bulguları açısından dikkat çekici olan ikinci husus, katılımcıların da dikkat çektiği üzere, ilgili sivil girişimlerin faaliyetlerinde kadınların ağırlıklı konumu olmuştur. Bu kapsamda, kadınların kentsel tarımda oynadığı rol ve bu rolün toplumsal cinsiyet kimlikleri ile bağlantısı incelendiğinde, katılımcılar nezdinde, kentsel tarımın kadınlar için bir güçlenme aracı olduğunu ifade edildiği söylenebilir. Kadınlar, geleneksel olarak doğa ile

daha yakın bir ilişki içinde oldukları için, kentsel tarım uygulamalarında aktif bir şekilde yer almakta ve bu süreçte toplumsal cinsiyet normlarını sorgulama fırsatı bulmaktadırlar. Bu durum, kadınların toplumsal rollerini yeniden tanımlamalarına ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalık yaratmalarına olanak tanımaktadır.

Aynı bağlamda, kentsel tarımın toplumsal cinsiyet eşitliği açısından sağladığı fırsatlar ve karşılaşılan zorlukların da katılımcılar tarafından vurgulanan bir başka husus olduğu görülmüştür. Bu açıdan, kadınların kentsel tarım projelerine katılımı, toplumsal dayanışmayı artırmakta ve kadınların ekonomik bağımsızlıklarını güçlendirmektedir. Ancak, toplumsal cinsiyet normları ve geleneksel roller, kadınların bu alandaki katılımlarını sınırlayan engeller olarak ortaya çıkmaktadır.

İlgili kısımda ayrıca, kentsel tarımın doğa ile olan ilişkilerde toplumsal cinsiyetin nasıl bir rol oynadığına dair örnekler sunulmakta ve bu bağlamda kadınların doğa ile olan etkileşimlerinin nasıl şekillendiği incelenmektedir. Bu çerçevede, kadınların, doğa ile olan ilişkilerinin toplumsal cinsiyet kimlikleri üzerinden nasıl anlam kazandığı ve bu durumun kentsel tarım uygulamalarına yansımaları detaylı bir şekilde analiz edilmektedir.

Çalışmada ortaya çıkan kayda değer üçüncü bir husus, çocukların ve gençlerin kentsel tarım projelerine dahil edilmesinin önemi ve bu süreçteki rolleriyle ilgilidir. Bu kapsamda, ilgili kısımda, çocukların çevre bilinci ve sürdürülebilirlik konularında eğitilmesinin, kentsel tarım uygulamalarının yaygınlaştırılmasına nasıl katkı sağladığına dair bilgiler sunulmaktadır. Buna göre, çocukların ve gençlerin kentsel tarım projelerine katılımı, onların doğa ile olan ilişkilerini güçlendirmekte ve çevresel farkındalıklarını artırmaktadır. Bu süreç, çocukların erken yaşta tarım ve gıda üretimi konularında bilgi edinmelerine olanak tanırken, aynı zamanda toplumsal dayanışma ve iş birliği becerilerini geliştirmelerine de yardımcı olmaktadır. Kentsel tarım uygulamaları, çocuklara doğanın döngüleri, gıda kaynakları ve sürdürülebilir yaşam tarzları hakkında pratik deneyimler sunarak, bu konularda bilinçlenmelerini sağlamaktadır. İlgili kısımda ayrıca, çocuklarla yapılan eğitim programlarının içeriği ve bu programların nasıl yapılandırılması gerektiği üzerinde de durulmaktadır. Eğitimin, çocukların yaşlarına ve gelişim düzeylerine uygun olarak tasarlanması gerektiği vurgulanmakta, oyun temelli öğrenme yöntemlerinin bu süreçteki etkisi üzerinde

durulmaktadır. Sonuç olarak, katılımcılara göre, çocukların kentsel tarım uygulamalarına dahil edilmesinin, sadece bireysel gelişimlerine katkı sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik önemli bir adım olarak da değerlendirildiği söylenebilir. Bu bağlamda, çocukların kentsel tarım projelerinde aktif rol alması, gelecekte daha bilinçli ve duyarlı bireyler yetiştirilmesine de katkıda bulunacaktır.

Katılımcıların, kentsel tarım bağlamında uyguladığı pratikler açısından ise, atık yönetimi, kompostlama ve permakültür uygulamalarının öne çıktığı söylenebilir. Bunlardan atık yönetimi ve kompost uygulamaları bağlamında, katılımcıların evlerinde atıklarını kompost yöntemiyle dönüştürerek, bu atıkları doğal sisteme geri kazandırmayı hedefledikleri görülmüştür. Bu uygulama, hem çevresel sorunlarla mücadelede hem de doğal kaynakların korunmasında etkili bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Atık yönetimi, kentsel tarım projelerinde sürdürülebilirlik sağlamak için kritik bir araç olarak konumlandırılmakta ve bireylerin çevresel farkındalıklarını artırmalarına yardımcı olmaktadır.

Katılımcılar, permakültür felsefesi ve uygulamaları bağlamında ise, doğayla uyumlu ve sürdürülebilir bir tarım modeli olarak tanımladıkları permakültürü kentsel tarımda ekolojik dengeyi yeniden kurma amacına uygun olarak ne şekilde kullandıklarına dair bilgiler sunmaktadırlar. Bu felsefe ve uygulama tekniği, tarımsal üretim süreçlerinde doğal döngüleri göz önünde bulundurarak, çevresel adalet ve toplumsal dönüşüm için güçlü bir araç olarak değerlendirilmektedir. Permakültür uygulamaları, kimyasal tarım ürünlerinin olumsuz etkilerini azaltmayı ve bireylerin daha sürdürülebilir yaşam biçimlerini benimsemelerini teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

Bu uygulama alanları ve örnekleri birlikte değerlendirildiğinde, kentsel tarımın ekolojik dönüşümdeki rolü ve doğa-toplum ilişkisini güçlendirme potansiyeli ortaya çıkmaktadır. Atık yönetimi ve kompost uygulamaları, permakültür felsefesi ile birleşerek, kentsel alanlarda sürdürülebilir tarım uygulamalarının yaygınlaştırılmasına katkıda bulunmakta ve bireylerin çevresel sorumluluklarını artırmaktadır. Bu bağlamda, hem atık yönetimi hem de permakültür, kentsel tarımın sürdürülebilirliğini sağlamak için önemli stratejiler olarak öne çıkmaktadır.

Çalışmanın öne çıkan bulgularından sonuncusu ise, kent ortamında tarımsal üretim yapmaya çalışan girişimcilerin karşılaştıkları engeller ve

zorluklarla ilgilidir. Bu sorunların başında kentsel tarımla ilgili yasal mevzuat eksiklikleri gelmektedir. Türkiye’de konuyla ilgili mevcut yasaların yetersizliği, tarım alanlarının korunması, kentsel dönüşüm projelerinde tarım arazilerinin kaybedilmemesi ve yerel üreticilerin desteklenmesi konularında net kuralların olmaması, kentsel tarımın gelişimini olumsuz etkilemektedir. Katılımcılar, bu mevzuat eksikliklerinin giderilmesinin, ekolojik ve ekonomik açıdan daha sağlıklı şehirler için kritik önemde olduğunu vurgulamaktadır.

Katılımcılar, ikinci olarak, kentsel tarım uygulamaları için gerekli izinlerin alınmasında ve teşviklerin sağlanmasında da belirsizlikler bulunduğunu belirtmişlerdir. Bu durum, girişimcilerin ve toplulukların kentsel tarım projelerine yönelmelerini zorlaştırmakta ve potansiyel faydaların gerçekleştirilmesini engellemektedir. Katılımcılara göre, kentsel alanlarda tarım yapmak için uygun toprak ve alan bulmak da zor olabilmektedir. Şehirleşmenin artmasıyla birlikte, tarım için ayrılan alanlar azalmakta ve mevcut alanların verimliliği düşmektedir. Bu durum, kentsel tarımın sürdürülebilirliğini tehdit eden bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

Katılımcılara göre, finansal zorluklar da kentsel tarım projelerinin önündeki engellerden biridir. Proje ve faaliyetlerinde yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının destekleri sınırlı kalmakta, bu da yapmak istediklerinin hayata geçirilmesini zorlaştırmaktadır.

Katılımcılar açısından, toplumsal farkındalık ve katılım eksikliği de önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, onlara göre, vatandaşlar arasında kentsel tarımın faydaları hakkında toplumsal farkındalığın artırılması gerekmektedir. İnsanların kentsel tarım uygulamalarına katılımı, bu uygulamaların başarısı için kritik öneme sahiptir. Ancak, birçok kişi kentsel tarımın potansiyelinden haberdar değildir veya bu tür projelere katılma konusunda isteksizdir.

Katılımcılara göre, tüm bu sorunlar ve engeller, kentsel tarımın potansiyelinden tam olarak yararlanılmasını engellemekte ve sürdürülebilir tarım uygulamalarının yaygınlaşmasını zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, kentsel tarımın desteklenmesi ve geliştirilmesi için kapsamlı politikaların ve stratejilerin oluşturulması gerekmektedir.

Son olarak, çalışmanın bulguları çerçevesinde, kentsel tarım uygulamalarının geliştirilmesi ve sürdürülebilirliğine yönelik çeşitli politika

önerileri geliştirilmesi de mümkündür. Aşağıda, bu önerilerin detaylı bir şekilde sıralanması sunulmaktadır:

1.Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Sağlanması: Yerel ve merkezi yönetimlerin yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının, kentsel tarım uygulamalarında toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama hedefiyle hareket etmesi önemlidir. Uygulamaya konulacak bu politikaların toplumsal cinsiyet bakış açısı ile oluşturulması gerekmektedir. Karar alıcıların, kadın ve erkek katılım oranının eşitliğini göz önünde bulundurarak, ekolojik ve iklim krizlerine karşı mücadelede cinsiyet eşitliğinin sağlanması için gerekli önlemleri alması ve uygulamaları kritik öneme sahiptir.

2.Şeffaf ve Güvenilir Bilgi Paylaşımı: Kentsel tarım uygulamalarının başarısı için merkezi, yerel ve sivil toplum kuruluşları arasında etkili bir bilgi alışverişinin sağlanması kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda, bilgi paylaşımını kolaylaştıracak, erişilebilir ve şeffaf bir platform oluşturulması önerilmektedir. Yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve merkezi otoriteler arasında bilgi akışını sağlamak amacıyla bir dijital bilgi platformu geliştirilmelidir. Bu platformda, kentsel tarım uygulamaları hakkında güncel veriler, başarı hikayeleri, uygulayıcıların deneyimleri ve öneriler kamuya açık bir şekilde paylaşılmalıdır. Kullanıcı dostu bir arayüze sahip olan bu platform, herkesin kolayca erişim sağlayabileceği ve katkıda bulunabileceği bir alan olmalıdır. Uygulayıcıların, gerçekleştirdikleri projelerle ilgili detaylı raporlar hazırlamaları teşvik edilmelidir. Bu raporlar, hangi yöntemlerin kullanıldığı, elde edilen sonuçlar ve karşılaşılan zorluklar gibi bilgileri içermeli ve kamuya açık bir biçimde paylaşılmalıdır. Böylelikle, toplumda kentsel tarım konusundaki bilinçlenme artırılacak ve diğer uygulayıcılar için bir referans kaynağı oluşturulacaktır.

3.Eğitim ve Bilinçlendirme Etkinlikleri: Bilgi alışverişinin sadece dijital platformlarla sınırlı kalmaması için, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları, kentsel tarım uygulamaları hakkında düzenli eğitim ve bilinçlendirme etkinlikleri gerçekleştirmelidir. Bu etkinlikler, toplumun farklı kesimlerine ulaşarak, kentsel tarımın önemi ve faydaları hakkında bilgi verilmeli ve katılımcıların aktif olarak yer alması sağlanmalıdır.

4.Yasal Mevzuatın Güçlendirilmesi: Kent tarımının sürdürülebilir bir şekilde geliştirilmesi için yasal mevzuatın güçlendirilmesi ve netleştirilmesi de büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, iki öneri dikkate alınması önerilmektedir.

Bunlar; yasal çerçevenin oluşturulması ve mevzuatın güçlendirilmesidir. Kent tarımına yönelik özel bir yasal çerçeve oluşturulmalıdır. Bu çerçeve, kent tarımını destekleyen düzenlemeleri içermeli ve uygulayıcılara rehberlik etmelidir. Mevcut tarım ve çevre mevzuatlarının, kent tarım uygulamalarıyla uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Mevzuatın güncellenmesi, kent içindeki tarım faaliyetlerini teşvik edecek şekilde yapılmalıdır.

5.Ekolojik Sorunlar ile Mücadelede Tutarlılık: Konvansiyonel tarım üretim yöntemlerinin gözden geçirilip denetlenmesi ve ekosistem temelli tarım yöntemlerinin kullanılması çevre sorunlarıyla mücadelede tutarlılığını sağlamak açısından önemlidir. Tarımsal faaliyetlerin toprak, hava ve su biyoçeşitliliğine en az zarar verecek şekilde düzenlenmesi, hem insan sağlığını hem de tarım alanlarının sürdürülebilirliğini güvence altına alacaktır. Katılımcıların da belirttiği gibi, permakültür tasarımlarının bu süreçte etkin bir rol oynaması uygun olacaktır.

6.Finansal Sürdürülebilirlik için Kaynak Tahsisi: Kentsel tarım uygulamalarını yürüten sivil oluşumların finansal sürdürülebilirliğini artırmak, bu süreçlerin başarıyla hayata geçirilmesi açısından kritik bir diğer adımdır. Yerel yönetimlerin, kentsel tarım projelerine yönelik düzenli ve yeterli kaynak tahsisi yapması, bu uygulamaların hem yerel ihtiyaçlara uygun bir şekilde gerçekleştirilmesine olanak tanıyacak hem toplumsal katılımı artıracak hem de kaynak tahsisini daha erişilebilir kılacaktır. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin bütçelerinde kentsel tarım projeleri için özel bir fon ayırması, bu alandaki sivil oluşumların faaliyetlerini destekleyecek ve bu projelerin sürdürülebilirliğini artıracaktır. Ayrıca, bu tür tahsislerin şeffaf ve erişilebilir bir şekilde yönetilmesi, toplumsal güvenin artırılması ve bu projelere olan ilginin güçlenmesi açısından da önemlidir.

7.Yerel Yönetimlerin Rolü ve Toplumsal Katılımın Teşviki: Yerel yönetimlerin, kentsel tarımda uyum ve farkındalık oluşturmadaki kritik rolü göz önünde bulundurularak, bu aktörlerin çevre sorunlarının aşılmasına katkıda bulunan unsurları daha ekolojik bir perspektifle yeniden yapılandırmaları gerekmektedir. Bu süreçte, mevcut yeşil alanların korunması, kentsel alanların daha fazla yeşillendirilmesi ve kentin mimari yapısının ekosistem üzerindeki etkilerinin dikkate alınarak düzenlenmesi büyük önem taşımaktadır. Kamu ve özel sektördeki binaların terasları, bahçeleri ve balkonları, potansiyel gıda üretim alanları olarak değerlendirilerek, bu alanlarda peyzaj uygulamaları

gerçekleştirilmelidir. Yerel yönetimler, bu tür alanların düzenlenmesi ve kullanılmasına yönelik teşvikler sunarak kent tarımının yaygınlaşmasına katkıda bulunmalıdır. Aynı zamanda, toplumsal katılımı artırmak için bireyleri ve sivil toplum kuruluşlarını sürece dahil etmek önem arz etmektedir. Bu tür bir yaklaşım, hem yerel ekonomiyi destekleyecek hem de toplumsal dayanışmayı güçlendirecektir. Yerel yönetimlerin sivil oluşumlarla işbirliği içinde hareket etmesi, kentsel tarımın sürdürülebilirliği ve ekolojik farkındalığın artırılması açısından kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, gerekli politikaların geliştirilmesi ve uygulanması, iklim değişikliği ile mücadelede önemli bir adım olacaktır.

Bu öneriler, kentsel tarımın geliştirilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında önemli bir yol haritası sunmaktadır. Uygulayıcılar ve politika yapıcılar, bu önerileri dikkate alarak, kentsel tarımın hem ekolojik hem de sosyal açıdan faydalı bir şekilde ilerlemesini sağlayabilirler.

KAYNAKLAR

(Bu tez çalışmasında APA 6 atıf sistemi kullanılmıştır).

- Ahluwalia, S. (2018). Urban farming lures Indonesia's youth back to the field.
- Ankara Kalkınma Ajansı (2020). *Kentsel tarım stratejisi belgesi: Çankaya ilçesi uygulama örneği*. Ankara: proje ekibi: Prof. Dr. Serap Kayasü-Dr. Öğr. Üyesi Burak Büyükcivelek-Arş. Gör. Büşra Durmaz-Arş. Gör. Selen Karadoğan- Öğrenci Pelin Akça.
- Any, A. (2017). *Jakartans to see more urban farming*, (Çevrimiçi), <https://www.thejakartapost.com/news/2017/05/23/jakartans-to-see-more-urban-farming.html>, 6 Mayıs 2019.
- Arslan, I. ve Topal, M. (2013). Kompost standartları üzerine bir derleme. *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 2(2), 85-108.
- Bahçeci, D. (2023). *Bir iklim eylemi olarak kent bahçeleri*. (1. Baskı). Yeni İnsan Yayınevi.
- Barracough, S.L. (2000). *Meaning of sustainable agriculture: some issues for the South*. Genva: South Centre.
- Beck, U. (1994). Reinvention of politics: towards a theory of reflexive modernization. (Edited by Ulrich Beck). *Reflexive Modernization*. Cambridge: Polity.
- Buttel, F.H. (2000). Ecological modernization as social theory. *Geoforum*, 31: 1, 57–65.
- Carolan, M. (2012). *The Sociology of food and agriculture*. Routledge.
- Catton, W R. ve R.E. Dunlap (1978). Environmental sociology: A New Paradigm. *The American Sociologist*,
- Catton, W.R. and Dunlap, R.E. (1978a). Environmental sociology: a new paradigm. *The American Sociologist*, 13, 41-60.
- Catton, W.R. and Dunlap, R.E. (1980). New ecological paradigm for post-exuberant sociology. *American Behavioral Scientist*, 24, 15-47.
- Clapp, J. (2012), *Food*. Cambridge: Polity.
- Clouse, C. (2014). *Cuba's urban farming revolution: how to create self-sufficient cities*. *Artihitectural Review*, (Çevrimiçi), <https://www.architectural-review.com/essays/cuba-urban-farming-revolution-how-to-create-self-sufficient-cities/8660204.article>, 9 Mayıs 2019
- Creswell, J. (2017). *Nitel araştırma yöntemleri: beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (7. Baskı). (Çev. Ed. Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir). Siyasal Kitabevi.
- Creswell, J.W. (2017). *Araştırma deseni: nitel, nicel ve karma yaklaşımlar*. (Çev. Ed. Selçuk Beşir Demir). Eğitim Kitabevi.
- Çelik, A. ve Küçük, A. (2022). Toplumsal cinsiyet açısından çevre duyarlılığı: Şanlıurfa örneği. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(24), 386-406.
- Dawson, C. (2015). *Araştırma yöntemlerine giriş*. (Çev. Ed. Prof. Dr. Asım An). Eğitim Yayınevi.
- De Bon, H. (2010). Sustainable urban agriculture in developing countries. *Angronomy for Sustainable Development*, 30(1), 21-32.
- Demailly, K. ve Darly, S. (2017). *Urban agriculture on the move in paris the routes of temporary gardening in the neoliberal city*. ACME. 16. 332-361.

- Demirbaş, M. ve Aydın, D. (2020). 21. Yüzyılın en büyük tehdidi: küresel iklim değişikliği. *Ecological Life Sciences (NWSAELS)*, 15(4):163-179, DOI: 10.12739/NWSA.2020.15.4.5
- Denzin, N.K. ve Lincoln, Y.S. (2011). Introduction: the discipline and practice of qualitative research. *The Sage Handbook of Qualitative Research* (4. Baskı 1-19). Thousand Oaks, C.A: Sage.
- Dikens, P. (1992). *Society and nature: towards a green social theory*. Temple University Press.
- Doğanay, A. (2012). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. *Anadolu Üniversitesi*, 1, 121-122.
- Dunlap, R.E. (2002). Environmental sociology: a personal perspective on its first quarter century. *Organization and Environment*, 15, 10-36.
- Eryılmaz, Ç.(2017). Sosyal bilimler paradigmaları çerçevesinde çevre sosyolojisi' nin kuramları ve kavramları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(1):159-174 DOI:10.18069/firatsbed.346440.
- FAO. (2014). *Growing greener cities in latin america and caribbean*. FAO, (Çevrimiçi) <http://www.fao.org/3/a-i36966e.pdf>, 7 Nisan 2019.
- FAO. (2019). *Agriculture and climate change- challenges and opportunities at the global and local level-col-laboration on climate-smart agriculture*, Rome. Licence CC BY-NC-SA 3.0 IGO.
- Foresight. (2011). *"Migration and global environmental change final project report"*. London: Government Office for Science. https://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/287717/11-1116-migration-and-global-environmental-change.pdf. Son erişim Tarihi: 20 Aralık 2022.
- Foster, J.B. (1999). Marx's theory of metabolic rift: classical foundation for environmental sociology. *American Journal of Sociology*, 105, 366-405.
- Giacchè, G. ve Rezende, S. (2014). *Urban agriculture in sao paulo (Brazil) : actors, space and governance models*. (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/269336891_Urban_Agriculture_in_Sao_Paulo_Brazil_actors_space_and_governance_models, 14 Mart 2009. Guilford Press, 1994.
- Gustedt, E. (2017). *Reflexions on urban gardening in Germany*. challenges in sustainability, 4. 10.12924/cis2016.04010063.
- Güçlü, İ. (2019). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Nika Yayınevi.
- Gül M. ve Yaman K., (2021). Türkiye'de atık yönetimi ve sıfır atık projesinin değerlendirilmesi: ankara örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(4): Sayfa: 1267-1296, <https://doi.org/10.16951/atauniiib.870434>.
- Gülay, H. ve Önder, A. (2011). *Sürdürülebilir gelişim için okulöncesi dönemde çevre eğitimi*. Nobel Yayınevi.
- Harvey, D. (2005). *Neoliberalizmin kısa tarihi*. (Çev. Aylin Onacak). Sel Yayıncılık.
- Hemenway, T. (2018). *Permakültür bahçeleri*. (Çev. İlknur Urkun Kelso). Yeni İnsan Yayınevi.
- Hemenway, T. (2018). *Permakültür şehirde*. (Çev. Almıla Çiftçi). Yeni İnsan Yayınevi.
- Holmgren, D. (2002). *The Essence of permaculture, extracts of book permaculture: principles and pathways to sustainability*. Holmgren Design Services, The Source of Permaculture Vision and Innovation. <http://wwf.panda.org/?204455/Shanghai-urban-farming>, 3 Mart 2019.

- İklim Değişikliğine Uyum Eğitimi* (2024). <https://www.iklimiduy.org/terimler-sozlugu/> adresinden erişilmiştir.
- Kanbak, A.G. (2018). Endüstriyel tarımın ekolojik krizine karşı kentsel tarım bir çözüm olabilir mi? *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 18(3), 193 – 204.
- Kanbir, Ö. (2011). Endüstriyel tarımın krizi ve küba tarımı. *Praksis Dergisi*. 25: 49-68.
- Koç, H. (2003). *Daha yaşanabilir yerleşmeler arayışında kentsel tarım, Planlama*, 1, 34-40. 1 Haziran 2021 tarihinde https://www.spo.org.tr/resimler/ekler/da04049a062f5ad_ek.pdf adresinden erişildi.
- Konak, N. (2010). Çevre sosyolojisi: kavramsal ve teorik gelişmeler, *Selçuk Üniversitesi*, 24, 271-283.
- Koşu Bandı Üretimi” Sempozyumunda (31.10-01.11 2003, Wisconsin/ABD) sunuldu.
- Kunt, S. (2015). *Küba’da sürdürülebilir kent tarımı*. Yeni İnsan: Yayınevi.
- Kümbetoğlu. B. (2008). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. Bağlam Yayıncılık, 70-73.
- Mekan’da Adalet* (2024, 24 Ağustos). <https://mekandaadalet.org/> adresinden erişilmiştir.
- Mol, A.P.J. (1995). *Refinement of production: ecological modernization theory and the chemical industry*. Utrecht: Jan van Arkel/International Books.
- Mol, A.P.J. ve Sonnenfeld D. A. eds. (2000). *Ecological modernization around the world*. London: Frank Class.
- Mollison, B. (1998). *Permaculture a designers manual*. Tagri Publications, Tasmania, Australia.
- Mollison, B. (2017). *Permakültüre giriş*. (Çev. Egemen Özkan). Sürdürülebilir Yaşam Kitapları, Sinek Sekiz Yayınevi.
- Moore, J. (2015). *Capitalism in the web of life: ecology and the accumulation of capital*, Londra: Verso.
- Mougeot, L.J.A. (2005). *Agropolis: the social political and environmental dimensions of urban agriculture*,” (Çevrimiçi) <https://www.idrc.ca/en/book/agropolis-social-political-and-environmental-dimensions-urban-agriculture>.
- Mougeot, L.J.A. (2006), *Growing better cities, urban agriculture sustainable development*. International Development Research Center: Ottawa, ON, Kanada, 97
- Mougeot, L.J.A. (2000). Urban agriculture: definition, presence, potentials and risks, and policy challenges. *Cities Feeding People Series Rep.* 31, 62 pp., <https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/bitstream/handle/10625/26429/117785.pdf>. *Movements for Environmental Justice*. MIT Press.
- Murphy, J. (2000). Ecological modernisation. *Geoforum*. 31(1): 1-8.
- Murphy, R. (1994). *Rationality and nature: a sociological inquiry into a changing relationship*. Boulder, Colo.: Westview Press.
- Najafidashtape, A. ve Hamamcıoğlu, C. (2018). Sorumlu üretim ve tüketim bağlamında permakültür ve kentsel açık ve yeşil alan ilişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*. 3(1),1-17. *Nature, Socialism*, 1(1): 11-38.
- Nestle, M. (2013). *Food politics*, Berkeley: University of California.
- O’Connor, J. (1973). *The Fiscal crisis of the state*. New York.

- O'Connor, J. (1998). *Capitalism, nature, socialism: a theoretical introduction*. Capitalism,
- O'Connor, M. (1994). *Is capitalism sustainable?: political economy and the politics of ecology*. Guilford Press.
- Odabaş, Z.Y. (2018). İklim değişikliği ve küresel ısınma: çevre ve afet sosyolojileri açısından bir değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(3): 1559-1575.
- Ortner, S.B. Is female to male as nature is to culture. MacKinnon ve McIntyre, *Readings in Ecology and Feminist Theory* içinde, 40- 41.
- Ozturk, S. (2020). *An investigation of preservice teachers' understanding of and beliefs about teaching science in the Ec-6 classrooms using permaculture*. (Yüksek Lisans Tezi). Texas State University, ABD.
- Öksüz, M.S. (2023). Yetişkinlerin küresel ısınma ile ilgili bilgi düzeyleri ve çevre duyarlılığının incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 7(2), 1364 – 1391.
- Patton, M .Q. (1987). *How to use qualitative methods in evaluation*. Sage Pub., Londra.
- Pelling, M., O'Brien, K. ve Matyas, D. (2015). "Adaptation and transformation", *climatic change*, 133(1), 113-125.
- Petts, J. (2001). *Urban agriculture in london" WHO regional office for europe*, (Çevrimiçi) <https://apps.who.int/iris/handle/10665/108385>, 30 Mart 2011.
- Rasouli, S. (2012, Haziran 4). *Kent topraklarının tarımsal amaçlı kullanımı: Kentsel tarım*. Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği. 19 Mayıs 2021 tarihinde <http://www.skb.gov.tr/kenttopraklarinin-tarimsal-amacli-kullanimi-kentsel-tarim-s1238k/> adresinden erişildi.
- Renkow M., A.R. Rubin (1998). Does municipal solid waste composting make economic sense? *Journal of Environmental Management*. 53, 339-347.
- Schnaiberg, A. (1980): *The environment: from surplus to scarcity*. New York, Oxford University Press.
- Schnaiberg, A. ve Gould, K.A. (1994). *Environment and society: the enduring conflict*. New York, Cambridge University Press.
- Schneider, M. ve P. McMichael (2010). Deepening and repairing. the metabolic rift, *The Journal of Peasant Studies*, 37(3), 461-484.
- Seyyar, A. (2007). *İnsan ve Toplum Bilimleri Sözlüğü* içinde (3. Baskı, s. 937). Değişim Yayınevi.
- Shiva, V. (2010). *Yeryüzü demokrasisi adalet, barış ve sürdürülebilirlik*. (Çev. A. K. Saysel, E. Gen ve O. Günay). BGST Yayınları.
- Shiva, V. (2012b). *İyilerin yanında*. (Çev. Ç. Ekiz). Sinek Sekiz Yayınevi
- Shiva, V. (2012c). *Tohum ve gıdanın geleceği üzerine manifestolar*. (Çev. A. Doğan). Sinek Sekiz Yayınevi.
- Shiva, V. ve Mies, M. (2018). *Ekofeminizm*. (Çev. İlknur Utkun Kelso). Sinek Sekiz Yayınevi.
- Silverman, D. (1993). *Interpreting qualitative data*. Sage Pub., Londra . "Research and Social Theory", (Der.) C. Seale, Researching .ociety and Culture, Sage Pub., Londra .
- Staruss, A. ve Corbin, J. (1987). *Basic of qualitative research: techniques and producedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks, CA: Sage Puplications.
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2024). <https://cygm.csb.gov.tr/kilavuz-ve-rehberler-i-429> sitesinden alınmıştır.

- Tamkoç, G. (1996). Ekofeminizmin Amaçları. *Kadın Araştırmaları Dergisi*. 4, 77– 84.
- Tandoğan, O. ve Özdamar, E.G. (2022). Kentsel tarımın tarihsel süreç içinde değişimi. *İdeal Kent*. 35 13, (221-251), DOI:10.31198/idealkent.952387.
- Tong, R.; B. F, T, (2019). *Feminist düşünce kapsamlı bir giriş*. (Çev. Beyza Sumer Aydaş). Sel Yayıncılık.
- Türk, İ. (2010). *Maliye Politikası*, Turhan Kitapevi.
- Türker, H.B. (2022 tarihi detaylı). *Türkiye’de Kentsel Tarım: Mevcut Durum, Sorunlar ve Çözümler [Konferans Sunumu]*. Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları: 55, İstanbul, Türkiye.
- Türkeş, M. (2022). Hükümetlerarası iklim değişikliği paneli’nin (IPCC) yeni yayımlanan iklim değişikliğinin etkileri, uyum ve etkilenebilirlik raporu bize neler söylüyor? *Dirençlilik Dergisi Resilience Journal*, 6(1), 197-207.
- Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). (2023). <https://www.tusev.org.tr/tr/haberler/sivil-toplum-icin-elverisli-ortam-izleme-matrisi-turkiye-raporu-yayimlandi>.
- Türkiye’nin gıda ve tarım sistemi İstanbul’un gıda tedarik zinciri eğilimler, sorunlar ve alternatifler., (2019). Greenpeace.
- Umut, Meftune Özbakır, Yusuf Volkan Topuz, Meltem Nurtanış Velioğlu (2015), Çöpten Geri Dönüşüme Giden Yolda Sürdürülebilir Tüketiciler, CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C.13, S.2, 263-288. ----- (1994) Yerel Yönetimlerde Katı Atıkların Toplanması, İmhası ve Değerlendirilmesi, Türk Belediyecilik Derneği-Konrad Adenauer Vakfı Yayınları, Ankara, Aralık.
- UNFCCC (2012). "National Adaptation Plans". *Technical guidelines for the national adaptation plan process. Least Developed Countries Expert Group*, Bonn: UNFCCC Secretariat. Bonn, Germany. December 2012.
- UNFCCC. (1992). *United nations framework convention on climate* <http://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conven g.pdf>. Son erişim tarihi: 15 Aralık 2023.
- United Nations (UN). (2018). *World urbanization prospects 2018 – Our future is Urban* (Teknik rapor). United.
- United State Environmental Protection Agency (EPA). (2024). <https://www.epa.gov/recycle/composting-home>.
- Van der Ploeg, J.D. (2008). *The new peasantries: struggles for autonomy and sustainability in an era of empire and globalization*, London, Sterling, VA: Earthscan.
- Van der Ploeg, J. D. (2013). *Peasants and the art of farming: a chayanovian manifesto*, Fernwood.
- Van Veenhuizen, R. (2019). *Cities farming for the future, urban agriculture for green and productive cities*, (Çevrimiçi) <https://www.ruaf.org/publications/cities-farming-future-urban-agriculture-green-and-productive-cities>, 7 Mart 2019.
- Wamsler, C., Brink, E. ve Rentala, O. (2012). Climate change, adaptation and formal education: the role of schooling for increasing societies adaptive capacities in el Salvador and brazil. *Journal of Cleaner Production*, 50, 68-81.
- Wedo.org. <https://wedo.org.uk/> sitesinden alınmıştır.
- Wunder S. (2013). *Learning for sustainable gardening in Berlin*. Solinsa Showcase Report. Ecologic Institute, (Çevrimiçi) <https://www.ecologic.eu/10308>, 12 Nisan 2019.
- WWF. (2012). *Shanghai urban farming*. (Çevrimiçi).

Z.E. Boyacıoğlu, İ.H. İnan, A. Oğuzhan, (2008). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınma kriterleri açısından karşılaştırılması, *Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, Bildiriler özet Kitapçığı*, 51, Kuşadası, 28-30 Mayıs 2008.

